

2043

శ్రీ ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రిక

కా కి నా డ .

రెండు నెలల కొకసారి ప్రకటింపబడును.

(Journal of the Telugu Academy.)

సంపుటము ౩౦.	{	వృష.	{	సంచిక ౨-౩.
౩౦		జ్యేష్ఠ-భాద్రపదములు.		౨-౩

పత్రికా ప్రశంస.

వాణివేయయాజుల రామసుబ్బారాయణుడు.

- చ. జగతిని నీవొనర్చెడు ప్రచారముచూచి ప్రమోదమంది నీ
యగణితసేవ కావిధులయందలి నేర్పడి యంచు జెప్పఁగాఁ
దగునని వ్రాసినాఁడను యదార్థపుఁ దత్త్వము నంతెగాని నీ
బాగడఁదలంచి నామకలమున నడిపింకఁగ లేదు పత్రికా !
- ఉ. ముప్పదియేండ్లు వచ్చినచి పొండగు మావాస మాక్రమించె నీ
గొప్పతనంబు నాంధ్రజఁగోవిదు లెల్ల గ్రహించునీ నీ
ర్పొప్పుఁజేసి శుద్ధయగు సూక్తులఁ జాటితి వింతదాఁ నీఁ
జెప్పెడి వేమ నీకుఁ జరఁజేరిగ వర్ధిలుమమ్ము పత్రికా !
- డి. కాలముమోఁత ఘోరకలికాలమువచ్చుఁ బ్రకాంతమిచ్చిన
మూలమనైనఁ గప్పవను పొక్కుచునుండెను దెనుఁజ్లియే
వేళకు భావ తేజస్ విధ్వజముగ గననొనఁ యంచు నీ
కీము గొప్పదాట వలఁ జేరఁజాలవు నింద్యవృద్ధులతో.

ఉ. నన్నయనాటిభావ, కవినాథులు చూపిన యట్టిత్రోవ, పె
ద్దన్న రసప్రయోగములయందలి యందము చందమెల్లఁ ది
క్కన్న తెలుగుసాంపు చినఁగాఁ గనఁగాఁ బరియింపఁగా
మహాభ్యున్నతితోడ లభ్యమగుచుండును నీయెడ నేటికై ననున్.

ఉ. భావను మార్చకుండఁ బరివర్తనమందొక మార్పులేక, యే
వేషముతోఁ బనేలయని విజ్ఞతెఱఁపఁగ నూడ కే
రోషముగాంచఁబోక పది రూకలకై యెపుడాశలేక సం
తోషముతోఁ బ్రచారమును దోరపుభక్తి నొసర్తు వెప్పుడున్.

ఉ. నీవయ నాకు ముఖ్యమగు నెచ్చెలి వెయ్యడనైనఁగాని శ్రీ
దేవిని నీవయంచు వెనుదీయక సిన్నెదఁగొల్తు భావయం
దేవిధమైనలోప మొకయింతయుఁ గానఁగరాదు నీతికిన్
దావలహాను నీ చరిత్ర; తప్పవు పెద్దలమార్గ మెన్నఁడున్.

మ. అదియే నీకొనగూర్చెఁ గీర్తిధన మత్యంతంబుగా ధాత్రిలో
ముడమారన్ గడియించినాపు కవితన్ బోపించు సామర్థ్యమున్
విదితంబయ్యెను దేశదేశములకున్ సీతకై యేనాటికిన్
వదలన్ బోకుమ పెద్దలేఁగు సరణిన్ వర్ధిల్లు సాభాగ్యముల్.

గీ. వృద్ధు లేఁగినమార్గంబు వీడఁబోక
సత్కవిత్వప్రచారంబు సాఁగనిమ్ము
కాలగతులకేనాఁడు జంకవలదమ్ము
కీర్తి వచ్చెను లోకైకమూర్తివనుచు.

ఉ. మెచ్చెడువారు స్వల్పమని మెచ్చనివారలసంఖ్య యెప్పుడున్
హెచ్చగనుండునంచుఁ బరియించెడువారలు తక్కువంచు లో
నచ్చుటడంగ భీతి వడకమ్మ ప్రశాంతిగనుండుమమ్మ వి
ద్యచ్ఛయముండె లోకమున భాస్వరకీర్తియు నీకుఁ గల్గెడిగా.

క. కాదని నిన్నెదిరించిన
వాడములాడని భవిత్రుభావముఁ జెప్పన్
రాదుగ; భాషా సేవా
రాధన తత్పరులకెల్లఁ బ్రమదంబగుతన్.

సూరి.

మధునానంకుల సత్యనారాయణకావ్య.

గీ. చక్రవర్తి న్యూపాహృత సారరత్న
ఖచిత సావర్ణ కంకణ క్వణ దనర్థ
కావ్య కృన్నిజ కరకంజ ! ఎవ్వరీతి
నానగుచున్నాడ నిదిగో ? నానుడ

* * *

సీ. వచనవాఙ్మయకవిబ్రహ్మ నే నని చాటి
తెలుపగ నీతిచంద్రికను గూర్చి
విద్యత్కవిత్వసంపద్విష్టుడ నని
ప్రకటింపగ గొన్ని కబ్బములు వ్రాసి
ప్రళమాంధ్రకోశప్రవక్త నే నున్న
వితతనిఘంటునిగ్గిరికి దొడరి
యాంగ్లసారస్వతవ్యాసంగి నని తెల్పు
* న్యాయశాస్త్రము తెల్లునన్ రచించి
సర్వతోముఖ భవదీయశాస్త్రసార
వేత్తతాస్ఫూర్తి చంద్రికావిసర మాంధ్ర
సుకవిచాకోరమునకును జూట లిచ్చి
శాశ్వతుడ వై ననిన్ను సంస్తవ మొనర్తు.

౨

శా.అన్నా, చిన్నయసూరి ! నన్నయబుధాధ్యక్షుండు మున్నెన్నడో
చెన్నుం బాసిన యీతెలుంగునకు వాసిం గూర్చి, యాంధ్రీయభా
షాన్నత్యం బిది దేశదేశముల విఖ్యాతమ్ము గాఁ జేసె, న
చ్చిన్నాత్మప్రతిభాప్రకాశితకృతిన్ జింతామణివ్యాకృతిగా.

* ఇంగ్లీషు లా చట్టము.

3

గీ. పాణినీయశాస్త్రఫక్తి నయ్యది కేవ
లాంధ్రవిజ్ఞు లెటుగ నైతి గాక
కరఁగుచుండ నీవు బాలబోధార్థము
తెలుఁగునంద కూర్చితివి మహాత్ము !

౪

శా. నీరక్తమును చారవోసికొని యెన్నేలక్కులక్కులంబు లిం
పారం జేరిచి, విద్యదాశ్రయముగా నవ్యాప్త్యతివ్యాప్తిసం
చారం బెచ్చొట తేక కూర్చితివి భాషావ్యాకృతిక, దానిపై
హోరాహోరఁగఁ జల్పుచుండి యీ వాగ్యుద్ధంబుక బండితుల్.

౫

క. హరికారికలకు నీవ్యా
కరణ మృనువాద మనియుఁ గా దనియు నెవో
వరివాదములు గల వవి
తిర మగుకీరితికిఁ గొఱత చెచ్చునె సూరి !

౬

గీ. శిష్టుకవికి నీకు శ్రీకాళహస్తిలో
నేదో వాక్యవాద మెనసి నప్పు
దాతఁ డోడ ననుచు ననుకొనుచున్నార
లార్య ! వీరఁ గలయథార్థ మెంత ?

౭

గీ. “సూరికి నేవ్రాసిన హరి
కారిక లాధార”మని జగంబునఁ బాటం
గోరి యొకరేయిఁ దర్కపూరి
సూరిచె నతఁ దనియుఁ జెప్పికొందురు నిజమే ?

౮

గీ. ఇంతకు నతండు “కాఠికావృత్తి గాని
మూలము రచింపలేదు నే మొచ్చో”యనుచు
వ్రాసికొనినట్లు విస్తృతపడుచుండె
శ్రద్ధ నరయఁగఁ దాటాకుఁబ్రతులలోన.

క. సమధిగతసర్వకాస్త్రా
గముఁడు, విచిత్రాత్మకావ్య కవితాలహరీ
క్రమపద్ధితోపితస్పృహజనుఁ
డనులాత్ముఁడు కృష్ణకవి బుధారాధ్యుఁ డగుఁగ.

౧౦

చ ఎఱుఁగవయేమొ ? కల్లురిబుధేంద్రుఁడు నీవు రచించినట్టి వ్యా
కరణము* గుప్తభావముఁ బ్రకాశ మొనర్చుచు నద్భుతార్థ వి
స్ఫురితము నొక్కవ్యాఖ్యఁ బరిపూర్ణముగాఁ బ్రకటించి, నీయక
స్ఫురుచిరలక్ష్మీ కాక్కనవశోభ ఘటించె నుదంచితంబుగఁ.

౧౧

ఉ. కాని, యతండు శిష్టకవికాఠికలందుఁ శిష్టకారవం
బూని నిరంతరంబుగ నెటో తనవాదము నిల్పువోంటె న
న్నేని లిఖించెఁ గాని యొకఁ డేనియు విశ్వసనీయ మైనటుల్
కానఁగరాదు నాకుఁ; దలఁకం బని యేమి యథార్థ మెన్నఁగఁ.

౧౨

గీ. అచ్చటచ్చట నీనిగూఢాశముములఁ
గొన్నిటిని దిన్నగాఁ గూర్చ కున్న నేమి
†టిక వ్రాసె “సారస్వతేటిక” యనంగఁ
గీరిశేషుఁడు శ్రీరామమూర్తి శాస్త్రి

*గుప్తార్థప్రకాశః—|| శే|| కల్లురి వంటిరామశాస్త్రిగారిది.

†బాలవ్యాకరణ సారస్వతదర్శనసృజితః—|| శే|| విద్యాకా మాసి రామమూర్తిగారిది.

౧౩

గీ. తెలుఁగువ్యాకరణమున కాస్తీకృత మొసఁగి
యనునిమేషముఁ దద్గతైకాస్థలిమి
నమితకృషి సల్పుమావర్షులూన్వవాయ
రత్నమును నీవు మఱవంగరాదు సూరి !

౧౪

చ. మఱచితి నొక్కమాట రసమంజులవాక్యపరీత రీతి వి
స్ఫురణము గల్గునట్లు సుకవు ల్బది నెన్నఁగ నీతిచంద్రికా
విరచనచేసినాఁడ; వటుపిమ్మట నిమ్ముగ నుత్తరార్థ మె
వ్వరు రచియిందిరో యెఱుంగవా? యది తెల్పెద నాలకింపుమీ.

౧౫

గీ. కంసుకూరి పీఠేశలింగకవి దావి
మధురరచనావిశేషసంపద యెసంగఁ
బూరణ మొనర్చె రసపుష్టి పొదల; నైనఁ
“జిన్నయకుఁ జాలఁ” డనుచుఁ గేచిన్మతంబు.

౧౬

గీ వ్యాకరణఘక్కికకును వేదాంతపారి
భాషికపదంబులకు నేదొ బాంధవంబు
సన్నిహితముగఁ గల దని చాటుపొంటె
జతన మొసరించితివఁట నిశ్చయమె? సుకృతి !

౧౭

గీ. వారణాసినుండి వచ్చినమీమాంస
కులను శాస్త్రవాదగోష్ఠిఁ దనిపి
నిరుపమాన “సూరి” బిరుదమ్ముఁ గొనినాఁడ
వాంధ్రకీర్తి మిన్ను నంటు నెట్లు.

౧౮

సీ. శబ్దరత్నాకరోచ్చైర్నిఘంటున కేది
తల్లి యామఁ బురోహితమ్ము గఱపె
సూర్యరాయనిఘంటువర్య మెద్దాని పా
తములను సప్రమాణముగఁ గొనియె
వివహాంధ్రకృతిపాఠ భేదమ్ములం దేది
సందేహవిచ్ఛేద మందఁ జేయు
జిలుఁగుచేవాఁత ముద్దులు మూటఁగట్టుదు
నెద్దానిప్రతి కంటి కింపునింపు
నట్టి నీవిశ్వకోశోద్భవమస్మదాంధ్ర
భోజ పీఠాపురీప్రభు సోష్యమాణ
నూతననిఘంటు సంస్థామనోజ్ఞభవన
సీమఁ గై సేసియుండెనో చిన్నయసుధి !

౨౯

సీ. ఆంధ్రభారతికి దేశాంతరాభివ్యాప్తి
నొసఁగిన “ప్రాను” చేయూఁత నీయ
బాసపైఁ గడివోని వల పూని చనినట్టి
1. నరసింహసెట్టి మన్ననలు సేయ
సార్థాభిధుండు హయగ్రీవశాస్త్రై నీ
సహపాతి యగుచు నెచ్చరిక నొసఁగ
2. దేవరాజాదిసుధీమణిగణములు
ఛాత్రులై నిన్ను నిచ్చలు భజింప

1. హాసర్ విత్ శ్రీ గాజుల లక్ష్మీనరసింహులు సెట్టిగాడు.

2. తంజనగరము లేనప్పడమాళ్లయ్య, బహుజనపల్లి సీతారామాచార్యులు
(శబ్దరత్నాకరములు) మొదలగువారు.

1. కచ్చయప్పకళాలయ పండితత్వ
గౌరవమున విజ్ఞ సంఘములు వొగడఁ
జెన్న పురమున సుగముగా జీవయాత్ర
నొనరిచినవాడ వీవు ధన్యుడవు గావె ?

౨౦

క. జాతులతోఁ బనియేమి ? న
మాతలపాండిత్య శక్తిమంతుడవుగదా ?
సాతానువాడ వైనను
జోతల నన్నింప దగదె సూరీ ! నీకుఁ.

౨౧

క. అకలుషగతి నెసఁగిన తా
వకచితము సకలమును శుభం బగు భంగిన్
2. వకుళాభరణ మ్మనునొక
సుగవి తెలుగున వెలార్చె సూరీ ! వింటే ?

౨౨

గీ. 3. ప్రభవలోఁ బుట్టి దుందుభివత్సరమునఁ
దనువు వీడితె ? —కట్టిడిదైవ మకట !
సరిగ నేఁబడియాతేండ్లు తిరుగనీక
దాఁచఁబెట్టెను నీకయి రాచపుంసు.

1. పచ్చయప్పకళాలయ గూరి 1845-46-47-48 సం॥లలో పండితపదవి నిర్వహించిపట్టు కాలేజీరిపాట్లు (1847—48) నాదించుచున్నది. (పెరిడెస్సీ కాలేజీలోఁబాడఁ గొంత కాలము పనిచేసెను.

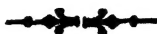
2. శ్రీకారాయణవసు కవికౌఠరణము అను నకావ్యము గూరి జీవితచక్రము రచించి ప్రకటించెను.

3. గూరి జనకము 1808-మరణము-1862.

ఇతర దేశసాహిత్యలో రాచ పుంసుతో కాథకవియూడెను.

రసార్థవసుధాకరము-చమత్కారచంద్రిక.

వ్యాకరణవిద్యాప్రవీణ-విద్వాన్, చిలుకూరి పాపయ్యశాస్త్రి.

సంస్కృతమున 'రసార్థ వసుధాకర'మును మూలము విలాసములు గల యీ యలంకారగ్రంథమును రచించిన కవివరేణ్యుడు- ఆంధ్ర మండలాధీశ్వరుడు, సర్వజ్ఞ చూడామణియు నగు సింగభూపాలుడు. ఎనిమిది విలాసములతో విలసిల్లి, సరససాహిత్యచాతురీధురీణత నెల్లెడల పెదచల్లు 'చమత్కారచంద్రిక' యను నీ యలంకారగ్రంథమును రచించినయీతడు - రసమీమాంసారచయితయగు కాశీశ్వరమిత్రుని శిష్యుడును, సర్వజ్ఞ సింగభూపాలుని యాస్థానకవీశ్వరుడును నగు విశ్వేశ్వరకవిచంద్రుడు.¹ విశ్వేశ్వరకవి తనకృతిని సింగభూపాలకీర్తిసుధాసార శీతలనుగా నొనఁచి,² గ్రంథముం దెల్లెడలను నాతని సాహితీధురీణతను, రాచకొండ రాజధానిగాఁ జేసికొని యా ప్రభువర్యుడు ప్రదర్శించిన శౌర్యాదార్యాదికమును వెల్లడించి యున్నాడు.

1. తదిష్టమఖిల ప్రహణసంసిద్ధి రససుధానివ్యంజే శుభవోభి రమభూయ మానే యోగ్యానుపలబ్ధి లక్షణ మభివప్రమాణం రసావమానవైః దురాగ్రహణా విపరీతసాక్షరాణా మనసివెదగ్భాభావ మేకోవిభాసయతి.

2. తథావోక్త మస్మదాచార్యైః కాశీశ్వరమిత్రైః రసమీమాంసా మామ్. చమత్కారచంద్రిక-పంచమవిలాసము.

3. కృతి రభిమతకృతిచతురా చతురోదాత్రనామకగుణోదారా ఇతి లక్షణకృతిత్వం రచయే శ్రీసింగస్వపగుణోదావారణమ్.

.....

ఇతి సరససాహిత్యచాతురీధురీణ విశ్వేశ్వరకవిచంద్రప్రణీతాయాం శ్రీసింగభూపాలకీర్తిసుధాసారశీతలాశాం చమత్కారచంద్రికాయాం వర్ణపదవివేకోనామ ప్రథమవిలాసః.

చమత్కారచంద్రిక-ప్రథమవిలాసము.

ఈ గ్రంథములందలి ప్రమేయము.

రసార్ణవసూధాకరము—ప్రథమవిలాసమున, నాయికానాయకలక్షణములు తద్దేదములు, శృంగారరసవిభావములు, రీతులు, గుణములు, వృత్తులు, సాత్త్వికభావములును లక్షణోదాహరణములతోఁ గూర్చఁ జూపిరి.

ద్వితీయవిలాసమున—సంచారిభావములు, రసాశ్రయవివేకము, సంభోగ విప్రలంభశృంగారరసభేదములు, కరుణాదిరసవిచారమును నిరూపింపఁబడినవి.

తృతీయమున—నాట్యస్వరూపము, లాస్యంగములు, దశవిధ రూపకములు, తదంగములు మున్నగు విషయములు, వివిధదృశ్యకావ్యములందలి యుదాహృతులతోఁ జచ్చింపఁబడినవి.

చమత్కారచంద్రిక—ప్రథమవిలాసమున, వర్ణపదగుణదోషవిచారము,^౧ ద్వితీయమున దోషస్వరూపనిరూపణము, తృతీయమున గుణదోషస్వరూపోదాహరణములు, చతుర్థమున వృత్తిరీతి పాకములు, ఊద్రకావ్యస్వరూపమును, పంచమమున రసభావాదులు, షష్ఠమున శబ్దాలంకారములు, సప్తమమున అర్థాలంకారములు, అష్టమమున ఉభయాలంకారములును జెప్పింపఁబడినవి. విద్యానాథవిరచితమయిన ప్రతాపరుద్రీయమునందువలె లక్షణములకు లక్ష్యములుగ నొసఁగఁబడిన శ్లోకములన్నియుఁ జాలవఱకు సింగభూపాలనామగ్రథితములై యున్నవి.

౮. ఈవర్ణవిచారమున నీకవి గూర్చిన శ్లోకములు ఆంధ్రలాక్షణికులచేఁ దమ ఛందోగ్రంథములం దాయాద్రసంగముల నుదాహరింపఁబడినవి. మఱియు ఆలూరి కందాకావ్యనిచే రచింపఁబడిన అలంకార శిరోభూషణము అను సంస్కృతాలంకారగ్రంథమునందును, గౌరవరచించిన లక్షణదీపిక (సంస్కృతము) యందును నీప్రథమొల్లాసమునందలి శ్లోకములు ప్రమాణముగాఁ జూపింపఁబడినవి.

చూడుడు:—పరిషత్పత్రిక భాండారమునందలి ౮441 సంఖ్యగల ఆలంకారశిరో

భూషణము. ప్రథమొల్లాసము.

చూ. గౌరవరచితమయిన లక్షణదీపిక ప్రథమవిలాసము. సంఖ్య-2503.

ఈ రెండిటికిఁ గల పోలికలు-విరోధములు.

1. లక్షణనిర్మాణమున సరళత రెండిటను గలదు.
2. లక్షణసమన్వయమును చెలుపుట రెండిటను గలదు.
3. ఇతరాలంకారికుల మతములను ఖండించుచు స్వమతమును వ్యక్తమునీయుట రెండిటను గలదు.
4. కవులిద్దఱును స్వయముగఁ గూర్చిన శ్లోకములు రెండిటను మధురములే.
5. సుధాకరమున, కవి స్వయముగ రచించి కూర్చిన శ్లోకము లల్పముగను, ఇతరకవుల కావ్యములనుండి శ్లోకము లధికముగను లక్ష్యములుగఁ గూర్పఁబడినవి. చంద్రికయందు కవి స్వయముగ రచించిన శ్లోకము లధికముగను, ఇతర కావ్యములనుండి శ్లోకము లల్పముగను గైకొనఁబడినవి.
6. సుధాకరమున, సరస్వతీకంఠాభరణమున భోజుఁడు దెలిపిన మతము చాలవఱకు ఖండింపఁబడుచు వచ్చినది. చంద్రికయందుఁ జాలవఱకు భోజునిమత మనుసరింపఁబడుచు వచ్చినది.⁴
7. సుధాకరమున నాయికానాయక స్వరూపోదాహరణములు రసభావాదులు దశవిధరూపక స్వరూపమును విపులముగఁ జెప్పింపఁబడినవి. చంద్రికలో నీ యంశములు కొన్ని పూర్తిగ విడువఁబడినవి. కొన్ని మాత్రము సూక్ష్మముగఁ జెప్పింపఁబడినవి.
8. సుధాకరమున లక్షణములనామములు చాలవఱకుఁ బ్రాచీనాలంకారికులచే వాడఁబడినవియే సేకరింపఁబడినవి. చంద్రికలో నల్లుగాక లక్షణనామములు చాలవఱకు కవి స్వయముగ నిర్మించినవియే.

4. See Miscellanea-Literary notes (continued) by Dr. V. Ragha van B. A. (Hons) VI. The Chamatkara Chandrika of Visweswara. Annals of the Bhandarkar Oriental Research Institute Poona. Vol. XVI page 131 to 140

9. సుధాకరమునందలి ప్రమేయము ప్రాచీనాలంకారికులు చర్చించినదియే. చంద్రికలో నట్లుగాక సంస్కృతాలంకారికు లెవ్వరును దమ గ్రంథములందుఁ జర్చింపని ఛందోవిషయము చర్చింపఁబడినది.

చరిత్రకుపయోగించు సంకములు.

సుధాకరోపక్రమమున, కృతికర్త వంశావళి కూర్పఁబడినది. అందు ను, దాచనృపతి మొదలుగ కృతికర్తయగు సింగభూభర్త పుత్తులవఱకుఁ గల వంశవృక్షము స్పష్టముగఁ దెలుపఁబడినది.

చంద్రికలో రసార్ణవసుధాకరకర్తయు, విశ్వేశ్వరకవికృతికి భర్తయు నగు సింగభూపతి రాచకొండ రాజధానిగాఁ జేసికొని వింధ్య క్షీణైలముల నడుమ నున్న యంద్రక్షమామండలమును బాలించినట్లు తెలుపఁబడినది.⁵ ఈ సింగభూపతిని కల్యాణభూపతియని పేర్కొనినాడు.⁶ శ్రేష్ఠభంగిచే నొకశ్లోక మీ సింగభూపతి కల్యాణదర్శమును జయించి, యచట జయస్తంభమును స్థాపించి, సామ్రాజ్యసింహాసనము నధిష్ఠించి నట్లు తెలియఁజేయుచున్నది.⁷ ఈ కల్యాణదర్శము కీ. శే. కొమఱ్ఱాజు లక్ష్మణరావుగారు, తమ వ్యాసావళియందుఁ దెలిపిన నై జామప్రాంతమునం

5. రాజా స రాజాచల నాచ భేయా
మధ్యాప్య వంశక్రమరాజధానీమ్
సతాలచరత్నా మసతాంచ శిఖాం
వ్యాయానురోధా దనుసందధార.

6. మండలికృత కోదండో రణే కల్యాణభూపతిః
కరకంపితకల్పానో మీనాంక ఇవ రాజతే.

చ. చంద్రిక-త్పరీయవిలాసము.

7. కల్యాణేక్షణవేద్యయా ప్రకటిత స్తంభప్రతిష్ఠాక్రమే
మం (మం?) దాక్షచ్ఛనిసుందరే లలితదృశ్యాకీయాతోరణే
భావోల్లాసవిలాసకే వరతతో రస్యా మనోమంతుషే
శ్రీ సింగక్షేత్రపాలమూర్తి రమతే సామ్రాజ్యసింహాసనమ్.

జం. ౨] రసార్థ వసుధాకరము—చమత్కారచంగ్రహతాయతి

దలి కళ్యాణిపట్టణము కావచ్చునేమో? విమర్శకులు నిర్ణయించుదురు గాక.

సింగభూపతి కలింగదేశాధిపతిపై గోపింప నాతఁడు తనకన్నియ సీతని కప్పించి యనుగ్రహపాత్రుడయ్యెనని మఱియొకచో జంధికలో దెలిపియున్నాడు.⁹ ముద్రితములయిన వెంగుగోటివారి వంశావళులలో జూపబడిన వంశవృక్షములచొప్పున రసార్థ వసుధాకరకర్తయగు నీ సింగభూపతి యేడవతరమువాడు. ఈతని తాతయు సింగభూపతియే. తాతగారు జీవించియుండఁగ నీ మనుమనికిఁగూడఁ బ్రసిద్ధి చేకూరుటచే సీతనికి కుమారసింగభూపతి యను నామమేర్పడి, తరువాతి వంశక్రమ మున నీ 'కుమార' యను శబ్దము బిరుదవాచకమై పరంపరాగతమగు చున్నట్లు గానవచ్చెడిని. కావుననే నేటికిని రేచర్ల వంశీయులగు వ్రాఘ వర్యులనామములు 'కుమార' శబ్దోపపదకములుగ నున్నవి. చంద్రికలో నీసింగభూపాలుని కుమారసింగభూపాలుఁ డని పేర్కొనినాడు.¹⁰

ఈసింగభూపతి యాస్థానకవియు, 'అమరపదపారిజాత' మను అమరకోశ వ్యాఖ్యానమును రచించిన బామృకంటి అప్పయాచార్యుఁ

8. ఈకళ్యాణము మమరాద్ధిదేశమునందలి రైల్వేస్టేషన్ అయిన కళ్యాణ్ కాదు. కన్నడదేశమందలి కళ్యాణిపట్టణము. ఇది నైఋత్యరాజ్యమునందు గుర్జరా జిల్లాలో నున్నది.

చూ. లక్ష్మణరాయవ్యాసావళి-చాకుర్యులు దాక్షిణాత్యులే. పుట ౧౪౧.

9. సింగక్షోణి భుజకలింగకుభుజే త్రుద్ధవ్య తస్మిన్ తుణే
దత్తాంత త్రయో ముపాయతయో లోకోత్తమాంపత్యతః
వ్యావృత్తా ధనువః కటాక్షసరణి స్తమ్భానిలతాలాకీనీ
ద్వ్యకోణం పరివృత్య రాగమహిమా చిత్తే పరం చేష్టతే.

చ. చంద్రిక-పంచవవిలాసము.

10. కుమారశ్రీసింగే జలధిరశనాం కాసతి మహీ
మమరాద్ధిదా భవస్తా పతకపరిణాపాపతిభుకః
అథర్యా నిర్మూలా నరకపరిపాకప్రణిధయో
విసప్తా దుశ్శేష్తా కలికలువ పేకిపరిధయః

చ. చంద్రిక-సప్తమ విలాసము.

దును నీతని 'కుమారసింగభూపతి' యని పలుమాటలు లుగ్గడించియున్నాడు. ఆ ప్రసంగముననే సింగభూపాలుని పాండితీవైభవమును సుస్పష్టముగఁ జాటియున్నాడు.¹¹

విశ్వేశ్వరుఁడు తన కృతిభర్తయగు సింగభూపతి రసార్ణవసుధాకరమును రచించినట్లు వాచ్యముగను, సంగీతసుధాకరమును రచించినట్లు వ్యంగ్యముగను చంద్రికలోఁ దెలిపియున్నాడు. ఆశ్లోకముల చిట నుదాహరించెదను.

రూపకం దశధాప్రోక్తం నాటకాదివిభేదతః
మహాప్రబంధసామ్రాజ్య మధికర్తు మిదం క్షమం
సింగభూపాలరచితే రసావర్ణ వసుధాకరే
అస్య క్రపంచో విశ్లేయః కేతథా వక్తు మీశతే.

చ-చంద్రిక, తృతీయఃపాదము.

అనుక్తానా మహాన్యేషాం లక్ష్మ్యలక్షణవిస్తరః
సింగభూపాలరచితే రసావర్ణ వసుధాకరే
ఆదిద్వితీయయో స్సాంధు శీలసీమా విలాసయోః

చ-చంద్రిక, పంచమఃపాదము.

11. శ్లో. కేచర్లఁగళపః భూతేరాస్థానాన్యం సింగభూపతేః

బాహ్యకంటకప్రయాచార్యమూర్త్యా జగత్తి కారదా ౧.

కుమారసింగభూపేన లక్ష్మ్యలక్షణవేదినా

శోధితశ్చేదయం గ్రంథః కిం శోధ్య శోధకాంతరైః ౨.

కుమారసింగభూపేన యః కదాపి న శోధితః

సగ్రంథ శోధిశోఽప్యనైః కిం బుధై ర్యవప్రీయతే ౩.

కావ్యాలుం కారనానార్థతత్త్వభావిరమానసః

కుమారసింగభూపాల ఏక ఏనాస్తి నాపరః ౪.

కుమారసింగభూపాలకృతయ స్త్ర్య నిత్యకః

ఏథయన్తి యదం దృష్టా దృష్టానాః కృతినః పరమ్. ౫.

అమరపదపారిజాతము-తుదిశ్లోకములు.

సంగీతక్రమచంద్రమప్రియసఖీ శృంగారసంజీవనీ
సౌజన్యద్రుమసారణీ చతురతాసామ్రాజ్యసింహాసనం
శ్రీ సింగక్షితిసాలశేఖరమణే రైవయూత్యమంటాకథ
శ్చాటువ్యాహృతివై ఖరీ విజయతే సాహిత్యశిల్పావధిః

చ-చం. చతుర్థిలాసము.

‘రసార్ణవసుధాకర’ ‘సంగీతసుధాకర’ముల తుదిగద్యలపోలికను బట్టిచూడ నీరెండిటిని రచించిన సింగభూపతియొక్కడేయని తెలియుచునేయున్నది. నామసామ్యమునను ఏకకర్తృకత్వము స్థిరపడుచున్నది ¹²

శ్లో. అథశ్రీసింగభూపాలో దీర్ఘాయు ర్విసుధామిమామ్
నిజాంసపీతే నిర్వాజం కరుతే సుప్రతిష్ఠితామ్.

రసా-సుధా, ౧ విలాసము. శ్లో. 27

అనగా, సింగభూపాలుడు దీర్ఘాయుధాయముగలవాడై చిరకాలము తన యంసపీతము దీభూవలయుమును స్థిరముగ నున్నదానిగా నొనర్చెనని భావము. వెలుగోటివారి వంశవృక్షక్రమమున నేడవతరము వాడగు నీసింగభూపతి రాజ్యప్రారంభకాలమును గాని, తుదిసమయ ముగాని యిదమిత్థమని నిర్ణయించుటకుఁ దగిన శాసనాద్యాధారములు నేటిదనుకఁ గానరాకున్నవి. కాని పైశ్లోక మాత్రము చిరకాలము జీవించినట్లును, చిరకాలము రాజ్యమును బాలించినట్లును ప్రబలమయిన సాక్ష్యము నిచ్చుచున్నది.

-
12. శ్రీమదంధ్రమండలాధీశ్వర ప్రతిపంధభైరవ శ్రీయన్నపోతనరేంద్ర వంశన భుజబలభీమ శ్రీసింగభూపాలవిరచితే రసార్ణవసుధాకరసామ్నిసాఖ్యా లంకాతే భావోల్లాసోనామ తృతీయావిలాసః. రసా. సుధా-తుదివచనము. శ్రీమదంధ్రమండలాధీశ్వర ప్రతిపంధభైరవ శ్రీఅనవోత.....భుజ బలభీమ శ్రీసింగభూపాల విరచితాయాం సంగీత సుధాకరశాఖ్యాం సంగీత రత్నాకరవ్యాఖ్యాయాం ప్రబంధాధ్యాయశ్చతుర్థ స్వరూప్తః

మఱియు నీసింగభూపతి, వంశమును బెంపొందించు సుతులతోఁ గూడ వింధ్యశ్రీశైలముల మధ్యనున్న యాంధ్రమండలమును బాలించుచు వివిధచుయిన భోగముల ననుభవించెనని యీక్రింది శ్లోకము చాటుచున్నది.

శ్లో. వింధ్య శ్రీశైలమధ్యక్షామండలం పాలయన్ సుతైః

వంశప్రవర్తకై రథాన్ భుజ్జేభోగపురందరః

రసా. సుధా. ౧ విలాసము. శ్లో. 42

పై రెండుశ్లోకములనుబట్టిచూడ నీసింగభూపతి పుత్రులతోడను పాత్రులతోడనుగూడి చిరకాలము రాజ్యము పాలించినట్లు తెలియుచున్నది గదా ! కావున శ్రీనాథుని సమయమునకును నీతఁడు జీవించి యే యుండవచ్చును. శ్రీనాథుఁడు సరస్వతీస్తుతిపూర్వకముగ దర్శించి మన్ననవడసినట్టియు, సర్వజ్ఞ బిరుదాంకితుఁడు, కృతికర్త, కృతిభర్తయు నగు సింగభూపతి రసార్ణవసుధాకరకర్త యయిన సింగభూపతియే కావచ్చును.¹³

రసార్ణవసుధాకరకర్తకు సర్వజ్ఞ బిరుదము గలదా ?

రసార్ణవసుధాకరకర్తయైన సింగభూపతికి సర్వజ్ఞ బిరుదము లేదనియే చాలవఱకు విమర్శకుల యూహ. రసార్ణవసుధాకరమునఁ గానరాదు. సంగీతసుధాకరమునఁ గలదేమో తెలియరాదు. కాని, చమత్కారచంద్రికయందును, అమరపదపారిజాతము (బొమ్మకంటి అప్పయ్యాచార్య విరచితము) నందును లేదనుట యెంతవఱకుఁ బొసఁగునో విమర్శింపవలసియున్నది. చంద్రికను రచించిన విశ్వేశ్వరకవియు, అమరకోశవ్యాఖ్య రచించిన అప్పయ్యాచార్యుఁడును సింగభూపాలుని సాహితీవైభవమును దమ శక్తిగొలది కొఱతలేకుండ వ్యక్తము చేసియు, నాతనిఁ బరమప్రసాదానికాలంకారికునిగా సంగీకరించినట్లు పెక్కుశ్లోకములఁ దమగ్రంథములందుఁ దెలిపియున్నారు. మఱియు వీరిద్దఱు వాచ్య

స వ రణ.

‘రసార్ణవసుథాకరము చమత్కారచంద్రిక’ అను నీ వ్యాసమున
౬౩, ౬౪, ౬౬ పుటలలో ‘అమరపదపారిజాతము’ అనుచోట ‘అమర
కోశవ్యా (ఖ్య) ఖ్యానము’ అని చదువుకొనునది.

అంబీ. ౨] రసార్ణవ సుధాకరము — చమత్కార చక్రగోపాల్మరము

ముగను శ్లేషమూలమునను నాతని సర్వజ్ఞునిరుదము. నగ్గమి
యున్నారు ఆశ్లోకముల నిచటఁ బొందుపఱచుచున్నాఁడను.

శ్లో. విద్యాదైవత తాతతావకగురో సర్వజ్ఞ చూడామణే
స్తోతవ్యోఽసి మనీషిణాం త్వయభవా మవ్యోజవాక్తై రలం
ఇథం సింగమహీపతిం గురుజనోఽస్మాభాషతే దో-వాన్
తత్తత్పద్ధతిధర్మమర్మణి పరిచ్ఛేదావి సంవాదికమ్.¹⁴
ఇందలి 'సర్వజ్ఞ చూడామణే' యను పదము సంబోధనప్రథమా
విభక్త్యస్తమేగాన బిరుదవాచకమయటకు సంశయముకలలేదని నా
యూహ.

ఇటులనే బాహ్యుకంటి అప్పయూచార్యుఁడు తాను రచించిన
అమరపదపారిజాతము తుది నీక్రిందిశ్లోకమునుబొందుపఱచియున్నాఁడు.

శ్లో. జైవాత్మకం బుధగురుం నిలయం కలానాం
సర్వజ్ఞ మూర్ధమణి మాశ్రితశుద్ధపక్షమ్
శ్రీబాహ్యుకంట్యుపపవాంకిత మప్పయూర్యం
సర్వేష్ఠితోషితసురం ద్విజరాజ మాహుః

ఈశ్లోకమందలి విశేషణములన్నియు శ్లేషమహిమచే అప్పయూ
ర్యునకును, చంద్రునకును సరిపడుచున్నవి. అప్పయూర్యునిపక్షమున
“సర్వజ్ఞః మూర్ధమణిః యస్య తం అను వ్యుత్పత్తిచే సర్వజ్ఞ బిరుదాంకితుఁ
డైన సింగభూపతి ప్రామాణికశిరోమణిగాఁగలవాఁడు” అను సర్థము
సర్వజ్ఞ మూర్ధమణిం అనుపదమునకు సిద్ధించును. కావున వివిధలక్షణ
లక్ష్యవేత్తయు, కావ్యాలంకారతత్వవేత్తయు, కృతికర్తయునగు తన
యేలికకు సహజసిద్ధమయిన 'సర్వజ్ఞ' బిరుదము నీ ముఖ్యయూర్యుఁడును

14. ఈశ్లోకమందలి 'సర్వజ్ఞ చూడామణే' అను నీపదము పరివర్తనప్రభాండా
గారమునందలి వ్యాఘ్రేపృథియందును, పదరాసు దొరతనమువారి పూర్వ
లిఖితప్రకటాండా గారమునందలి D 2-9-80 R 2519 సూక్ష్మగలవ్యాఘ్ర
పృథియందును స్పష్టముగఁ గన్పట్టుచునే యున్నది.

స్మరియించెననుటలో విప్రతిపత్తి యుండనక్కఱలేదని నా యూహ. కావున నీకవివర్ణనలచే నుగ్గహింపఁబడి, ఆనాటి పండితవ్యవహారములో నెలకొనియున్న యీసర్వజ్ఞ బిరుదమే తఱునాతివారి కందఱకు వచ్చిన ట్టుఁహించుట సమంజసము; కాని, రసార్థ వసుధాకరకర్తను సర్వజ్ఞ బిరుదము లేదని త్రోసివేయుటమాత్ర మెట్లును బాసఁగదు.

గ్రంథకర్తృత్వ నిర్ణయము.

మొక నేఁ దెలిపినరీతిని విశ్వేశ్వరకవి అప్పయార్యుఁడును నీతనిఁ గృతికర్తగాఁ దమగ్రంథములఁదెలిపియున్నారు. కాని, కొందఱు రసార్థ వసుధాకరమును సింగభూపతిరచియింపలేదేమో? విశ్వేశ్వరకవియే దీనిని రచియించి సింగభూపాలునిపై నారోపించినాఁడేమో? అనునొక సంశయమును బొందుచున్నారు.

వారు, రసార్థ వసుధాకరకర్త సింగభూపాలుఁడు కాదనుటకుఁ దెలుపు హేతువులు—1. గ్రంథకర్త సుధాకరమునఁ దన్నుఁగూర్చి తాఁ జెప్పుకొనుట 2. 'మమైవ కందర్పసంభవే' అని సుధాకరమునను చంద్రికయందును శ్లోకముల నిర్దేశము నుదాహరించుట. 3. సుధాకరమునందలి శ్లోకములే కొన్ని చమత్కారచంద్రికయందును గానవచ్చుట—యను విధి. ఈ హేతువులెంతవఱకు స్థిరపడునో పరికించిచూతము

కవి తన్నుఁగూర్చి తాఁ జెప్పుకొనినపద్యము లన్నియుఁ దానే రచియించెననుటకుఁ బ్రమాణము మృగ్యము. అట్లాతఁడే రచియించెనన్నను, దన్నుఁగూర్చి తాఁ జెప్పుకొనినమాత్రమున గ్రంథకర్తృత్వమునకు భంగము వాటిల్లనేరదు. అట్లేయయినచో భోజనరచితముయిన సరస్వతీకంఠాభరణమునందును భోజనిఁగూర్చి చెప్పినశ్లోకము గానవచ్చుచుగాన నదియు భోజకర్తృకము కాదనవలసివచ్చును. ¹⁵ ఎవ్వరేని భోజనిఁగూర్చి

15 జయ జయ జయ శ్రీమన్ భోజ ప్రభాతి విభావరీ

పద పద పద శ్రోతం నిద్రాన్ ఇనం హృదిధీయతే

కృణు కృణు కృణు త్వద్వ త్సాక్షిన్ సురజ్యోతి మండలం

సహి సహి సహి ఔచూర్తాండః తుజేన విరచ్యతే.

చూ. సరస్వతీ కంఠాభరణము. 2 వ పరిచ్ఛేదము-189 శ్లో.

చెప్పిన పద్యమందుఁ బ్రవేశించెనందురా యిచ్చటను నట్లే యూహించ నగును.

మఱియు సర్వసమర్థుడయిన కవి తన్నుఁగూర్చి తనగ్రంథమునఁ దాఁజెప్పకొనుట యాతనికిఁగల గ్రంథగ్రథనపాటవమును బెల్పునుగాని, యంతమాత్రమున గ్రంథకర్తృత్వమునకు భంగమును గల్గించనేరదు. కాదందురా ? రసగంగాధరకర్తయగు జగన్నాథకండితరాయలకు నిట్టి యవస్థయే తటస్థించును. పండితరాయలు తన్నుఁగూర్చి చెప్పకొనిన శ్లోకము:—

శ్లో. ఆమూలా ద్రత్ససానోర్మలయవలయితా దాచకూలాత్పయోధే
ర్యావస్త స్సన్తి కావ్యప్రణయనపటవ స్తే విశంకం వదన్తు
మృద్వీకామధ్యనిర్యన్తస్పృణరసఝరీమాఝరీభాగ్యభాజాం
వాచా మాచార్యతాయాః పద మనుభవీతుం కోఽస్తిధన్యో మదన్యః.
చూ. రసగంగాధరము, ప్రథమాసనము, గర్వోదాహరణము.

ఆద్రభావయం దుత్తమ ప్రబంధముల రచించిన కవీశ్వరులు పెక్కురు తముఁగూర్చి తారుప్రథముగఁ జెప్పకొనియేయున్నారు. కావున నిట్లు చెప్పకొనుట గ్రంథకర్తృత్వమునకు భంగము సేయఁజాలదు. ఇంక రసార్ణవసుధాకరమున నొకశ్లోకము—

“యథాకందర్పసంభవే మమైవ
శ్లో. ఉభే తదాసి ముభయోస్తు చిత్తే
కదష్టనిశ్వాసచక్షుకేన
ఏకీకరిష్యేన్నచురాగశిల్పీ
రాగోష్ణజైవద్రవతా మనైపీత్.”

అను నీరీతిగ నుదాహరింపఁబడినది.¹⁶ నాగరిలిపిముద్రణము నందే యీశ్లోకము గానవచ్చుచున్నది. మైసూరునందు ముద్రితమయిన

16. చూ. రసార్ణవ సుధాకరము. అనంతరమున గ్రంథాంత 20.

తెలుగులిపి రసార్థ వసుధాకరమున సీతావున నీశ్లోక ముదాహరింపఁబడలేదు. ఈశ్లోకము లేకుండుటయేగాదు. ఈ శ్లోకమునకుఁ బూర్వమందున్న మూఁడు శ్లోకములందు నిందును వేర్వేరుగాఁ గన్పట్టుచున్నవి. రెండుప్రతులందును నిట్టిమార్పులు పెక్కులు గానవచ్చుచునే యున్నవి.

చమత్కారచంద్రిక-చతుర్థవిలాసమునందు-

శ్లో. “మఖప్రదానైరవిలంబపూర్వైః కంఠగ్రహైః క్షీప్ర విపీడితాంగైః
కరప్రచారైశ్శిథిలోఽరోధైః లభైః ప్రియాయా ముముదే ముకుందః

ఇతి కందర్పసంభవే”

అను నీరీతిగ నీశ్లోకము రెండు తావులందును,

“తథాచ మమైవం

చిత్తేపలక్ష్మీ ర్నిటలేనభాగైః ప్రసేదవారాతప మాక్షిపన్తి
జగోప దేవోఽపి సరోమహర్షం జవాభివాతాహతికై తవేన

ఇతికందర్పసంభవే”

అను నీరీతిగ నీ శ్లోక మొకతావునందును కందర్పసంభవమునండి యుదాహరింపఁబడినది. కాని “తథాచ మమైవ, ఇతికందర్పసంభవే” అని- శ్లోకము చమత్కారచంద్రికయందుదాహరింపఁబడియుండలేదు. ఏద రాసు దొరతనమువారి ప్రాచ్యలీఖిత పుస్తకభాండాగారమునందున్న వ్రాతప్రతియందుఁగాని, పరిషత్పుస్తక భాండాగారమునందలి వ్రాతప్రతియందుఁగాని ‘మమైవ’ అని కానరాదు. “తథాచమమైవం” అనియే రెండిటను గలదు. మరియు నీ “చిత్తేపలక్ష్మీ” రిత్యాదిశ్లోకము రసార్థ వసుధాకరముననుదాహరింపఁబడినది.¹⁷ కానియిట్లు ‘మమైవకందర్పసంభవే’ అనిగాని, ‘ఇతికందర్పసంభవే’ అనిగాని పేర్కొనినట్లుగానరాదు. విశ్వేశ్వరకవి కందర్పసంభవమును దానే రచించెనని చెప్పుకొనఁదలంచి

17. చూ. రసార్థవసుధాకరము. ద్వితీయవిలాసము పుట ౮౮ తెలుగులిపి ముద్రణము

నచో 'మమైవ' అని యుండవలెనుగాని, 'మమైవం' అనుట శాస్త్రపరిపాటికాఁజాలదు. కావున కర్తృత్వవిషయమున సంశయగ్రస్తములయిన యీ శ్లోకములనాధారముగాఁ జేసికొని సింగభూపతి రసార్ణవసమధాకరమును రచియింపలేదనుట యెట్లును బొసఁగఁజాలదు.

మఱియొకమాట. సింగభూపాలునకు గ్రంథకర్తృత్వసామర్థ్యము లేదందుమా? అట్లయినచో విశ్వేశ్వరకవి తనచంద్రికలో నాతనిప్రతాపాదివైభవముకంటె సాహిత్యవైభవమును నధికముగఁ జాటుట తటస్థించునా? కవులు తమకృతిభర్తలను స్తుతించునవసరములందు బుధరంజనుఁడని, కవికల్పతరువని, సాహిత్యగోష్ఠీప్రియుఁడని వర్ణించుట సహజముగాని, సాహిత్యశిల్పావధియని, సాహిత్యసామ్రాజ్య ధురంధరుఁడని, ప్రామాణికలాక్షణికుఁడని వర్ణించుపట్ల నాప్రభువునం దంతటి ప్రతిభావిశేషములేకుండ విచ్చలవిడిగఁ బొగడుట తటస్థించునా? ఈతఁడేగాక యీశ్రావ్యవర్ణన యాస్థానకవియగు బొమ్మకంటి అప్పయార్యుఁడును నీతని లక్ష్యలక్షణవేత్తయని, కావ్యాలంకార తత్త్వవేత్తయని, గ్రంథసంశోధకులలో నుత్తముఁడని, కృతికర్తయనియుఁ దెలిపినాఁడు. ఈతఁడును గేవలమతిశయోక్తిగనే వర్ణించెననుమా?

ఈ సింగభూపాలునకు సమకాలికుఁడో లేక కొంచెమిటీవలి వాఁడోయగు మల్లినాథుఁడు రసార్ణవసమధాకరమునందలి శ్లోకములను సింగభూపాలీయములోనివని, తాను రచించిన కావ్యవ్యాఖ్యలయందుదాహరించియున్నాఁడు. అయిదాఱు శతాబ్దములు గడచినప్పిమ్మట నేఁడు సంశయమునకుఁ దావలమయినను, నాతనికాలమునకు సన్నిహితుఁడు, మూలములేకుండ నొక్కయక్కరమయినను ప్రామాని పరమప్రామాణికుఁడునగు మల్లినాథసూరి విశ్వేశ్వరకర్తృకమయిన రసార్ణవసమధాకరమును, సింగభూపాలీయమని స్పష్టముట బొసఁగునా? ¹⁸

18. తాంబ్రత్యభి వ్యక్తమనోరథానాం.....శృంగారచేష్టా వివిధావభూతుః

అథ శ్లోకవ్యాఖ్యానమున "అత్ర శృంగారలక్షణం రసమధాకర" ఇత్యాదిగాను

సింగభూపాలుడు రసార్ణవసుధాకరమునేగాక సంగీతసుధాకరమునుగూడ రచించినని వెచకఁ దెలిపియుంటిని. సంగీతసుధాకరమును విశ్వేశ్వరకవివరచిత్రమై సింగభూపాలునిచేర వెలసెందుమా ? మఱియు నీ రెండు గ్రంథముల (రసార్ణవసుధాకరచంద్రికలను). నొకకడయే రచించినచో సుధాకరమున భోజనిమతమును ఖండించినయారఁడు చంద్రికలో భోజనిమతముననుసరించునా ?¹⁹ రెండిటి నొక్కచే రచించినను

దావారింపిన శ్లోకములు రసార్ణవసుధాకరమున 48, 49, 145 పుటలలోఁ గానవచ్చుచున్నవి. చూ. కఘనఁశకు-తి వ సద్గ మల్లివాధవ్యాఖ్య (నాగరిలిపి ముద్రాణము)

మఱియు “తదుక్తం భూపాలేః” అని యుదాహరించిన శ్లోకములీ సింగభూపాలీయమునఁ గాన వచ్చుచున్నవి.

మూక్తాఫలేషు ఛాయాయా సరళత్వం మివాంతరా

ప్రతిభాతి యదంగేషు తల్లవణ్య మిహాచ్యతే”

ఈశ్లోకమునుదఱుచుగ మల్లివానుఁడువ్యాఖ్యలయందుదాహరించినాఁడు. ఇత్యాది రసా-నుధ ప్రథమవిలాసము 41 వ పుట 181 వ శ్లోకముగఁ గానవచ్చుచున్నది.

* మమారసంభరము సప్తమస్థ 91 వ శ్లోకవ్యాఖ్యానమునందలి “కైక్యారభటీచైవ” ఇత్యాది శ్లోకములు ప్రథమ విలాసము 87 వ పుటలోఁ గానవచ్చుచున్నవి.

చూ. (నాగరిలిపి ముద్రాణము) పుట: 87.

19. “భాజే నోక్తాః స్థాయినోఽన్యే గర్యఃస్తే హాభృత్కృతిః

స్థాస్సురే వోద్ధక్రపాయః కాంతోదాతరసేష్యసి

తత్రస్తేహో రతే ర్భేదః స్త్రీపుంసేచ్ఛాత్మకత్వతః”

ఇత్యాది శ్లోకవ్యాఖ్యానాదనరమున భోజని మతము ననువదించి, విభులముగఁ జర్పించి ఖండించియున్నాఁడు.

చూ. రసార్ణవసుధాకరము-అనంతశయన గ్రంథావళి 70. పుట 168-175.

చమత్కార చంద్రికయందు సరస్వతీకంఠాభరణమునందును జాలకఱకు సమానమయిన శబ్దములుగల శ్లోకములను బరికింపుఁడు.

శ్లో. అలమర్థానలంకరం యద్యుక్త్యేత్వాది వర్జనా

జ్ఞేయా జాత్యాదయః ప్రాజ్ఞైశ్చైతథాలంకార సంజ్ఞయా

జాత్యభావనాపేతు రహేతున్నాత్మ ముత్తరం

వికాథ సంభవోన్యోఽన్యం పరికృత్తిర్ని దర్శనా

భేదస్సమాహితభ్రాన్తి ర్వితక్కో మిలితంస్కృతిః
భావః ప్రత్యక్షపూర్వాణి ప్రమాణానిచ జైమినేః
నానావస్థాసు బాల్యస్తే యాని రూపాణి వస్తునః
స్వేభ్యస్సెన్విభ్యోన్విసన్లేభ్యస్తాని జాతిం ప్రచక్షతే.

చూ. సరస్వతీకంఠాధరణము ౩వ పరిచ్ఛేదము. నిర్ణయసాగరముద్రణము-పుట 811-812.

శ్లో. అలమధానలంఃర్తుం యేతద్వాక్రయశోభినం
యేతు జాత్యాదయః ప్రాజ్ఞైస్తేరాలంకార సంజ్ఞయా
జాతిర్విభావనాహేతు రహేతుమాన్యత్కృత్యుత్తరం
విశోధస్సంభవోఽన్యోన్యం పరిస్పర్తిన్న దర్శనం.
భేదస్సమాహితభ్రాన్తిః వితక్కోమిలితం స్కృతిః
భావోఽను మానార్థాప్త రితితే విశేతిఃస్కృతాః

చూ. చమత్కారచంద్రిక. సప్తమవిలాసము సారంభము.

శ్లో. శబ్దేభ్యో యః పదార్థేభ్య ఉపమాదిః ప్రతీయతే
విశిష్టార్థకవీనాంతా ఉభయాలంకరియ మతాః
ఉపమారూపకం సామ్యం సంశయోక్తి రపహ్నుతిః
సమాధ్యుక్తి స్సమాసోక్తి రుత్పేక్షా ప్రస్తుతస్తుతిః
సతుల్యయోగితోల్లేఖః ససహాక్తిస్సముచ్చయః
సాక్షేపార్థాంతరన్యాసః సవిశేష పరిష్కృతిః
దీపకక్రమపర్యాయాతిశయశ్లేష భావికాః
సంస్పృష్టి రితి నిర్దిష్టా స్తా శ్చతుర్వింశతిర్బుధైః

చూ. సరస్వతీకంఠాధరణము 4వ పరిచ్ఛేదము. నిర్ణయసాగర ముద్రణము-పుట 898-899

శ్లో. శబ్దేభ్యో య ఇవాదిభ్య ఉపమాదిః ప్రతీయతే
విశిష్టార్థకవీనాంతా ఉభయాలంకృతయోమతాః
ఉపమారూపకం సామ్యం సంశయోక్తి రపహ్నుతిః
సమాధ్యుక్తి స్సమాసోక్తి రుత్పేక్షా ప్రస్తుతస్తుతిః
సతుల్యయోగితోపేక్షః (ల్లేఖః?) సమాసోక్తిస్స ముచ్చయః
సాక్షేపార్థాంతరన్యాసో సవిశేషపరిష్కృతిః
దీపకక్రమపర్యాయాతిశయశ్లేష భావనాః
సంస్పృష్టి రితి నిర్దిష్టా స్తా శ్చతుర్వింశతి ర్బుధైః

చూ. చమత్కారచంద్రిక-అష్టమవిలాసము ఆరంభము.

టకు సర్వధావిరోధియయిన విషయమొక్కటి గమనింపుడు. ఒకకవియే రెండు గ్రంథములను రచియించినపుడు, ఒకయంశమునందే మతభేదము నుద్ఘాటించునా? చూడుడు:-సుధాకరకర్తమతమున రీతులు మూడు. చంద్రికాకర్తమతమున రీతులు నాలుగు. రెండిటను నామము లందుపై తము భేదమే గానవచ్చుచున్నది.²⁰

రసార్థ వసుధాకరమునందలి శ్లోకములను చంద్రికలో నుదాహరించుట విశ్వేశ్వరకవికి సింగభూపాలునియెడలఁ గలిగిన ప్రామాణికత్వమును హెచ్చించి, ఆ ప్రభువర్యున కుండెడి పాండిత్యవైభవమును వ్యక్తముచేయుచుగాని, యది గ్రంథకర్తత్వమును సంశయగ్రస్తమునుగ నొనరింపఁజాలదు.

కావునఁ బైయంశముల ననుసరించి, రసార్థ వసుధాకరమును రచియించిన కవివరేణ్యుడు సింగభూపాలుఁడే; చమత్కారచంద్రికను రచియించిన కవిచంద్రుడు విశ్వేశ్వరుఁడే; యనుట నిష్పినాదమని నాయూహ.

ఏనాటికయిన సరససాహిత్యచాతురీధురీణుఁడగు నీ విశ్వేశ్వరకవి రచియించిన 'చమత్కారచంద్రిక' అను నీ యలంకారగ్రంథము విద్యాభిమానముగల ధనికుల యాదరమునకుఁ బాత్రమై ముద్రణభాగ్యము నందఁగల్గినచో ఆంధ్రమండలాధీశ్వరుఁడగు సింగభూపాలుని యశఃప్రశస్తలు లోకమందెల్లెడలను జిరస్థాయులై విలసిల్లఁగలవని సవినయముగ నివేదించుచున్నాఁడను.

20. రీతిస్సాక్ష్యదవివ్యాస భక్తి సామత్రిధామతా

కోపలా కఠినా మిత్రాచేతి స్యాత్-ఇత్యాది

రసా-సుధా-ప్రభుమిలాసము పుట 84 నాఁరెలిపి ముద్రణము.

రీతిఃపదానాం ఘటనా ప్రోక్తా రీతివిశారదైః

రీక్షగతా విశ్వతోధాతో రియం రీతి రీతిర్యతే

అసమాసా సమాసేన మధ్యమేన సమన్వితా

అతివీర్ణ సమాసాచ మిత్రాచేతి చతుర్విధా.

చమత్కారచంద్రిక-చతుర్థరీతిపము.

శ్రీనాథుని కవిత్వతత్వము-ఆదికావ్యోక్తులు.

కుందూరి ఈశ్వరదత్తు బి. ఎ.

శ్రీనాథుని కవిత ప్రాథమికమునఁ బాలెసలారెను వారవనిత. వలచి వలపించుకొనుచు విలాసవిభ్రమముల వెలార్చు వెల్లాటకత్తె. అట్టి భాషాకావ్యయోషు మరగిన రసికశిఖావతంసుఁ డెప్పుడును దాని సంగత్యము ననుభవించువేళ నది ధరించిన రత్నతాటంకములు, హేమకంకణములు, ముత్యాలసరులు మొదలగు కైసేరల నెచ్చటనుండి సంపాదించుకొనెనో యోజింపఁడుగదా. కేళీవిహారానంతరముబుసుపోకకుఁ జిత్తమునట్టి ప్రసంగములపైఁ బ్రసరింపఁజేయవచ్చును. ఆపరిశీలనముచు బరిహాసమునిమిత్తమే! శ్రీనాథుని కావ్యపఠన మట్టిదే! ఆ కావ్యపాఠవేళ నా కావ్య మూర్ధికరణమా?; దానిలో నన్యకపుల యనుకరణమా?; యను పరిశోధనమును గావించుటకు లేకమైనను నవకాశము గలుగదు. కవిసార్వభౌముఁడు గడుసరి. తన పూర్వులగు సంస్కృతాంధ్రకవిత్వరుల వాక్యరత్నముల నెన్నిటితో సంగ్రహించి తన కావ్యకన్య కలంకారములు గావించినాఁడు. బహుగ్రంథపఠనమువల్ల నట్టి యాదికావ్యోక్తులు వచ్చిపడుట యాశ్చర్యముగాదు. వినోదము కొఱకుఁ గొన్నియు నాహారము లాంధ్రకావ్యములనుండి యొసఁగెదను.

నన్నయ-శ్రీనాథుఁడు.

కాశీఖండ కావ్యపీఠికలో నన్నయభట్టుచు శ్రీనాథుఁ డీదిగువ విధమునఁ బ్రశింపించెను.

“భాషింతు నన్నయభట్టుమార్గంబున

సుభయవాక్స్పృధి నొక్కొక్కచూటు”

నన్నయ రెండువంతులు సంస్కృతపదము లొకవంతు తెనుఁగు పదములు కలిపి కవిత్వమును జెప్పెను. శ్రీనాథుఁడు నల్లే, అవిధమునఁ

గవిత్యమును జెప్పటయేగాక, యాతని పోకడల నెన్నో యనుసరించెను. కారణము స్పష్టము. నన్నయభట్టు, శ్రీనాథభట్టసుకవి గోదావరీతీరమున రాజమహేంద్రవరనగరమునందుఁ గవిత్యమును జెప్పట తటస్థించెను. ఒకఁడు రాజరాజప్రాజ్యసామ్రాజ్యసాఖ్యము ననుభవించెను. మఱియొకఁడు వీరభద్రదారెడ్డి విభవ మనుభవించెను. రాజరాజ వీరభద్రదారెడ్లు వేంగీవిషయాధీశ్వరులు. భీమేశ్వరకృపాలబ్ధరాజ్యధౌరేయులు. రాజమహేంద్రవరమే రాజధాని. ఏమీ యీ సామ్యము? శ్రీనాథుఁడును నన్నయభట్టును విషయాసంతరవాసులయిన, నావేంగీవిషయపాలురకడ నాస్థానకవులైరి. నన్నయభారతమును రాజరాజున కంకితమిచ్చెను. శ్రీనాథుఁడు కాశీఖండమును వీరభద్రదారెడ్డి కంకితమిచ్చెను. కాశీఖండములో నన్నయ కవిత్యానుకరణములఁ గొన్నిటిని జూపెదను.

నన్నయ.

ఉ. పాయక పాకశాసనికి భారత హైరరణంబునందు నా
రాయణునట్లు దానును ధరామరమశేవిభూషణుండు నా
రాయణభట్టు వాఙ్మయధురంధరుఁడుం దన కిష్టుఁడున్ సహ
ధ్యాయుఁడు నైనవాఁ డభిమతంబుగఁ దోడయి నిర్వహింపఁగఁ.

శ్రీనాథుఁడు.

ఉ. పాయక నిర్మి నోధనిరపాయసమగ్రకృపాగుణైకపా
రాయణతాపిలాసము తిరంబుగ సంబుజహుతి వీరనా
రాయణ దానవైభవధురంధరు సంగరసవ్యసాచి ధీ
హ్లాదురుపేతుఁజేయుత స్మృతాగ్రణి నల్లయ వీరభద్రునిన్.

నన్నయ.

ఉ. రాజకులైకభూషణుఁడు రాజమనోహరుఁ డవ్యరాజతే
జోజయశాలి శౌర్యుఁడు విశుద్ధయశశ్శరఁడుచంద్రికా
రాజితసర్వలోకుఁ డపరాజిత భూభుజాకృపాణధా
రాజలశాంతశాత్రవపరాగుఁడు రాజమహేంద్రుఁ డున్నతినీ.

శ్రీనాథుడు.

ఉ. రాజశశాంక శేఖరుడు రాజకిరీటవశంస ముష్ణది
గ్రాజమనోభయంకరుడు రాజులదేవర రాజరాజ శ్రీ
రాజమహేంద్ర భూభువనరాజ్య రమారమణీమనోహరుం
డాజు గిరీటస్త్రీదివిధి యల్లయ వీరసరేంద్రుడు డన్నతిన్.

సన్నయ.

కం. శ్రీ వసంతావల్లభ వే
గీవిషయాధీశ కావ్యగీతప్రియ నా
నావనినాథకిరీటత
టీవలసద్రత్నసంఘటితపదకమలా !

శ్రీనాథుడు.

కం. వేంగీవిషయాధీశ్వర !
సంగరగంగాతనూజ ! సాహిత్యకళా
సంగీతలక్ష్మలక్షణ
భంగీసర్వజ్ఞ ! విమలపాండిత్యనిధీ !

సన్నయ.

ఉ. ఆశ్రితపాషణంబున ననంతవిలాసమునన్ మనీషి వి
ద్యాశ్రమత త్వనిత్వమున దానగుణాభిరతిన్ సమస్త వ
ర్ణాశ్రమధర్మరక్షణమహామహిమన్ మహినొప్పు సర్వలో
కాశ్రయుఁ డాదిరాజనిభుఁ డత్యకలంకచరిత్రసంపదన్

శ్రీనాథుడు.

కం. ఆశ్రితకటాక్షగీత
విశ్రాణన ! విభవవిజితవిధ్యాధర ! వ
ర్ణాశ్రమరక్షాతత్పర !
యాశ్రితమందార ! రెడ్డి యల్లయవీరా !

నన్నయ.

కం. శ్రీ రాజరాజ, వీర

శ్రీరమణీరమ్య, గంధసింధురహయశి

తూహాధదతు, దతును

ఖానిదయాలభసుస్థిరైశ్వర్యక్రదా !

కం. హేమాద్రిధీర ! దాతూ

రామ శ్రీ భీమశంకరకృపాలక్ష్మీ

సామగ్రీపరివర్ధిత

భూమిసామ్రాజ్యవిభవ ! పుణ్యశ్లోకా !

అట్లే ఆంధ్రభారత హరఃలాసములందలి యీక్రింది కందపద్యముల పోలికను గనుఁడు.

నన్నయ.

కం. శ్రీరమ్యధర్మనిత్య

ప్రసారంభవిభాసి, రాజశరమేశ్వర, ఘో

రారి మదకుంభికుంభవి

దారణదారుణకృపాణధారలు దక్షిణహస్తా !

మ. భా. అర. ప. ద్వి. ఆ. ౪-1

శ్రీనాథుఁడు.

క. వైరి మదకుంభికుంభవి

దారణదారుణకృపాణధారలు హఃఖూ

కారములు కందమూలో

ధారములకుఁ బాలుపడఁ గదా నీ కరముల్

హర. వి. స. ఆ. ప. 18

శ్రీనాథునకు జక్కన, అనంతమాత్యుల కవిత్వము లొక్కొక్క

పట్టున నొరవడిగానుండె నట్లు తోఁచెడిని. కొన్ని యుదాహరణములితను.

జక్కన.

“దానంబునకు నిదానంబును, ధర్మంబునకు మర్మంబును, విభవంబునకుఁ బ్రభవంబును, విక్రంబునకు ననుక్రమంబును, సౌఖ్యంబునకు ముఖ్యంబునై, యొప్పు నప్పరంబునకు నధీశ్వరుండు.”

విక్ర. చ. ప్రభ. ఆ. 101

శ్రీనాథుడు.

“విభవంబునకుఁ బ్రభవంబును, విలాసంబునకు నివాసంబును, నవవర్గంబునకు సర్గంబును, ధర్మంబునకు మర్మంబును, దానంబునకు నిదానంబును, నానందమునకు మూలకందమును, విద్యకు నిషద్యయు, విశ్రామంబునకు ధామంబునునై నకృష్టంబున కధీశ్వరుండు... ..”

భీమఖండము, ఆ. ప్రభ. ప. ౧౦౦

జక్కన.

కం. కుకురు కురు చేర కేరళ

శక మరు కర్ణాట లాట సారాష్ట్రమహీ

పకుమంత్రజనమనీషా

నికషోపలనయకలాప, నిగమాలాపా !

విక్ర. చ. పఠా. ఆ. ప. 146

శ్రీనాథుడు.

కం. కుకురు కురు చోళ కేరళ

శక మరు కర్ణాట లాట సావీర నృప

ప్రకరనిభాధరణ మహా

సుకవిజనానీకవిరుత శుభచరితునకున్.

శృంగారనైషధము ఆ ౧ ప. 41

జక్కన.

“మంగురంగూర్చిన ముండదై వమునకున్ మ్రొక్కంచుజేతేయమన్”

విక్ర. చ. అష్ట. ఆ. ప. 80

“తనకీర్తి నర్తకి దళదిశామండలీరంగమధ్యమున నర్తనము సేయ”

విక్ర. ప్ర. ఆ. ప. 102

శ్రీనాథుడు.

“ముగురంగూర్చిన ముండదైవమునకున్ మోమోట లేదో సుమీ”

భీమఖండము. తృ. ఆ. ప. 6

“తనకీర్తి నర్తకి ఘనతరబ్రహ్మాండభవనభూముల గొండ్లిఁ బరిధవిల్ల”

శృం. వై. ఆ. ౧ ప. 9

విక్రమార్కచరిత్ర, శివరాత్రిమాహాత్మ్యములలోని యీక్రింది విప్రకుమారవర్ణనముల సారూప్యమును జనువరులు దిలకింతురుగాక.

సీ. పెన్నలఁ జరియిడ్డ మెడితీఁగెలబోలు

యజ్ఞోపవీతంబు లఱుత నమరఁ

గన్న చెంగల్వపూవన్నమించిన నీరు

కాఁదోవతికట్టు కటిఁ దలిర్పు

వెలిదమ్మి విఁమిఁది యెలదేటి గతి గంగ

మట్టిపై వేలిమిబాట్టు దనర

నీలకండుకముపైఁ గీలించు ముత్యాల

విధమున సిగఁ గమ్మవిరులు మెఱయ

గీ. లలితనవయశావనారంభకలితమైన

మేలి మెఱుంగులు మెఱుంగులమెఱుంగుఁ దెగడఁ

జంద్రధరుకృప బ్రహ్మసర్పసము గన్న

మారుఁ డన నొప్పు విప్రకుమారుఁ గాంచె. విక్ర. చ. స. ఆ. ప. 143

శ్రీనాథుడు.

సీ. సగొన్న వెలిపట్టు జన్నిదంబులతోడ

రత్నాలతారహారము ధరించి

వలిపసిర్కావిదోవతిపైఁ బదార్పణై

కళయైన పసిడిమేఖల ఘటించి

గంగమట్టియమీఁదఁ గస్తూరిరసమునఁ
బుండ్రకమ్ము లలాటమున నమర్చి
కమలకర్ణి కకుండలముల పార్శ్వములందు
లలితంబులగు నొంటు లలవరించి

గీ. యాత్మనంశపరంపరాయాతమైన
వైదికాచారమార్గంబు వక్కఁగించి
యారజము రాచటికమును నలవరించి
నగరివీధులఁ జరియించుఁ బ్రెగడపుతుఁడు.

శివ. మా. ద్వి. ఆ. ప. 90

భోజరాజీయములోని యీక్రింది సూర్యోదయవర్ణనము శ్రీనా
థుని భీమఖండములోని సూర్యోదయవర్ణనమున కాప్రమేడితము. అట్లే
మఱికొన్ని యుదాహరణములు.

అసంతామాత్యుఁడు.

సీ. ప్రాగ్ధిశాసతి పాణిపల్లవముననుండి
త్రోచు మాణిక్యకందుక మనంగ
కై సీమువేళ నాఖండలాంగనమ్రాల
రాజల్లు రత్నద్వజ మనంగ
నిర్జరనాగంబు నిటలస్థలంబునఁ
దీర్చిన సిందూరతిలకమనఁగ
చక్రవాకములకు శాంతిగా వేలిచి
ప్రజ్వలించిన వహ్నిపటల మనఁగ

తే. నుదయరాగసంపద బింబమొప్పు మిగుల
నిఖిలదిక్కులఁ దనతేజ మతిశయిల్ల
నల్లవిప్రులు నర్హ్యంబులెత్తి మ్రొక్క
భానుఁ డుదయించెఁ దైలోక్యబంధుఁడగుచు.

భోజరాజీయము. ద్వి. ఆ. ప. 117.

శ్రీనాథుడు.

నీ ప్రథమసంధ్యాంగనాఘాలభాగంబునఁ

జెలువారు సెందూరతిలక మనఁగఁ

గై సేసి పురుహూతుగారాపు టిల్లాలు

వట్టిన రత్న దర్పణమనంగ

నుదయావలేంద్రంబు తుదఁ బల్లించిన

మంజుకంకేలినికుంజ మనఁగ

శతమయ్యశుద్ధాతపాఘకూటముమీఁదఁ

గనువట్టు కాంచనకలశమనఁగఁ

వే. గాలమనియెడు సింధుండు గమించి మ్రింగి

కుతుక మొప్పుగ నుమిసిన ఘుటిక యనఁగ

గగనమందిర దీపికా కళిక యనఁగ

భానుఁ డుదయించె దేదీప్యమానుఁడగుచు

భీమఖండము. ద్వి. ఆ. ప 49.

“భానుఁడదయించె దేదీప్యమానుఁడగుచు.”

విక్ర. చ. వృత్త. ఆ. ప 74

అనంతమాత్యుడు.

తే. ఎంతచెప్పిన నావగింజుత భూతి

పూయువానికి గుమ్మడికాయయంత

వెట్టిగలదచు నారోఁకీర్తి వినమెల్లొల్లి

యితనియవివేకమది వేతె యెన్న నేల! భోజరాజీయము. పుట. 210.

శ్రీనాథుడు.

తే. ఆవిగింజుత భూతిమైనలదికొనిన

వెలది గుమ్మడికాయంత వెట్టిపుట్టుఁ

గటకటా ! యెల్లు తనబుద్ధికాటఁగలియ

నినువుఁ జంపగఁదలఁచెనో నీమగండు. హరవిలాసము. ద్వి.ఆ.ప. 99.

సంది. ౨] శ్రీనాథుని కవిత్వతత్వము — ఆదికావ్యోక్తులు. ౮౩

పై విధముననే రామాయణభాగవతగ్రంథములలోని పద్యగతులు శ్రీనాథుని కావ్యములందును గనబడుచున్నవి. కొన్నిటిని వివరించెదను.

ప్రహ్లాదచరిత్రములోని యీక్రిందిపద్యము భీమఖండములోని పద్యమునకుఁ బ్రతిబింబము. ఒకటి విష్ణుస్తుతి. రెండవది యీశ్వరస్తుతి. పోతనశ్రీనాథులు సమకాలికులను చరిత్రవిషయమునకిట్టి యచుకరణము సాయపడవచ్చును. శబ్దాలంకారభూషణముగూ పోతనకవిత్వము శ్రీనాథుఁ డనుకరింపక, రూఢివై చిత్రికై యిట్టియచుకరణమును గావించి యుండును. శ్రీనాథుఁడు పోతనగ్రంథమును జూచియుండునని నాయభిప్రాయము.

పోతన.

సీ. కమలాక్షునర్పించు కరములు కరములు

శ్రీనాథు వర్ణించు జిహ్వ జిహ్వ

సురరక్షకుని జూచు చూపులు చూపులు

శేషశాయికి మ్రొక్కు శిరము శిరము

విష్ణు నాకర్ణించు వీనులు వీనులు

మధువైరి దవిలిన మనము మనము

భగవంతు వలఁగొను పదములు పదములు

పురుషోత్తముని మీఁది బుద్ధి బుద్ధి

సీ. దేవదేవునిఁ జింతించి దినము దినము

చక్రహస్తుని బ్రకటించు చమపు చమపు

కుంభినీధపుఁ జెప్పెడి గురుఁడు గురుఁడు

తండ్రి ! హరిఁజేరు మనియెడి తండ్రి తండ్రి.

శ్రీనాథుఁడు.

సీ. శ్రీభీమనాయక శివనామధేయంబుఁ

జింతింపనేర్చిన జిహ్వ జిహ్వ

దక్ష వాటిపురాధ్యక్ష మోహనమూర్తిఁ

జూడంగ నేర్చిన చూపుచూపు

దక్షిణాంబుధితటస్థాయి పావనకీర్తి

చే నింపనేర్చిన చెవులు చెవులు

తారక బ్రహ్మవిద్యాదాత యశాదల

విరులు పూన్పుంగనేర్చు కరము కరము

తే. ధవళకరశేఖరుచకుఁ బ్రదక్షిణంబు

సర్థిఁ దిరుగంగనేర్చిన యడుగు లడుగు

లంబి కానాయకధ్యాన హర్ష జలధి

మధ్యమునఁ దేలియాడెడు మనసు మనసు.

భీమఖండము. తృ. ఆ. ప. 198.

పైని నుదాహరించిన యీశ్వరస్తుతిమాతృక సంస్కృత భీమేశ్వరపురాణములోలేదు. శ్రీనాథకల్పితము. పోతలపద్యమున కనుకృతికి మఱియొక చిన్న యుదాహరణము.

“తనరారునవరత్న తాటంకరోచులు

చెక్కుటద్దములతోఁ జెలిమి చేయ.

భాగవతము. చ. ప. 58.

“తరళ హటకరత్న తాటంకదీపులు

చెక్కుటద్దములై జీరువాట” హరవిలాసము. పం. ఆ. ప. 29.

విక్రమార్కచక్రము, భాస్కరరామాయణములలోని యీ క్రింది యాశ్వాసాంతపద్యములకును, శృంగారనైషధములోని యాశ్వాసాంతపద్యములకును గల పోలికను గమనింపుడు.

శా. లాటిచందనచర్చ చోళమహిళాలావణ్యసామగ్రి క

ర్ణాటికీతికళాసరస్వతి కళింగాంతఃపురీమల్లికా

వాటిమంజరి గాడవామనయనావత్తోజహారాభియై

పాటింపుడగు నీమకీర్తి రథినిపాలాగ్రణి సాహిణి !

భాస్కరరామాయణము.

శా. నారీచిత్త సరోమరాళ సవనానాగంధసాగంధ్య వి
స్తారోదారభుజాంతరాళ క్రతిభాసర్వజ్ఞ సోమాజ్ఞవి
స్మేరాకార శరన్నిశాకరకరాశ్లేషప్రియంభాపుక
స్ఫారక్షీరపయోధిలంఘనకళా జంఘాలక్షీరీశ్వరా.

విక్రమార్కచరిత్రము. 4-229.

శా. నారీచిత్త సరోమరాళ సయచాణక్యా విరించాస్వయ
క్షీరాంభోధి సుధామయూఖ కవితాసిద్ధాంతసర్వజ్ఞ జం
భారాతిద్విపచస్తకాండనిభ బాహుశ్చక్రధారాపయో
ధారాళాంతవిరోధిభూధవమహోదగ్రప్రతాపాసలా.

శృంగారనైషధము. 6-144.

శా. లాటీచిత్త సరోమరాళ కుకురీలావణ్య లోలాత్మక
ర్ణాటీనృత్యకళావిలోకన సమారంభప్రియంభాపుకా
భోటీనేత్ర చకోరచంద్ర మగధీపుష్పాస్త్ర చోళీకుచా
ఘాటస్థాపితమన్మథాంక కుసూలీగాఢాంకపాళిప్రియా!

శృం. నై. 4-141.

నాచరసోముడు-శ్రీనాథుడు.

సర్వజ్ఞుని కవిత్వము కవిసార్వభౌమునికవిత్వ మొక్కొకపట్టున
మేలుబంతి. సోముని కవనమునకుఁ గవిత్వయమువారి కవిత్వమైతరు సాటి
రాదు. సీసపద్యరచనములో సోముఁడసమానుఁడు. ఉపచారక్రియల
మేళవించి సహృదయ హృదయరంజకముగా సీసపద్యపాదముల సాఁం
చుటలో నతని కతఁడేసాటి. శ్రీనాథుడు సర్వజ్ఞుని కవిత్వపటుత్వపూరకద
నలవరించుకొని యాతనివలెనే చారుత్వ ముట్టిపడునట్లు వివిధపోకిడలతో
సీసపద్యముల నెన్నో యల్లినాఁడు. సోమునితో సరివచ్చునని యనిపించు
కొనుటయెగాక, యాతని మించినాఁడేమోయనితోఁపించినాఁడు. సామ్య

ముగిసిన పాఠ్యమును పఠించిన క్రియలవల్ల కిచ్చుచున్నాఁడు.
క్రియావిధిపత్రికి వీరిద్దఱును బెట్టినది పేరు.

సంకలనము	ఉత్తరహరివంశము.	ప్రథ. ఆ. ప. 119
సవదరింప	"	... —
పరిధవింప	"	... —
ఉపచరింప	"	... —
పేరణముసూప	"	చతు. ఆ. ప. 216
కోలాటమాడ	"	... —
గొండిలి పరిధవింప	"	... —
ప్రేఖణమొనర్ప	"	... —
చేరఁబిలువ	"	... 223
నేర్పుదెగడ	"	... —
మాటలాడ	"	... —
వరుసఁజూడ	"	... —
వఱదపాలయ్యె	"	... 300
నీటఁగలసె	"	... —
వెల్లఁబోయె	"	... —
పఱుకొనియె	"	... —
సౌందర్యమొసఁగు	"	... 316
సరసమాడు	"	... —
వన్నెమిగులు	"	... —
విజ్ఞరార్థి	"	కంచ. ఆ. ప. 50
గొలిచిచూచి	"	... —
అలుకఁదీర్చి	"	... —
బుజ్జగించి	"	... —
బాదించ	"	షష్ఠ. ఆ. ప. 60

వక్కలింప	“	...	
పూజసేయ	“	...	
కుంతమకుగ	“	...	
చవులు జూపి	“	...	118
చీకాకుపటది	“	...	—
తవులు జేసి	“	...	—
సవదరింప	ఉత్తరహరివంశము.	వృత్త. ఆ. ప.	252
వక్కలింప	“	...	—
చెలిమిసేయ	“	...	—
బాదరింప	“	...	—
సాముసేయ	“	...	313
సాబగుమీఱ	“	...	—
వియ్యమంద	“	...	—
గేలిసేయ	“	...	—

జక్కన క్రియాప్రయోగములు.

జక్కనకవి సోమునివలెనే సీసపద్యముల మనోహరముగా నెల్లి, ఉపచారక్రియలను బెక్కిరిచి గూర్చినాడు. సీసపద్యరచనలో సోముని తర్వాతి జక్కనకవియే మేటికెక్కినవాడు. శ్రీనాథుడును సోమన జక్కనల వద్దతినే యనుసరించి, గజరాజగమనము ననుసరించు సీసపద్యములఁ జెప్పినాడు. జక్కన వాడిన క్రియలఁ గొన్నిటిని వివరించుచున్నాడు.

మేళవింప	విక్రమార్కచరిత్రము.	ప్రథ. ఆ. ప	166
విస్త్రీల	“	...	—
బాదుకొనఁగ	“	...	—
నాటుకొనఁగ	“	...	—
సవదరించి	“	ద్వితీ.	27
అలవొంది	“	...	—

గారవించి	"	...	—
కీలుకొల్పి	"	...	—
అతిశయిల్ల	"	...	52
పల్లవినప	"	...	—
అంగీకరించి	"	ద్వితీ. ఆ. ప. 91	
అభినయించి	"	...	—
మేళవించి	"	...	—
సంగ్రహించి	"	...	—
ఓలలాడ	"	తృతీ. ఆ. ప. 105	
సాంపుమిగుల	"	...	—
కేలిసలుప	"	...	—
ప్రతిఘటించ	"	చతు. ఆ. ప. 138	
చెంగలింప	"	...	—
మచ్చుంప	"	...	—
గారవింప	"	...	—
కొంగిలింప	"	...	182
కీలుకొనఁగ	"	...	—
కాలుద్రవ్య	"	...	—
మెఱుఁగువెట్ట	"	...	219
చెలువుకొనఁగ	"	...	—
నిగ్గుజెనక	"	...	—
గారవింప	"	...	—
అతిశయిల్ల	"	...	—
నటింప	"	సప్త. ఆ. ప. 14	
చౌకలింప	"	...	—
చెన్నమీఱ	"	...	—

అంబీ. ౨] శ్రీనాథుని కవిత్వతత్వము—ఆదికావ్యకృతులు.

౮౯

బుజ్జగింప	"	...	83
కుస్తరింప	"	...	—
పరిచరింప	"	...	—
గమ్మరింప	"	...	—
కొమగుమిగుల	"	...	36
చెలిమిసేయ	"	...	—
తడఁబడంగ	విక్రమార్కచరిత్రము.	నప్త ఆ. క.	116
మోహరింప	"	...	—
ప్రోదిసేయ	"	...	—
మేలనూడ	"	...	—
చెంగలింప	"	...	172
తుఱఁగలింప	"	...	—
మాఱుమలయ	"	...	—
నటింప	"	అవ్. ఆ. ప.	111

శ్రీనాథుని గ్రంథములనుండి యుదాహరణములు.

మచ్చించి	భీమఖండము.	ప్రథ. ఆ. ప.	92
వరిభించి	"	...	—
సాప్రతించి	"	...	—
వక్కలించి	"	...	—
గుడ్డలించి	"	...	—
పుక్కిలించి	"	...	98
వాయఁదట్టి	"	...	—
అంకికరించి	"	...	—
అవఘుభింప	"	...	105
పొరలియాడ	"	...	—
మురువుసూచ	"	...	—

పుక్కిలించియుమియు	"	...	—
తడఁబడంగ	"	...	41
సంతరించి	"	ద్వితీ. ఆ. ప.	92
వీరుకొలిపి	"		
భుక్తివెట్టి	"	...	—
నర్తనము గఱపి	"	...	—
అత్తమ్మిల్ల	కాశీఖండము.	ప్రథ. ఆ. ప.	2
జలదరింప	"	...	—
కొఁగిలింప	"	...	—
పరిధరించు	"	...	48
జీరువాట	"	...	—
అవఘళింప	"	...	—
వియ్యమంద	"	...	—
మచ్చరించి	"	...	130
మేలుకనిపి	"	...	—
చిటుతవోవ	"	...	139
చొమ్మమడగ	"	...	—
పరిధరించి	"	తృతీ. ఆ. ప.	12
పంతరించి	"	...	116
అలవరించి	"	...	—
పాలువెట్టి	"		
బాదరింప	"	...	241
చెలిమిసేయ	"	...	—
గొండ్లిగఱప	"	పంచ. ఆ. ప.	52
కాటగలియ	హరవివాసము.	ద్వితీ. ఆ. ప.	99

శివరాత్రిమాహాత్మ్యము - ఈశానసంహిత.

శ్రీ పరమేశ్వరానుగ్రహమున ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తువారి యమో, ఘపరిశ్రమమువలనఁ జరకాలమునకుముందు శ్రీనాథకవిసార్వభౌముఁడు రచించిన శివరాత్రిమాహాత్మ్యము ఆంధ్రమహాశయుల హస్తము లలంకరించినది. చెన్నపురి దొరతనమువారి ప్రాచ్యవిద్యాపుస్తకభాండాగారమువారి యమూల్యపరిశ్రమమున స్కాందపురాణాంతర్గతమగు ఈశానసంహితలభించినది. శ్రీనాథుఁడు రచించిన శివరాత్రిమాహాత్మ్యమునకు ఈశానసంహిత మూలమని శివరాత్రిమాహాత్మ్యమునందే కలదు. పుస్తకముల సేకరించి ప్రాచ్యపుస్తకభాండాగారమున నిలువఁజేయుట దొరతనమువారి పనిగాని ముద్రించి ప్రకటించుట వారి కవసరముగాదు. శివరాత్రిమాహాత్మ్యము చదివినవానికి ఈశానసంహితావిషయపరిజ్ఞానముగూడ నత్యవశ్యకమే. కావున దానివిషయమై కొంచెము వ్రాయవలసినదనినది. సుమారు పదిపండ్లఁజేడ్లకుఁబూర్వము ఓరియంటల్ లైబ్రరీ పండితులు సుగృహీతనామధేయులు బ్రహ్మశ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు ఈశానసంహిత లభించినదనియు, నూఱుశ్లోకముల గ్రంథము నాలుగాళ్వాసములుగాఁ బెంచి యనువదించివాడనియు, నింక నొక్కయూళ్వాస ముండవలయుననియు, నాకు జాబుమూలమునఁ దెలిపియుండిరి. ఆ విషయము నేనొక వ్యాసములోఁ బ్రకటించియు నుంటిని. ఆ గ్రంథమువ్రతి శ్రీ శాస్త్రిగారు ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తున కొనిగిరి. దానిపై నొక విమర్శనాగ్రామము నాచే వ్రాయింపుఁడనికూడ వారు పరిషత్తునకు వ్రాసినట్లు. పరిషత్తువారు ఆ ప్రకారమే నన్ను నియోగించుట జరిగినది. తొలుదొల్ల శివరాత్రిమాహాత్మ్యమునకుఁ బ్రతి వ్రాసి పత్రికలోఁ బ్రకటించి, అది పుస్తకరూపమునఁ బ్రకటింపఁబడినపుడు దానికిఁ బీఠికవ్రాసి, తరువాత ననేకవివాదములకు గుఱియైన నాకప్పు

దీ విమర్శనము వ్రాయుట తటస్థపక్షట విచిత్రముగానే యున్నది. ఇతరు లెవ్వరైన నీ సంహితను విమర్శించి ప్రకటించినయెడల వివాదమునందు న్యాయముఁ దెల్పినవారయి యుండెడివారు. నేనన్ననో వాదిప్రతివాదులతో నొక్కడనై యున్నాను. కాలక్రమముననైన న్యాయము ప్రకటముకాక తీయగదా? పరిషత్తువారు నాకు సంహితపంపిన కొఁతది నములలోనే “ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకాలయమునకు లభించిన సంహిత తాటాకుప్రతియూ? కాగితపుఁబ్రతియూ? ఏకాలమున వ్రాయఁబడినది. ఏ ప్రాంతమున లభించినది? “అత్ర గ్రంథపాఠః” అను వాక్యము మూల ముందున్నదా? ప్రతి లేఖకులు వ్రాసినదా? వ్రాతకత్తు ఏదేకపుది?” అని ప్రశ్నించుచు వ్రాసియుంటిని కాని రెండు నెలలైనను సమాధానము రామిచే నిరాశుడనై ప్రకృతవ్యాస మారంభించుచున్నాడను.

గ్రంథస్వరూపము.

ప్రాచ్యలిఖితపుస్తకాలయమందున్న ప్రతిసంఖ్య Restored copy' No. R. 5583 T. 6. 38 Original No. 5-4-28. దీనికి ప్రతివ్రాసి శ్రీ ప్రభాకరశాస్త్రిగారు పరిషత్తునకుఁ బంపిరి. దానిని జూచి పరిషత్తు మీనేజరు బ్ర. శ్రీ. చిలుకూరి సామయ్యశాస్త్రిగారు వ్రాసిన ప్రతి నాకుఁ బంపినారు.

ఆ ప్రతి నాలుగధ్యాయములు గలదిగా నుండవలసిన ట్లగపడుచున్నను రెండధ్యాయములనట మాత్రమే కలదు. పురోస్కేపు సై జుక్తి పుటలు ముప్పది నాలుగు గలవు. పుటకు సగటున 22 పంక్తులుచొప్పునఁ గలవు. మొత్తము శ్లోకములు 339. అన్నియును అనుష్టుప్ శ్లోకములు. ఈ భాగము కేవలము శివరాత్రిమాహాత్మ్యము నుద్దేశించియే యెత్తి వ్రాయఁబడిన ట్లగపడుచున్నది. అసలు సంహితయంతయు నింతి యేయేమోయను సంశయముగూడఁ గలుగుచున్నది. దీని హేతువులు ముందుఁ దెలుపుకొందును. ఈ ప్రతి 70 అధ్యాయముతో నారంభమై 78 అధ్యాయాంతముతో ముగియుచున్నది. 70 అధ్యాయాంతమున

“ఓమిత్యాది పురాణే శ్రీ స్కాండే ఈశానసంహితాయాం శివరాత్రిప్రా
దుర్భావతద్వతపూజావిధానం నామ సప్తతితమోఽధ్యాయః” అని కలదు.
దీనిచేరిందలి కథయు నిదితమే. తరువాత 71½ శ్లోకములు కలవు అందు
10 శ్లోకములలో వ్రతముయొక్క ఫలస్తుతి మొదలగునవి యున్నవి.
తరువాతి 61 శ్లోకములందు సుకుమారునిచరిత్రము చెప్పబడినది.
అక్కడ ‘అత్ర గ్రంథపాఠః’ అని కలదు. 72 అధ్యాయప్రశంసయే లేదు.
కాని చివరి అధ్యాయము 129 శ్లోకములందు శంకరయమసంవాదము
వర్ణింపబడినది. చివర “ఓమిత్యాదిమహాపురాణే శ్రీస్కాండే ఈశాన
సంహితాయాం శంకరయమసంవాదో నామ త్రిసప్తతితమోఽధ్యాయః”
అని కలదు. ఈ సంహితలోని కథకును శివరాత్రిమాహాత్మ్యములోని
కథకును గొన్నిమాత్రమే భేదము లగపడుచున్నవి. కాని అనేకాంశ
ములు రెంటు సమానముగానే యున్నవి. ఉన్న స్వల్పభేదములు పాఠ
కుల పాలభ్యమునకై యీ సారిది నుదాహరించుచున్నాడను.

పోలికలు—భేదములు.

మాహాత్మ్యమున శివుడు అష్టాదశవిద్యలను దొలుత బ్రహ్మ
కువదేశించెను. అనంతరము శంకరాజ్ఞాప్రచోదితుడై కృష్ణద్వైపాయనుఁ
డావిష్కరించి సర్గప్రతిసర్గాదిపంచలక్షణలక్షితంబులగు సప్తాదశపురా
ణంబులు నాల్గులక్షలపరిమితిగలవి రచించెను. అందుస్కాండము లక్షపరి
మాణముగలది. అందు శివరాత్రిమాహాత్మ్యముగలదు. ఆశివరాత్రివ్రత
మెవ్వ రాచరించి రేఫలంబులు దానం గలుగునో చెప్పమని మునులభ్య
ర్థింప సూతుఁడు మొదట ప్రళయవర్ణనమును, దరువాత నారాయణుడు
క్రోడాకారమున మహార్ణవమగ్నయగు భూమి నుద్ధరించి తన్నిమిత్తాహం
కారమునఁ దానే జగత్కర్తనని గర్వించి క్షీరసాగరమునఁ పాపసెఱ్ఱఁ
బవ్వలించియుండెను అనంతరము స్వయంభువగు బ్రహ్మ నిద్ర
మేల్కొంది స్మృప్తిసేయం దలంచి క్రమముదెలియక చీకాకుపడి చివరికి
శివధ్యానమునఁ అభ్యుదయించి చరాచరాత్మకప్రపంచమెల్ల సృజించి

తత్కారణమునఁ దానే జగత్కర్తనని గట్టించి స్వవిరచితముగు సృష్టి నాలోకింప హంసము నధిరోపించి యెల్లలోకములు విలోకించుచు వచ్చి క్షీరసాగరమునఁ బవ్వలించియున్న హరిం గాంచి యెవ్వఁడ వీవు జగత్కర్తనగు నన్నాలోకించి యేల లేచి మర్యాదచేయవని ప్రశ్నించెను. నారాయణుడు తానే జగత్కర్తనని బ్రహ్మను దిరస్కరించెను. అంత వారిరువురు యుద్ధమొనరించి పరస్పరఙ్గివచ్చే బాశుపతాస్త్రంబు లొంఘారులపైఁ బ్రయోగించుకొనిరి. తదస్త్రజ్వాలాదహ్యమానముగు లోకములఁ గావను, హర్యజులగర్వంబు మాన్పను, సస్త్రంబుల నడుమ ననుష్ఠాశీతముగు నగ్నికంబంబు ప్రాచుర్యవించెను. అదియే శివలింగము. అది ప్రాచుర్యవించిన మాఘకృష్ణచతుర్దశీనిశితే శివరాత్రియని పేరు; అని తెలువఁబడినది.

సంహితయందు “మహాపాతకోపపాతకము లొనరించిన యే సంకరులై నను లఘూపాయమున శివలోక మొందు నుపాయమేదై నఁ గలదా? యని మునులు ప్రశ్నింప సూతుఁడు పూర్వము పార్వతిచే నీయర్థమునే ప్రశ్నింపఁబడి యామెకు శివుఁడు శివరాత్రివ్రతనిధాన ముపదేశించెను. అమె దానిని పడఁననునకుం జెప్పెను. నేను గృష్ణద్వైపాయనునివలన నాకథ వింటిని. దాని నాకర్ణింపుఁడు. నాల్గువేలయుగములు బ్రహ్మ లోక పగలు; అంతకాలమే రాత్రియు నగును. విష్ణువు వరాహరూపమున భూమి నుద్ధరించి విశ్రాంతి కై పాలకడలిం బరుండెను. బ్రహ్మ సృష్టిని యథాక్రమముగఁ గావించి లోకము లాలోకించుచువచ్చి నారాయణుని గాంచి యధిక్షేపించి యాతనితో సమరం బొనరించెను. అందు వారిరువురు నన్యోన్యవధకాంక్షులై పాశుపతాస్త్రములం బ్రయోగించిరి. అస్త్రసంపాతము మాన్పను, హర్యజులఁ గావను, శాంభవంబగు స్తంభ మాసడుమ నావిర్భవించెను. దానిఁ గాంచి లోప ముడిగి హర్యజులు కూడఁబలుకుకొని స్తంభాద్యగ్రములం బొడగాంచుటకు వరాహరూపమునను హంసవాహనంబునను నేగి కనలేక తిరిగివచ్చిరి. అంత

శివుడు వారికిఁ బ్రత్యక్షమయ్యెను. వారు వ్యస్తముగను సమస్తముగను శివుని స్తుతించిరి. శివుడు ప్రసన్నుడై మీరత్త్రములు ప్రయోగించుటచే దానితేజంబున మీతేజంబులు దగ్ధములై నవి. కావున మీరలు మీమీపదముల కనర్హులరు. మీరు శివరాత్రివ్రత మొనరించితిరేని మీమీపదములు మరల మీకొసంగెదను. అని చెప్పి వానిప్రార్థనము పైని శివరాత్రికాలనిర్ణయము వ్రతవిధానమును వారి కాఁజెప్పెను. అని వర్ణింపఁబడినది.

మాహాత్మ్యమునం దీ చెప్పఁబడినకథకు ఉరులింగోద్భవమను సంజ్ఞ నిర్దేశింపఁబడినది. సంహితయందు “శివరాత్రి ప్రాదుర్భావతద్విత విధానములు” అని నిర్దేశింపఁబడినది.

మాహాత్మ్యమునందు తొలుతనే మునులప్రశ్నమన శివరాత్రి వ్రతంబుచెప్పఁబడియుండు. దాని నెవ్వ రాచరించి రే ఫలంబునొసంగు, మాకుఁ దేటపడ న్విహంపు మరుటయు, ఫలమున కుదాహరణముగా సుకుమారచరిత్రము చెప్పఁబడినది. సంహితయందు వ్రతవిధానశ్రవణానంతరము మునులక ఆవ్రత మేఫల మొసంగునని ప్రశ్నింప ఫలము వర్ణించి యుదాహరణముగా సుకుమారచరిత్రము చెప్పఁబడినది.

సంహితయందు 61 అరుష్టు శ్లోకములలో వర్ణింపఁబడిన సుకుమారచరిత్రము మాహాత్మ్యమున మూఁడాశ్వాసములలో మూఁడువందలపది గద్యపద్యములలో వర్ణింపఁబడినది.

సంహితయందు సుకుమారునిజన్మభూమి — వింధ్యోత్తరదిగ్భాగమున ఇరావతీతత్రద్రావిచాట్సింధువితస్తానదులు ప్రవహించు రమణీయమైన దేశము గలదు. అందు సింధునదీతీరమున కుబ్జకాభిధాననగరంబు గలదు. అందు గొప్పరాజు గలఁడు. అతఁడు వ్యవహారార్థము నయితోవిదుండగు బ్రాహ్మణుని స్థాపించెను. అతనికి సుకుమారుడనిపేరు. అని రాజామాత్యతత్పార్య లనామకులుగా వర్ణింపఁబడిరి. మాహాత్మ్యమున వింధ్యపర్యంతభూమిపంబునకును రత్నపురమను రాజధాని కలదు.

దానిని హేమాంగదుడను శబరరాజు పాలించుచుండెను. అతనికి యజ్ఞదత్తుడను మంత్రి కలఁడు. మంత్రిభార్య సుశీలాభిధాన, ఆదంపతులకుఁ బెక్కువ్రతము లాచరింప సుకుమారుఁ డుదయించెను, ఆపట్టణము చుట్టును ఇరావతిశత్రువిపాట్సింధుసదీమూతృకంబులగు జనపదంబులు గలవు. ఆపట్టణమిసరమున నర్మదాతీరకాంతారభూమిని మట్టియనువేరి కల్పద్రుమంబునీడ నోంకారనాథుడు శంభుఁడు పాయకయుండును. అని పేర్కొనఁబడినది.

సుకుమారుని విద్యాభ్యాసము రెంటును సమానము. యశావన మదోద్ధతుడై కులస్త్రీలఁజెఱుచుటయు రాజనిష్కాసితుడై దేశాంతర మేగుటయు రెంటును సమమే. తొలుత కీకటదేశంబునకును దరువార హూణమండలమునకుం జనినట్లు మాహాత్మ్యమునను, తొలుత నేదో యొక దేశంబునకును దరువార హూణమండలమునకును జనినట్లు సంహితయందును గలదు. హూణమండలమునఁ జండాలీసమాగమము సంహితయందును కీకటదేశము విడిచి హూణభూమి కేఁగుత్రోవలో చండా లీసమావేశనము మాహాత్మ్యమునందను వర్ణింపఁబడినది.

చండాలీసమాగమమాదిగ నాతఁ డామాలెతంగూడి నానావిధ మాంసము లాహరించుచు బాటసారులగు విప్రుల సంహరించి, వారిధనంబు లభహరించి నానావిధదుష్టార్యము లాచరించినట్లు సంహితయ, ప్రథమ సమావేశనానంతరము జనంగమ ప్రమదా నిర్దిష్టమగు భద్రకాళీనికేశనమున కరిగి యట బ్రాహ్మణులతో వసించుచు నానావిధ విద్యలచే వారిని మెప్పించుచు వంచన బయల్పడనీకుండ మాలెతి మాల బాలకునిచేఁ బంపింప వింపు లారగించుచు దినదినము రేపైన మూపైనఁ దనవారి నెట్లో కనుబ్రామివచ్చిన మాలెతతో నిధుననంబు సాగించుచు బ్రాహ్మణుల కెరుకపకనీయకయే పక్కగళబరులంగూడి మృగయావినోదంబు సాగించుచు నొంటిపాటున వచ్చు విప్రుల మొత్తి వాడిదవ్యం

బహుచరించుచుఁ గొంతకాలము తనదుష్టార్యము బయల్పడకుండనే యున్నట్లు మాహాత్మ్యమునను గలదు.

హూణమండలమందే యాతఁ డాచందాలియందుఁ బంచపాతక సన్నిభులగు సుతులను సుతాద్యయంబునను బడసి యామాలెత కాలగతి నొందిన పిదపఁ దన చిన్నికూతుల నేరమెంచుచు నిరువురు కొమరులం గని, యొకనాఁడు రాజుచే బహుధన మంది వచ్చు విప్రుల నూర్చురఁ బరి మార్చి వారిధన మకహించి తద్వారాశ్రవణమునఁ గుపితుడైన రా జుచే దన్నుఁ చంపుటకు దూతలు పంపఁబడిరని తెలిసి కూతునొక్క తెను దోడుకొని కిరాతదేశమునకుఁ బలాయనమై యొక్క శివరాత్రినాఁ డు శివపూజాదు లాలోకించి విగతపాపుడైనట్లు సంహితయందుఁ గలదు

హూణమండలమున నతనిను గవ్యపారంబులు ప్రకటంబగుటయు నట వసింప నోడి, యాతఁడుచందాలితోఁ గూడి హూణమండలము విడ చిపోయి తదనంతరము సుతులను నిరువురు సుతలను గనినట్లును చందాలీ మరణానంతరము తనయ లిరువుర రమించుచు నిరువురుకొడుకులం బడసి నట్లును మాహాత్మ్యమునఁ గలదు.

మహాపాతకియగు వీనిసంసర్గదోషమునకు హూణమండలవిప్రు లు తప్తప్రకృప్రచాంద్రాయణవ్రతాదిప్రాయశ్చిత్తములాచరించినట్లు మా హాత్మ్యమునఁ గలదు. సంహితయు దీవృత్తాంతమే లేదు.

హూణమండలము విడచి సుకుమారుఁడు కిరాతదేశమున కేగిన ట్లును, అట వణిక్పదమున కనతిమారమున నాగేశాహ్వయుఁడగు శివ్రుని యాలయంబున శివరాత్రివ్రతాదుల నాలోకించినట్లును సంహితయందుఁ గలదు. మాహాత్మ్యమున దుర్గమాటవీవిషమంబు హూణమండలంబు గడచి యెడనెడ (కొంతగంధపాతము) వణిక్పదమునకు గవ్యుతిమాత్ర దూరమున అదిమధ్యంబు (భ్యాంత) నాగేశ్వరాహ్వయంబగు పుణ్య త్రేత్రంబున కేవలతపిత్తుంచై యనేకకల్పంబులనుండి వెలసియున్న

నాగేశ్వరునియాలయంబున శివరాత్రినాడు శివపూజాదు లాలోకించి విధూతకల్పఘండై నట్లు గలదు.

సుకుమారుని మరణానంతరము యమునానదిని యమకింకరు లేలేంచి వాఁలొంగళరీరము బంధించి కొని పోవుచుండ శివదూతలు శివాజ్ఞాచోదీతులై వచ్చి వారి నాఁగి యుద్ధమున జయించినట్లు చెప్పబడిన పిదప 'అత్రగ్రంథసాతః' అని సంహితయందుఁగలదు. మాహాత్మ్యము నందు శివదూతలు యమకింకరులు సంకులసమరము గావించుతఱి నొక యచుభటుఁడు యమునికడకేఁగి యుద్ధవృత్తాంతము విన్నవింప నాతఁడు లుంబరుడను సేనానిని పెక్కునై న్యములను నూఱుమృత్యువులను శివ గణములపైకే బంపినట్లును వారెల్లరును బ్రతుకులచే భంగపడినట్లును వర్ణింపబడి "భటులు ప్రమథులచే నట్లుభంగపడినఁ జిన్నబోయి యముం డేమిచేసె చెపును" అను మనుల ప్రశ్నముతో నాశ్వాసముముగియు చున్నది. అంతతోనే గ్రంథముకూడ సమాప్తమైపోయినది. తద్గ్రంథద్వ యమునకును భేదములు సంహిత నుందు 73 అధ్యాయమున శివదూత లచేఁ దనభటులు పరాజయమొందుటయు పాపిష్ఠుఁడగు సుకుమారుఁడు శివసాయుజ్య మొందుటయుఁజూచి, విస్మయావిఘ్నఁడును భీతచిత్తుఁడునై శివలోకంబునకరిగిశివునిదర్శించితనకుఁ గలిగినపరాభవమువిన్నవించుటయు శివుఁడు శివరాత్రివతప్రభావంబున సుకుమారుఁడుగతకల్పఘండయ్యెనని చెప్పి యమునకు శివరాత్రివతవిధానము సవిస్తరముగ వర్ణించిచెప్పెను. అంతసంతుష్టహృదయుఁడై యముఁడు తనపురంబునకు తిరిగిపోయెను. అను గ్రంథము అధికముగాఁగలదు. అంతతో 73 అధ్యాయమును (బహుశః) సంహితయుఁగూడ ముగిసినది.

విశేషములు.

మఃకింతవఱకు నుపలబ్ధములగు నేకైక శిథిలాతిశిథిలములగు నేకములు రెంటివలననే శివరాత్రిమాహాత్మ్యసమగ్రతాసమగ్రతలు నిర్ణయించుకొనవలసి యున్నది. పీఠికలో శ్రీనాథుఁడు నాల్గవైన

ములు మాత్రమే రచించెనుటకుఁ గొన్ని హేతువులు చూపఁబడినవి. సంహితవలనఁగూడ నావిషయమే దృఢమగుచున్నది. పీఠికలో యమ దూతలు పరాజితులైన పిదప యముఁడు స్వయముగావచ్చి శివుని చేసింజిం పఁబడిన అపరమార్కంజేయచున్న ముండ్రి యుండునేమో యమ సంక యముచూపఁబడినది ఇప్పుడట్టి సంశయముకలుగలేదు. స్వభటపరాజయ మున ఖర్చుఁడై యముఁడు శివలోకమునకేగి తన ముఖకారలాంఛనమును దండముద్రను శివున కిచ్చివేసి సహాయరాకరణ మవలంబించినట్లును శివుఁడు శివరాత్రిప్రభావము బోధించి యాతనిని సమ్యక్పఞ్చదినట్లును సంహితయుఁ గలదుగదా? కేవల కావంబరీరసాస్వాదనలోలుపుఁడును లోకజ్ఞ పువృథుఁడును శ్రీరాధకవిసార్వభౌముఁడు పేలవములగు నా చేలఘట్టములఁ దడవలేదనియే మనము నిశ్చయించుకొనవచ్చును. అందు ముప్పదియెనిమిది శ్లోకములలో శివలోకవర్ణనమును, పిదప నైడుశ్లోక ములలో శివవర్ణనమును పిమ్మట నిరువదిరాలుగు శ్లోకములు శివుని నుతించుటయు, తరువాత పదునాలుగుశ్లోకములలో సుకుమారుని దుష్కార్యములు నివేదించి దండముద్రనర్పించి నాన్మోక్షపరేషును చూపుటయుఁ గలదు. అనంతరము శివుఁడు శివరాత్రిప్రభావము వర్ణించుట నాలుగు శ్లోకములనున్నది. యమప్రశ్నమున కుత్తరముగా వ్రతవిధానము నుప దేశించి సుకుమారునికాఫలము లభించినప్రకారము వివరించి నాథకు లు నీకు సదాపూజ్యులని నిర్దేశించి భక్తలక్షణమును నాజ్ఞాపించుట యముఁడు పరితోషమంది తనపురమునకేగుటయు మిగిలిన శ్లోకములందు వర్ణింపఁబడినది. ఈ గ్రంథమంతయు మిక్కిలి ఛాందసవైఖరిని బ్రకటించుచున్నది. పరమమాహేశ్వరుఁడగు కవిసార్వభౌముఁడు శివనుతులఁగాని భక్తస్తోత్రములఁగాని మిగుల నాదరించువాఁడేయైనను కేవల నమకచమక పారాయణముఁగావించు వేదాభ్యాసజనుఁడు మాత్రముగాఁడు. ఆయా పట్టులందు శివవర్ణనములు భక్తబృంద స్తోత్రములు దేవాలయాది మహి ములును మిక్కిలి రసోత్తరములుగాఁగూర్చియే యున్నాఁడు. వాస్తవము

విమర్శించి చూచిన నాతని మనీష కాదరణీమాంశమొక్కటియు నీయ ధ్యాయమున లేనేలేదు. కావున నాతఁ డీకథాభాగ మాంధ్రీకరింపలేదని యే సిద్ధాంతముగా శివరాత్రిమాహాత్మ్యమునకు వేటొకప్రతి లభించు వఱకు మనమంగీకరించుటే సమంజసము శ్రీనాథుఁ డీ యీశానసంహితనే యాంధ్రీకరించె నను నిశ్చయము జనించుచో సారవంతములై నను నిస్సారములయినను గ్రంథభాగములన్నియు నాంధ్రీకరించెననుట కొంత యుక్తముగా నుండునుకాని యాతఁడీ సంహితను జూడనేలేదేమోయను నూహకు సవకాశము గలుగుచున్నపు డా వాదమంగీకరించుట కెల్లువీలగును ఈక్రిందివిషయములు పాఠకులు బాగుగా గమనింతురుగాక.

పరివర్తనానికి లభింపక పూర్వము శివరాత్రిమాహాత్మ్యమెట్లు నా మరూపశూన్యమో సంహితయు మొన్న మొన్న గొరతనమువారికి లభించువఱకు నామరూపశూన్యము. మాహాత్మ్యమునకుఁ బ్రత్యంత మింత వఱకునగపడదు. సంహితకునట్లే. మాహాత్మ్యము శిథిలాతిశిథిలము; ఘుణాక్షరబహుళము గ్రంథపాఠభూయిష్టమును. సంహితాప్రతి శిథిలమగుచో కాదో యెఱుఁగ రాలేదుకాని గ్రంథపాఠములు భూయిష్టములుగానే యున్నవి. విశేషించి యందు “అత్రగ్రంథపాఠః” అను వాక్యము మిక్కిలిసంశయమున కాస్పదమైయున్నది. మాహాత్మ్యమున నే సందర్భమున గ్రంథపాఠమని యూహింపఁబడుచున్నదో ఆసందర్భముననే సంహితయందు “అత్రగ్రంథపాఠః” అను వాక్యము కంతోక్తిగా నుండుటకుఁ బ్రబల కారణముండవలదా? ఈశానసంహితయను పేర నీనాటికి లభించిన యీ యసమగ్రగ్రంథమొక్కటితక్కమటియొక్కడనేనియుఁగానరాలేదు. ఖండములుగలదియొకటియు సంహితలుగలది యొకటియు రెండు స్కాందములుగలవు. అందొకటిమహాపురాణము, నింకొకటి యుపపురాణమునని వ్యవహరింపఁబడుచున్నది. అవియిప్పుడు ముద్రితములయ్యు నముద్రితములయ్యు ననేకప్రతు లగపడుచున్నవి. వానిలోని సంహితలును ఖండము

లును విడివిడిగఁగూడముద్రితముద్రితము లగవడుచున్నవి. కాని యెందు నీయీశాన సంహితపేరైనఁ గనవినరాలేదు. పోనిండు. కొన్ని కథలైన నీసంహితలోని వనుచేర నగవడుచున్నవన నట్లునులేదు నాలుగధ్యాయ ములు మనకులభించిన దీనికిముందు నఱువది తొమ్మిదధ్యాయములు నేమైనవి. వీనికిఁ దరువాతనింకను గొన్నియధ్యాయము లున్నవా? లేక వీనితోనే సంహితముగిసినదా? యనుసంశయములు ఏమటెట్లో యెఱుక వడకున్నది.

శివరాత్రిమాహాత్మ్యమున ఈశానసంహితానామ యొక్కతావు ననే యొక్కమాత్రే జేర్కొనఁబడినది. “స్కాందంబునం దీశానసంహితం జెప్పబడ్డయురులింగోద్భవంబును శివరాత్రిమాహాత్మ్యంబును” ఆ ౧. ప ౩౪.

“స్కాందపారాణికంబైన కథలలోన, ఘనత శివరాత్రిచరితంబు దెనుఁగుగాఁగ” ఆ ౧. ప ౩7.

“మాఱువేల్గొంథములతోడ నుతివహించి, శ్రీ మహస్కాంద సంహిత శివునిజెప్ప” ఆ ౧. ప ౪౨.

“శంకరసంహితా కథాదీపిత భవ్యమార్గమున” ఆ ౧. ప ౪౨.

అని నాల్గుతావులందుమాత్రమే శ్రీనాథుని గ్రంథమునకు మూలము పేరుచెప్పఁబడినది. నాల్గుతావులందు నాల్గువిధములుగా నున్నది; కాని యీశానసంహితయేయని చెప్పుటకుఁ గారణము గానరాలేదు. ఈ గ్రంథవిషయమై గొప్ప పరిశోధనముగావించి నాతోడి వివాదమునఁ బెక్కు వ్యాసములురచించిన శ్రీ బుడారు తమ్మియ్యగారుగాని యింకను గల పెక్కురులైనై వపండితులుగాని యీశానసంహితయొకటి కలదనియో లేదా శివరాత్రిమాహాత్మ్యమునకు మూల మీ సంహిత యంగిట్లు కలదనియో దెలుపకుండుటచూడ శ్రీనాథుఁ డీ గ్రంథము నాంధ్రీకరింపలే దనుటకు గొప్ప ప్రమాణముకాకపోదు.

ఈయాశానసంహితను జూచియే శ్రీనాథుడు శివరాత్రిమాహాత్మ్యము రచించెనని యంగీకరించుచో నా కవి యిప్పుడు మన కుపలభ్యమైన యీ ప్రతిని జూచియే యాంధ్రీకరించెనని తేలును. కావున సంహితయం దెట్లనెట పాఠములుగలవో యవి యట్లే మాహాత్మ్యమున నెట్లుండఁగలవు? మఱియు నాలవయాశాస్వసము చివరనున్న “చిన్నబోయి యముండేమి చేసెఁ జెప్పుమ” యను మునుల ప్రశ్నమునకుఁ జేటభారత మంత సమాధానముండగా దానినేల విడచును? మహాకవియగునాతఁడు పెక్కుస్థలములందు సఁహితలోని చప్పిడికల్పనములు, వర్ణనములు, కథలు మొదలగువానిని స్వప్రతిభచే సానఁబట్టినరత్నములవలె వెలయుచినవాఁడు కొన్ని గ్రంథపాఠములఁ బూరించుకొనలేకపోయెనా? లోపముల సవరింప శక్తిలేనివాఁడా? యని సహృదయులు విమర్శించుకొనఁదగును. కావున నీ ప్రతిని శ్రీనాథుడు చూడలేదనియు నీశానసంహిత నాంధ్రీకరింపలేదనియు నమ్మవచ్చును.

ఈశానసంహితాకాలము.

వైవిషయములవలన నీశానసంహిత శ్రీనాథునికిఁ బూర్వములేదని తేలినట్లే. అట్లయిన నిదియెప్పుడెవ్వఁడచే రచింపఁబడియుండును; అని యాలోచింపఁగా నీక్రిందివిషయములు దోచుచున్నవి.

శ్రీనాథుడు మృతినొందినపిదప అవతారికా భాగమునవతరింపఁజేసి కృతిని స్వయంగ్రహణము గావించిన మాహాత్మ్యకృతిపతియను మతినో లేక స్వయముగనో యప్రాధ్వైవవంశితకవి దీనిని రచించియుండును. ఆతఁడికథయందలి భక్తిచేతనై ననేమి భక్తులఁబ్రోత్సాహ పఱుప నీగ్రంథ ముత్తమోత్తమ సాధనమని నమ్మికచేనేమి దీనిని సంస్కృతభాషలోని కనువడించినాఁడు. ఆతనికి సంస్కృతభాషాజ్ఞానము బాగుగ లేదనియు, కవితాశక్తికూడఁదగినంతలేదనియు నీగ్రంథము వేనోళ్ళఁ జాటుచున్నది. మహాత్మాతః అధ్యాయ 70 శ్లో. 27 మొదలగు నవప్రయో

గమూలీ గ్రంథమునఁగలవు. వర్ణనములు పదములును కేవలచేలవములు గానున్నవి. “సతు కాక్షకళాశాస్త్రం సర్వ మభ్యస్య రాగవాన్” అధ్యాయ. 71. శ్లో. 17. కామకళాశాస్త్రమును పదమెట్టి ప్రాచీనమో తెలిసికొన్న నీ కవి ప్రాచీతయుఁడెలియఁగలను. ఈ భక్తకవి యీ గ్రంథము రచించునాటికే శివరాత్రి మాహాత్మ్యము శిథిలమైయుండును. అందలి పాఠములు లోపములు నాతనికి సవరించుకొన నలవికానివి. ఆకారణమున వానినెల్ల నట్లే విడచినాడు. వైపిచ్చ్యగ అత్ర=ఈస్థలమున అనఁగా శివరాత్రిమాహాత్మ్యగ్రంథమున నని యభిప్రాయము గ్రంథపాఠః=గ్రంథము లోపించినది; అని కఠోక్తిగఁ జెప్పివైచినాడు. ఆకారణమున నీయీశానసంహిత మిక్కిలి అర్వాచీనమనియే తలంపవచ్చును. ఆంధ్రభాషలోని గ్రంథములు సంస్కృతీకరింపఁబడుట యొక వింతకాదు. వసుచరిత్ర మొకానొకపండితునిచే సంస్కృతీకరింపఁబడినదని విన్నాము. భాస్కరపంతులను సప్రధాంధ్రకవితేలుఁగునఁ దొలుత రచింపఁబడినకన్యకాపురాణము సంస్కృతీకరింపఁబడి ముద్రింపఁబడియున్నది. శ్రీశైలశైవ మతాధిపులలోఁజేరిన శ్రీశ్రీ కటి బసవశాస్త్రీగారను మహాపండితులు పాల్కురికిసోమనాథ రచితమగు బసవపురాణము మొదలగు గ్రంథములను సంస్కృతీకరించి ప్రకటించుచున్నారు. కావున నీసంహితయు నట్టివానిలోఁజేరిన యొకటియగును.

తాను విశేషప్రతిభావంతుఁడు కాకున్నను గ్రంథము పాఠభూయిష్టమైయున్నను దానిని దాను సంస్కృతీకరింపఁజూనుటకుఁ గారణమేమా? యనుప్రశ్నము రాకపోదు. శ్రీనాథుఁడు శివరాత్రిమాహాత్మ్యము రచించుటలో నేయభిప్రాయము మనమున నుంచికొనియెనో దానినే సంహితాకారుఁడుగూడ మది నెంచియుండును. పెక్కుతావులందు శివపూజామాహాత్మ్యములనువర్ణించిన శ్రీనాథునకు నాయా గ్రంథములందు శివరాత్రిమాహాత్మ్యముఁడెలుపుటకుఁ దగినమహాపాఠకము లుదాహరణ

ములుగా నగపడలేదు. తొలుత బ్రాహ్మణజన్మము. అందును రాజ సత్కారము. సకలశాస్త్రపారంగతత్వము. వీనినెల్ల బాఙ్గద్రోలి వావి వరుస లుజ్జగించి కంటి కగపడిన స్త్రీ నెల్ల రమించుట. దొరకిన కల్లు నెల్ల ద్రాగుట. కుచ్చిమాంసము భుజించుట. దేనాలయములఁ బాడుచేయుట. చండాలి నాలిగాఁ జేకొనుట. దారిఁగాచి గోవిందహత్య లాచరించుట తనకూతులనే దాను రమించుట ఇట్టి మహాపాతకములు వంచనములును, తిర్యక్కులకును జెల్లవు అట్టి మహాపాతకము లాచరించిన మహాపాపిష్ఠుఁడు, ఒడలు తెలియక కామవశంవదుఁడై తనమిండతకుఁ గల్లు మాంసము గొనిపోవును మార్గమధ్యమున సనిచ్చాపూర్వకముగ శివరాత్రి వ్రతపూజాదుల నాలోకించినంతమాత్రమున విగతాఘఃడై కైలాసమున కేఁగుట, వ్రతమధ్య మొందుట, శివున కత్యంతప్రీతిపాత్రమగుట యును శివరాత్రిమాహాత్మ్యమునకుఁ జాలిన యుదాహరణము లని యాకవిసార్వభౌముఁడెంచెను. వ్రతినాయకుని యుత్కర్ష మెంతయున్న వానిని జయించిన నాయకుని యుత్కర్ష మంత కధికమగును గాదా ? ఆతలంపుననే శ్రీనాథుఁ డీకథను స్వకపోలమున సాధించి యటనట రసోత్తరములగు కాదంబరీచనములఁ జొప్పించి మహోత్తమప్రబంధము రచించినాఁడు. ఇంతియేకాని తా నే సంహితను నాంధ్రీకరింపను లేదు. ఆంధ్రీకరింపఁ దలంపనులేదు.

గ్రంథరచనమున వీరుపురదృక్పథములు వేఱువేఱుగా నగపడుచున్నవి. శ్రీనాథుఁడు రసోత్తరములగు వర్ణనములు కల్పనములుగూర్చి కథను లోకోత్తరముగావించి తద్వారమున సహృదయుల మనములంగు గాఢతమధ క్రితరోహముల నాట నెంచినాఁడు. సంహితాకారుఁకిట్టిసుకుమారాలోచనములేదు. అతఁడుమహాభక్తుఁడేకాని కేవలముజనులనుమూఢభక్తులుగాఁజేసి వారిచే వ్రతములాచరింపఁజేయు మతవ్రచారకుఁడో లేక పురోహితుఁడో కాదగును. కావుననే శ్రీనాథుఁడు శివరాత్రియను

మహాపర్వము ప్రవేర్తించుటకుఁ గారణమగు “ఉరులింగోద్భవకథను” ఆపర్వమహాత్మ్యమును, దెలుపుటకు సుకుమారచరిత్రమును బ్రధానాంశములుగా గ్రహించినాఁడు. సంహితాకారుఁడు అట్లుకాక శివరాత్రివ్రత విధానము తత్ఫలస్తుతిపూజముగు శంకరయమసంవాదమును గథావస్తువులుగా గ్రహించినాఁడు. మఱియు సంహితయొద్దఁబడినట్లొకములు దక్కఁ దక్కినభాగముతయు పూజావిధానములు నామములు స్తోత్రములతోడ నేకదానిండియున్నది. అతఁడుకేవలము పౌరోహిత్యమేయాలించినవాఁడుకాకున్న ప్రథమాధ్యాయాంతమున “శివరాత్రిప్రాదుర్భావతద్యౌతపూజావిధానంనామ” అను నక్షరములు వెలసియుండఁగలవా? అవియైనను సంహితాకారుని యప్రతిభత్వమును ఛాందసత్వము నవీనత్వమును రుజువుచేయఁజాలవా?

సారాంశము.

పై విషయములన్నియు నాలోచింపఁగా నీయీశానసంహితమిక్కిలి అర్వాచీనమేకాని ప్రాచీనము గాదనియు శ్రీరాఘవిగ్రంథమునకిది మాతృకకాదు సరేకదా పుత్రికయనియు, నిదియొక యప్రాథమికసంహిత పండితునిచే రచింపఁబడినదనియు పిండితాభిప్రాయము ప్రకటితమగుచున్నది. వింతలలోవింత. శ్రీరాఘరచితమగు శివరాత్రిమాహాత్మ్యమిట్లు సంస్కృతీకరింపఁబడుటచే నామాహాత్మ్యమునవతాదికావద్యములుగూడ నతఁడురచించినవికావనియు సంహితాకారునిబోలు మహానుభావుఁడెవరో దానిని బూరించెననియు వ్రాయఁబడిన పీఠికావాక్యముల కుపోద్బలము గలుగుచున్నది.

ముగింపు.

గ్రంథద్వయము ననేకపర్యాయములు మిక్కిలి శ్రద్ధతోఁ జదివిన మీఁదట నామోదోచిత విషయములు నేను వ్రాసెతిని. నాకు నత్య

ములని తోచినవానినే నేను బ్రకటింపితినిగాని యితరుల నిందింపను
వందింపను వాదోపవాదము లాచరింపను వ్రాసినవాడను గాను.
పరిషత్తువారు చిన్నగ్రంథమును దీనిని ప్రత్యేకపుస్తకముగాఁ బ్రకటించి
నచో శివరాత్రిప్రథమముఁబు కామోదమును శివరాత్రియహర్మ్య
గ్రంథవిమర్శనాభిలాషులకు సౌకర్యమునిచ్చేరమును గలుగును త్వరలో
నట్లు చేయుదురు గాక.

లోకాస్పృశుస్తా స్సుఖినోభవతు.

(శ్రీ శ్రీ శ్రీ)

కట్టి సాంబమూర్తిశాస్త్రి.

సాహిత్యవిమర్శనము.

సాహిత్యశిరోమణి-చిలుకూరి వీరభద్రశాస్త్రి.

సాహిత్యక్షేత్రమందలి గ్రంథములను బఠించి, వానియందలి గుణదోషములను వ్యక్తమున సేయుచు, దమయభిప్రాయమును బ్రకటిం చుట విమర్శనమనబడును. ఇట్టి విమర్శనము కావ్యములు, నవలలు, నాటకములు, మున్నగువానియెడల జరుపఁబడును. ఒకప్పుడు విమర్శన గ్రంథములపై నను విమర్శనము జరుపఁబడును. సాహిత్యమన జీవితవ్యాఖ్యానమనినపుడు తద్విమర్శనము వ్యాఖ్యానమునకు వ్యాఖ్యానము సేయుటయగును.

ఏది యే నొకగ్రంథమును విమర్శించునపుడు మఱమాగ్రంథము యొక్కయు, గ్రంథకర్తయొక్కయు వాస్తవాభిప్రాయమును దెలియఁ గోరుదుము. మఱియు నావిషయమున మనయభిప్రాయమును గూడ స్థిరీకరింపఁగోరుదుము. ఇతరు లెవ్వరేని యొకగ్రంథమును విమర్శించియు న్నచో నావిమర్శనము మనకులాభకారియగును. కాని స్వయముగ విమర్శించుటవలనఁ గలిగెడు నుపయోగముమాత్రము గలుగ నేరదు. ఇతరుల విమర్శనమునుజూచి తృప్తిపండినచో నావిమర్శకుని యభిప్రాయములు మనహృదయమున నాటుకొనుటచే స్వకీయాభిప్రాయమును స్థిరీకరింపఁజాలము. స్వయముగ విమర్శింపఁగడఁగినపు డితరుల విమర్శనమువలనఁ గొంతలాభము నవశ్యముఁ బొందఁగలము.

సాధారణముగ నొకవిమర్శకుఁడు సామాన్యవాతకులకంటె నధికజ్ఞానసంపన్నుడగును. అతని గ్రంథపఠనమును గంభీరము పూర్ణమునగును. అతఁడొక కృతిని జదివి యనేక నూతనాంశములను మనకుఁ దెలియఁజేయుచు నూతనమార్గములఁ బ్రదర్శించును. గ్రంథములు జడు ప్రసవజిహ్వ కాగ్రత వహింపవలయునో దృష్టి నెట్లు సాంఘికవలయునో

యాతడు మనకెఱుంగఁజెప్పను. ఆతని యభిప్రాయముతోడను నిర్ణయముతోడను మన మేకీభవింపకపోయినను, ఆతని విమర్శనమువలన మనకు లాభము కలిగితిరును.

విమర్శనమువలన రెండు పనులు జరుగును. 1. కవియొక్క కృతికి విస్తృతవ్యాఖ్యానమొనరించుట 2. ఆకృతివిషయమునఁ దన యభిప్రాయమును స్థిరీకరించుటయును. పెక్కురు విమర్శకు లీరెంటిని మేళవింపఁజేయుచున్నారు. కాని నేడు కొందఱు పాశ్చాత్యవిమర్శకులు వాక్రుచ్చిన దేమన కృతికి వ్యాఖ్యానమొనరించుటయే విమర్శకునిపనిగాని, తనయభిప్రాయమును స్థిరీకరింపఁగూడదు. అట్టి స్థిరీకరణముచే నితరవిమర్శకులకు బాధ కలుగును-అని. కాని, ప్రత్యేకవ్యక్తియు నొక గ్రంథముపైఁ దనయభిప్రాయము నేపియో యొకరితని వ్యక్తముసేయక యుండఁ జాలఁడు.

విమర్శకునకుఁ దనమతమును స్థిరీకరింపనధికారములేదని యొప్పుకొన్నను, వ్యాఖ్యాతయైన యాతనికి తన మతమును న దేమాండును. వ్యాఖ్యానము సలుపుటయైనను సాధారణమునైన కార్యముగాదు. ఒక గ్రంథమందలి గుణదోషనివేచనము సలుపునపు డాగ్రంథము నాతఁడు బాగుగఁ జదువవలెను. గ్రంథమందలి బాహ్యగుణదోషములను వదలి యాంతరంగికభావములలోఁతును గుర్తింపవలెను. ఊణికమయిన సాధారణవిషయములను, స్థాయిగనుండెడి విశేషవిషయములను బాగుగ గమనింపవలెను. మఱియు నాగ్రంథము కళాపోషణమున, నీత్యుపదేశమున నెట్టి స్థానము గలిగియున్నదో గమనింపవలెను. అప్పు డాతఁడాగ్రంథమున నణఁగియున్నగుణములను వ్యక్తముసేయఁగలఁడు. అందలి తత్త్వముల నటనటఁ జెదరినవానిని నొకచోఁజేర్చి విమర్శింపఁగలఁడు. ఈ రీతిగనాతఁడు విషయము, భావము, కళా మున్నగు దృష్టలచే గ్రంథ మెట్టి మహత్త్వముగలదో బాగుగ వ్యక్తముసేయును. ఇట్టితటి గ్రంథము, నందలి గుణదోషములు తమంతటాఁజేరి పాఠకులకుఁ బ్రత్యక్షమగును.

కాని విమర్శకుడు తన పద్ధతిచొప్పున విమర్శించును. విమర్శింపఁదగిన గ్రంథమును విశిష్టానికదృష్టితోడను, నైతికదృష్టితోడను, సామాజిక దృష్టితోడను, సాహిత్యదృష్టితోడను నాతఁడు విమర్శింపఁగడఁగును. కాని యేదృష్టితో విమర్శించినను నాతని యుద్దేశ్యములలో ముఖ్యమయినది, ఆ గ్రంథమును గ్రంథకర్తను నాతఁడు బాగుగ నెఱుఁగుట, తా నెఱుఁగు రీతిని నితరుల కెఱుఁగఁజేయుటయును. అట్లు విమర్శించునపుడు తన యిచ్చానుసారముగ నిర్ణయమును జేయకుండుట తటస్థింపవచ్చును.

చమత్కార మనములందుమాత్రము ఈవిమర్శకుడు దెలిపిన విషయములు సత్యములా? సత్యదూరములా? కళాదృష్టిచే నీగ్రంథము తృప్తమగునా? గాదా? యనుప్రశ్న లుద్బృద్ధమగుట స్వాభావికము. ఇట్టిప్రశ్న లుదయించునపు డుపేక్ష సేయుట యిష్టము. గ్రంథమును బఠించునపుడు జాగృతులమగుట కిట్టిప్రశ్న లాధానము నెఱుఁగుటయు సత్యావశ్యకము. కళ నీతి మున్నగు దృష్ట్యలచే విమర్శించుట వైజ్ఞానికవిషయములగూర్చి చేయుట శక్యముగా నా సాహిత్యమునకు మనఃజని జీవితవిమర్శనముతో సంబంధముండును గాన నీతి, సమాజము, మున్నగువిషయముల గుణదోష వివేచనమును నావశ్యకమగును.

‘భిన్నరుచిర్హితోకః’ అను సూక్తిచొప్పున చమత్కారైల్లరు నొక్కొక్కగ్రంథమును మంచిదిగనో, చెడ్డదిగనో చెప్పుదురు. ఒక కథ యొకని కత్యంతప్రీతిపాత్రమగుచో నాకథయే వేఱొకనికి పెగలుచు గల్గించును. ఒక నాటకము మనదృష్టికి నికృష్టమగుచో చిన మఱి కొందఱు అద్దానినే వేనోళ్లఁ బ్రశంసించుదురు. మనమిత్రుఁ డేదయైన నొక పుస్తకమును మనకుఁ జమవనిచ్చినచో బాగుగనున్నదా? యని మనమనుకుందుము. పిమ్మట నద్దానిని జదివి మన యభిప్రాయమును స్థిరపఱచుకొందుము. ఒక పుస్తకము నొకసారి చదివి యొకయభిప్రాయమును స్థిరీకరించిన, రెండవమాఱు మూడవమాఱు నద్దానినే చదివినచో మొదటి యభి

ప్రచాయములో మార్పులేర్పడుటయుఁ దటస్థించును. అట్లు పెక్కుమాఱు లేగ్రంథమునేని చదువుచు వచ్చినచో నప్పుడాగ్రంథముపై నిదమిత్యమని యభిప్రాయమును స్థిరపఱుచుటలో నసామర్థ్యమును, కాశిన్యమును నేర్పడును. అట్టి కాశిన్యమును దూరమునఁజేయుటకే సిద్ధహస్తలయిన విమర్శకులసహాయ మపేక్షితము. మనము సారమయిన గ్రంథములనే చదివి, అసారమయిన గ్రంథములఁ జదువకయుండవలయునన్నచో మంచి విమర్శకుల యభిప్రాయములు మనకు మిక్కిలి యుపయోగకారులగును.

ఒక గ్రంథము చదువునపుడు తత్కర్తవయ మనకొకరితిశ్రద్ధయు సానుభూతియు నుండవలయును. లేకున్న నాగ్రంథమునఁ గవిహృదయమును దెలిసికొనఁజాలము. శ్రద్ధాసానుభూతులను వదలి రాగద్వేషపూరితముగ విమర్శనము సాగించినచో విజ్ఞులయిన వండితు లట్టివిమర్శనముల నాదరింపరు. బాగుగనాలోచించినచో రాగద్వేషపూరితమయిన విమర్శనము విమర్శనము కాదనియే చెప్పవచ్చును.

విమర్శకుఁడు, విపులవిషయములఁ దెలిసినవాఁడును బుద్ధిమంతుఁడును, గుణముల గ్రహించువాఁడును, పక్షపాతములేనివాఁడును గావలయును. ఇట్టి గుణములు లేనప్పుడు గ్రంథముల విమర్శింపకుండుటయే యుత్తమము.

విమర్శకునకుఁ దాను విమర్శించు గ్రంథమును యథార్థస్వరూపమునఁ జూచుట ముఖ్యమయిన పని. చెడుభావనతోను, కక్షపాతదృష్టితోను నలుపు విమర్శనము నిందయో స్తుతియో యగును గాని విమర్శనముకాఁజాలదు. విమర్శకుఁడు విద్వాంసుఁడు కాకున్నచో గ్రంథమందలి గుణములఁదెలియఁజాలఁడు. బుద్ధిమంతుఁడు గాకున్నచో నీరక్షిత వివేకము నేయఁజాలఁడు. పక్షపాతములేనివాఁడు కాకున్నచో నాతని విమర్శనము వ్యర్థము గ్రహింపఁదగనిదియును నగును. కక్షపాత పూరితమయిన విమర్శనములు వెలువడినచో వానిని జూచి పాఠకులు తమ గ్రంథములు విడుచుటయు, నికృష్టగ్రంథములఁ జదువుటయుఁ దటస్థిం

చును. కావున విమర్శకుఁడు, పండితుఁడు బుద్ధిమంతుఁడు నగుటకంటె మిక్కిలి కష్టపాతరహితుఁడగుట యత్యావశ్యకము. ఇట్టివాని విమర్శనముచే సాహిత్యమున కున్నతియుఁ బాఠకులకు లాభమును గలుగును.

విమర్శించుటకు సూక్ష్మవిషయముల గుర్తింపఁగలిగెడిబుద్ధివికాసముండవలెను. పెద్దపెద్ద విద్వాంసులు నొకప్పుడు విమర్శనమునసామాన్యజ్ఞానముగలవారు ప్రదర్శించునంతటి కౌశలమువైనఁ బ్రదర్శింపఁజాలరు. కాని పెక్కుగ్రంథములఁజదివి విమర్శింపఁగడఁగిన పండితులు విమర్శనాపద్ధతులకు బద్ధులై యుందురుగాన వారు నిష్పక్షపాతముగ విమర్శించినచో నట్టిది పాఠకులకుమిక్కిలి జ్ఞానవర్ధకముకాఁగలదు. విమర్శనమందఱును జేయఁగల్గుదురు. కాని గ్రంథవిమర్శనము నొకకళయే. ఆకళ పట్టువడుటకు నొకరితి యోగ్యత, సహృదయత, శిక్షయును నావశ్యకములు. మఱియు విమర్శకునకుఁ దనయభిప్రాయముల నిస్సంకోచముగఁ బ్రకటించుటకు దనమనముపై నధికార మావశ్యకము. అట్టియధికారము లేకున్నచో విమర్శన మసమగ్రము నిరుపయోగమునగును.

ఒకపుస్తకమును విమర్శించుచును, అట్టివిషయములతోడనేగూడిన యొకటి రెండు లేక యనేకములై న పుస్తకములను బఠింపి, వానితోఁ బ్రకృతగ్రంథమును బోల్చి చూచి విమర్శించుట యత్యుత్తమపద్ధతి. ఆపద్ధతిని నొక్కొక్క విషయమున వేర్వేరుచయితలెల్లు తమతమ యభిప్రాయముల వెల్లడించిరో యెఱుకపడదు. ఎవని యభిరుచి యెట్టిదో, ఎవని శైలియెట్టిదో, ఎందేవిశేషములున్నవో, ఎందే నొసఁగులున్నవో మున్నగు నంశములు విడితమగును. ఈరితి విమర్శనములు విస్తృతముగ వెలువడుచుండినచో నప్పుడు మనసాహిత్యము కేవలము మనోరంజకము మాత్రమేగాక విజ్ఞానవర్ధకమగును. ఇట్టి విమర్శనములు మనకు భావములందును రచనయందును సూతనమార్గములఁ బ్రదర్శించుచుఁ జేలవములయిన విషయముల సాహిత్యమునఁ జొరసీయకుండఁ జేయఁగలవు,

ఈరీతిగ విమర్శనాత్మకమయిన గ్రంథము లధికముగ వెలువడినచో వానిని జనువుల యత్యంతోపకారియగును. ఇట్టి సాహిత్యమేర్పడినచో అనుచితవిమర్శన మార్గములు కట్టువడును. రాబోవు నైతిహాసికు లిట్టిగ్రంథముల కొక యితిహాసము నేర్పఱచి సాహిత్యక్షేత్రమున వీనినొక శాఖలోఁ బరిగణించి యుపయోగము నందుదురు. సాహిత్యము పెంపొందవలయునన్నచో సిద్ధహస్తులయిన విమర్శకులు నిష్పక్షపాతమయిన దృష్టితో సత్యత్రమరీతిని విమర్శించి గ్రంథములఁ బ్రకటించెదరుగాక.

చోడవంశము.

II

ఏఱువ తొణ్డయరాజు.

వడ్డాది శ్రీరామచంద్రమూర్తి, ఎమ్ ౪

క్రీస్తుశకము పదుమూడు, పదునాల్గు పదునేనవ శతాబ్దములలో, ఆంధ్రదేశపు మాండలికవంశములలో సూర్యవంశపుఁ జోడులమనియు, కరికాలాస్వయులమనియుఁ జెప్పకొనినట్టి చోడవంశ మొకటియనియు, ఆవంశములోని ఏఱువ తొణ్డయరాజు శాసనముల ననుసరించి, అన్న దేవచోడ, భక్తిరాజుల శాసనములలో నీయఁబడిన వంశావతార క్రమ మొక పురుషాంతరము ముందునకు జరిగినదనియు నా 'చోడవంశ'మను వ్యాసమున నిదివఱకు నిరూపించితిని¹.

పై చోడవంశమునకు మూల పురుషుడని యూహింపఁదగిన ఏఱువ తొణ్డయరాజు భార్య మైలమదేవి యొక్క ద్రాక్షారామశాసనము² ననుసరించి ఏఱువ తొణ్డయరాజు పశ్చిమచాళుక్యచక్రవర్తి ఆఱవ విక్రమాదిత్యుని సామంతుఁడని తెలియుచున్నది. ఆఱవవిక్రమాదిత్యుఁడు

1. ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక. సంపుటము ౨౯ పుట ౭౯,

2. S. I. Inscriptions Vol. IV No. 1216,

త్రిభువనమల్లదేవభిరుదాంకితుఁడు. ఇతనిసామంతుఁడగు ఏఱువ తొడ్డయ, సమధిగతవంచమహాశబ్దమహామణ్డలేశ్వర, వీరమాహేశ్వర కోడూరు పురవలేశ్వర సూర్యవంశోద్భవకులతిలక కాన్యపకరికాలాస్వయనామాది సమస్తప్రాశస్త్యసహిత శ్రీమన్మహామండలేశ్వర బిరుదాంచితుఁడు. మైలమదేవి శాసనము శక 1043 వ సంవత్సరమున (శ్రీమచ్చాల్మక్య విక్రమసంవత్సరంబులు 46) చైత్రబహుళ అమావాస్య బుధవారము నాఁడు ద్రాక్షారామ భీమేశ్వరునికిఁబెట్టిన అఖండదీపము కొఱకీయఁ బడినది.

ఏఱువ తొడ్డయ మహామణ్డలేశ్వరుఁ డని యుండుటచే శ్రీమ త్త్రిభువన మల్లదేవరకు ముఖ్యసేనానాయకులలో నొకఁడుగాఁ గన్పించుచున్నాఁడు. వేంగీసామ్రాజ్యమును వశపఱచుకొనదృఢసంకల్పముతో నున్న విక్రమాదిత్యునకు ఏఱువ తొడ్డయయొక్కయు, ఏఱువ భీమునియొక్కయు సహాయ మవసరమైయుండియుండును. మైలమదేవి శాసనము ననుసరించి శకవర్షంబులు 1043 లో ఏఱువ తొడ్డయ ద్రాక్షారామలో నున్నట్లు స్పష్టపడుచున్నది. ఆసమయమునకే కోడూరులో చాళుక్యతైలపదేవుఁ డున్నట్లు శాసనాధార ముండుటచేతను* ఏఱువ తొడ్డయ కుమారుఁడుగా నిరూపింపఁబడిన ఏఱువ భీముని వరాక్రమ ముష్టాటింపఁబడిన చాటుపద్యములో ఏఱువ భీముఁడు

ఉ. పన్ని తురంగమంబునకుఁ బక్కెరపెట్టినవార్త చారుచే
విన్న భయంబునం గలఁగె వేసట నాటనె చక్రగోట్టముల్
మన్నియ పట్టణంబులును మక్కెన వేంగి కళింగలాదిగా
నిన్నియు నొక్క పెట్టెగనె నేఱువ భీమస్థులౌధాటికిన్.

అని యుండుటచేతను, ఏఱువ తొడ్డయ నాఱవ విక్రమాదిత్యునికి వేంగీరాజ్యమును జయించుటకు ఏఱువ భీమునితోకూడ పోయి శక

* Telingana Inscriptions.

1043 నాటికి గ్రామ రామవతికు పోయెనని యూహించవలనుపడు చున్నది.

వేటొక విషయమువలనఁగూడ ఏఱువతోడ్డును తన ప్రభుసేవలో నిమగ్నుడై, విక్రమాదిత్యునిపై నెదురుతిరిగి స్వతంత్రింపఁ బూనిన సామంతులను శిక్షించుచుఁ దన ప్రాణము పోఁగొట్టుకొనినట్లు మనమూ హింపవచ్చును. వర్ధమానపురాధీశ్వరుడైన గోన గన్నయరెడ్డిగారి రాజ్యరక్షకులైన కిత్తలనాథభూనాథుడు, ఆదవని, తుంబుళము, మానువ మొదలగు దుర్గములు సాధించి శక 1217లో రాయచూరుదుర్గ నిర్మాణము చేయునందర్భమున నిచ్చిన శాసనములో గోన గన్నయరెడ్డియొక్క బిరుదావధులలో “ఏఱువతోడ్డు గోధూమఘట్టన ఘరట్ట” అనిగలదు. రాయచూరు శాసనము ననుసరించి శక 1217 నాటికింకను గోన గన్నయ జీవించియున్నట్లగపడుచున్నది. అం దాతఁడు కాకతీయకటకసన్నాహుఁ డనియు, చోళజగజాళ వీర కాంతికాటుఁడనియు, కోసగిమైలి తలగొండు గండఁడనియు, ఉప్పలసోముని తలగొండుగండఁడనియు, పండిభూపాలుని తలగొండుగండఁడనియు, అక్కినాయకుని తలగొండుగండఁడనియు, కందూరి కేశినాయునితలగొండుగండఁడనియు, తాపాకభీమనిర్దూమధాముండనియు, “ఏఱువతోండగోధూమఘట్టన ఘరట్టఁడనియు, కోటపెర్మాడిరాయకంఠా భరణచూటకాటుండనియు, చోడోదయ కట్టనూత్రతురంగాపహారుం డనియు, రుద్రదేవ దక్షిణభుజదండుఁడనియు, మొదలుగాఁగల యనేక బిరుదావధులతో నభివర్ణింపఁబడెను.

ఈ గోన గన్నారెడ్డి రంగనాథరామాయణమును రచించిన గోన బుద్ధారెడ్డి తండ్రియగునేమో కొంచెము విచారించవలసి యున్నది. ఉత్తరరామాయణమును ద్వీపదగా రచించిన కాచవిభుఁడును, పిన చిత్తలభూపతియును తమగ్రంథములలోఁదమతాత గోన కోట గన్నక్షత్రీం

ద్రుఢనియు, తండ్రిబుద్ధరాజనియు వ్రాసియున్నాడు. మందలి విఠలనాథుడును, ఉత్తరరామాయణగ్రంథికత్వము నొకడే యని యూహించుకొనినచో గోన గన్నయరెడ్డియు, గోన కోటగన్నయి తిండ్రుడును నొకరేయని భావింపవచ్చును.

గోన గన్నా రెడ్డి బిరుదావళులలో 'కాకతీయ కటకసన్నాహు' డనియు, 'రుద్రదేవ'దక్షిణభుజదండ' డనియు నుండుటచేత సతదు కాకతీయుల దండనాథులలో నొకడనియు, రుద్రునకో, రుద్రమకో, ప్రతాపరుద్రునకో ముఖ్యసేనానాయకుడనియు, తేటపడుచున్నది. రాయచూరుశాసనము క్రీ. శ॥ 1295 నాటిదగుటచేతను, ఆనాటికింకను గన్నయరెడ్డి బ్రతీకియున్న ట్లగ్ల శాసనమువలననే తెలియుచుండుటచేతను, క్రీ. శ॥ 1195 లో మరణించిన కాకతిరుద్రునకు 'దక్షిణభుజదండ' డై యుండుజాలడు. కాన నీతడు రుద్రమదేనికో, ప్రతాపరుద్రునకో దండ నాయకుడై యుండియుండును.

ఇతని బిరుదావళులలో నొకటియును 'ఏఱువతొండ గోధూమ ఘట్టన ఘట్ట' అనుదాని ననుసరించి మర కీతడు చోళవంశీయుడగు ఏఱువతొడ్డయను జయించినట్లు తెలియుచున్నది. కాని యీబిరుదము నీతని పూర్వులదికాని యీనిదికాదు ఏలయున క్రీ. శ॥ 1121 లో నున్న ఏఱువతొడ్డయను 174 సంవత్సరముల వెనుక 1295 లో నున్న గోన గన్నయ్య జయించుట సంభవముకాదు. కాకతిరుద్రుని కాలముననో రెండవప్రోలుని కాలమునకో సామంతుఁడుగానుండియుండిన గన్నయ్య తండ్రితాతలలో నొకరు పశ్చిమచాళుక్య చక్రవర్తియధికారమును వేంగి లో స్థాపింపఁబూనిన ఏఱువతొడ్డయను జయించియుండురు. లేనిచో, గోనగన్నయ బిరుదావళులలో ఏఱువతొండ గోధూమఘట్టన ఘరట్టయని యుండియుండుట, సంభవింపదు. ఏఱువతొండని మరణము, ఆఱవ విక్ర మాదిత్యుని మరణానంతర మాండ్రదేశములోజరిగిన సామంతమాండలి కుల స్వతంత్రరాజ్యస్థాపనా ప్రయత్నఫలితమై యుండునోపు.

దే సూ రి రె డ్డు.

నేలటూరు వెంకటమణయ్య-మద్రాసు యూనివర్సిటీ.

౬.

ఈక్రింది సీసమాలిక మదరాసు ప్రాచ్యలిఖితపుస్తకభాండా గారములోని మొకంజీగ్రంథావళియందలి 15-4-3 వ సంబంధ గ్రంథమునుండి సంగ్రహింపబడినది. ఇది దేసూరిరెడ్ల పరాక్రమమును చెల్పుచున్నది. శ్రీ విష్ణుదేవుని పాదమునందుఁబుట్టి గంగకు సైదోడని పేరొందిన పంటవంశమునఁ బేట యెల్లన్న యను నాతఁడు జనించెను. అతనికి అయ్యన్న, కృష్ణప్ప, పేరప్ప, నాగన్న, గంగన్న, రంగప్పలను నార్దురు పుత్రులు గల్గిరి. వీరిని వీరిమేనమామయగు దేవారెడ్డి చెన్నారెడ్డి పెంచెను. ఈ సహోదరులలో నాగన్న బహుశూరుఁడు. అతఁడు చెంజిపురి బయళ్ల జరిగినయుద్ధమున శత్రువులతోఁబోరి వీరస్వర్గమును చూచుకొనెను. గంగన్నపై వచ్చు విద్యేషులకు మాఱొడ్డి పొడిచి జయముఁగొనెను. కడ నహంవీరులనందగు గంగన్న రంగప్పలు దనకు భక్తితో సేవజేయుచుండఁగాఁ జెంజికి హృదయశల్యమునుబోలి దేహాఁకొలయుదు, కృష్ణప్ప రాజ్యము సేయుచుండెను.

అంతట ఖాన్ ఖానుఁ డాగ్రహపరవశుడై నవాబుపై దండెత్తి పోయి గండికోటను ముట్టడించెను. అతనికోప మంతట శాంతి నొందదా యెను. 'అక్కడినుండికోటలా లాక్రమింపుము' అని చెంజిన్ద్రాధిపతియగు నంబారుఖానునివేరే తాకిదంపెను. ఆతాకినును జరుపుకొని యంబారు ఖానుఁడు దనక్రిందుసర్దారులగు మురాజ్జల్లి, బాలోజీయహిపతిరావు, బాజఖాను, మహమ్మదుఖాను, కైరాతఖాను మున్నగువారినిఁ బిలిపి గడిసీమ లన్నిటినిఁ గట్టుడు' అని నెలవు పెట్టెను.

వారును వెంటనే సేనాసమ్యక్తులయి బయలు వెడలి మొదట మటముకోట నాక్రమించి యచట క్రూరుఁడును నిర్భయుఁడును నగు దుర్గోజువండితుని తాణె ముంచిరి. అచటనుండి బయలుదేరి యలకోట తెల్పాటికోటలను ముట్టడించి కైవసముఁజేసికొని యందు దాదార తానెను (?) తాణె ముంచి కంచి కరుగుడిపాళెము మొదలయిన స్థలముల నాక్రమింప నుద్యమించి యటు దమ సేనావాహినిఁ ద్రిప్పి. మురార్జునియును, బాలోజయహిషతిరాయఁడును అయ్యవారిపురము పేటలు గాల్చివేసి యచటనుండి కంచిపై నెత్తి జగడమిచ్చి ప్రజలను బాటఁదోలిరి. రాత్రివచ్చి కందిని ముట్టడివేసిరి.

అప్పుడు కృష్ణపురెడ్డి తన్నేలిన దామెర వెంకటప్పనాయని విభవము నుద్ధరించుటకు సమకట్టి, దామెర అంకప్పనాయని యనుమతిఁ గొని శత్రువుల నిర్ముఖింపఁదొడఁగెను. మొదటఁ దనయునికిపట్టయిన దేసూరికోటకు గాపాడుటకై తన పితండ్రియైన పెదకృష్ణారెడ్డిని, అల్లుఁడగు దేవారెడ్డి, పెద్దన మొదలగు శూరుల నందనిల్పెను. పై న్యముతో బయలు వెడలి మధురాంతకముపై కూచించేసి జయముఁగొనెను. తరువాత మటముకోటపై దండయాత్రపాగించి మహాఘోరయుద్ధమున శత్రుసంహారముగావించి, దుర్గోజు వధించెను. అతని డాలుడమాలను గుఱ్ఱములు మొదలగు వస్తువాతమంతయుఁ జూఱఁగొని చెంజిపై నడచి యాకర్గమును ముట్టడించెను. శ్రీపురము మొదలైన పేటలఁగాల్పెను. చెంజి లగ్గల కెక్కి వీధులఁజూచి యచ్చటి గుఱ్ఱములను విడిపించెను. అంబారు ఖానుఁడు దీరుఁడై చేయనదిలేక యూఁకయండెను. తక్కిన సర్దారులు పాటిసోయిరి.

దామెర వెంకటప్ప కృష్ణారెడ్డి పరాక్రమమును మెచ్చుకొని యాతని తమ్ముడగు రంగప్పను వెంటఁబెట్టుకొని నబాబుగడకేఁగి యాతనికి గృష్ణారెడ్డియొక్క విజయముల నెఱింగించెను. నవాబు సంతసించి పెక్కు బహుమానములను రంగప్పచే నిచ్చి పంపెను.

ఇది యీ సీసమాలికయందలి యితివృత్తము. ఇందు వర్ణింపఁబడిన యుద్ధ మెచ్చట నేకాలమున నడిచెనో, ఇందు పేర్కొనఁబడిన స్థలము లెచ్చటివో, పురుషులెవ్వరో, వారేకారణమునఁ బోట్లాడిరో కనుఁగొన వలసి యున్నది.

యుద్ధకారణము.

క్రీ. శ ౧౬౫౦వ సంవత్సరమునో విజయనగర సామ్రాజ్య ముంతరించినది. రాయరాజ్యమును తురకలు వంచుకొనిరి. తూర్పుభాగమును గోల్కొండనులైన స్వాధీనపఱచుకొనెను. పశ్చిమభాగమును విజాపుర నులైన వైవసముఁ గావించుకొనెను. ఈరెండు తురకరాజ్యములకును నడిమియెల్ల దక్షిణమున చదరంగపట్టణమునుండి యుత్తరమున గుంటూరువఱకును వ్యాపించియుండెను. ఇప్పటి గుంటూరు కడప నెల్లూరు చిత్తూరు చెంగల్పట్టు జిల్లాలును, కర్నూలుజిల్లాలోని నందియాలపట్టణమునకుఁ బూర్వభాగమునందలి తాలూకాలును అనంతపురము జిల్లా పూర్వభాగమును ఉత్తర ఆర్కాటు జిల్లాలోని విశేష భాగమును గోల్కొండ నులైననుఁ జెల్లుచుండెను. దీనికిఁ బశ్చిమదక్షిణములనున్న రాజ్యమంతయును విజాపురపు రాజ్యములోనికి నగుఁకువయైయుండెను. ఇట్టి తురకరాజులు రాయరాజ్యమును బూచుకొన్నను పొందుకుదరక నొండురులతో వారు సర్వదా పోట్లాడుచుండిరి. తత్కారణమున కర్ణాటకమున విజాపుర గోల్కొండ పాదుశాహుల ప్రతినిధులెల్లప్పుడును గయ్యమునకుఁ గాలుద్రవ్వించుండిరి. ఈసీసమాలికయందు వర్ణింపఁబడిన యుద్ధము పై కారణమువల్లఁ బొడమినదే

ఇందుపేర్కొనఁబడిన నబాబు ఖాన్ ఖానులు గోల్కొండ విజాపుర పాచ్చాపుర ప్రతినిధులు. నవాబని చెప్పఁబడినాతఁడు సుప్రసిద్ధుడైన మీర్జుమ్లా. అతఁడు గోల్కొండనులైన గారి పశ్రినిధి. అతని సంపూర్ణ నామము నబాబు సయ్యదు హసన్ మహమ్మదు మీర్జుమ్లా.

ఖాన్ ఖానుఁడు విజాపురమువారి ప్రతినిధి ఖాన్ ఖాన నునది యాతని బిరుదు. ఖాన్ మహమ్మ దాతని నామధేయము. ఇరువురును బ్రచండ సేనానులు. కర్ణాటకమును యావత్తును దన స్వాధీనమునందుంచుకొన వలయునను నాశ యిరువురకును గలదు. గోల్కొండ విజాపురసుల్తాను లాంఛూరులతోఁ గావించుకొన్న యొకంబడికప్రకారము గండికోట దుర్గ మునకుఁబెళ్ళిమముననున్న రాజ్యము విజాపురమునకుఁ జేరవలసియున్నను, ఆసంధి వరతులను సరకుఁగొనక మీర్జాపూ గుత్తిదుర్గము నాక్రమించు కొనెను. ఖాన్ ఖానుఁడా జోరావరిని సహింపక గండికోటపై నెత్తి పోయి ముట్టడివేసెను. అంతేకాదు గోల్కొండపాదశాహానికి దక్షిణ దేశమందుఁ జెల్లుచుండిన దేశమును దుర్గములను నాక్రమింపవలసినదని చెంజిదుర్గాధ్యక్షుఁడగు సంబారుఖానునకు ఉత్తరవంపెను. అంబారు ఖానుఁడు ఖాన్ ఖానునాజ్ఞ మేరకుఁ దనక్రింది సర్దారులను గూర్చుకొని గోల్కొండవారి దుర్గములపై నెత్తిచని మటముకోట మొదలగుచానిని స్వాధీనపఱచుకొనెను.

గోల్కొండ రాజ్యమప్పుడు చెంజిదుర్గప్రాంతమువఱకు వ్యాపించియుండెను. ఇచ్చట సేనకులు హిందూనాయకులును పాలెగాండ్లను సుల్తానునకు లొంగి కప్పముఁజ్జించు బెక్కుసేనులను దుర్గములను నేలు చుండిరి. వెంకటగిరి మఃఖానాదారులగు వెలుగోటివారును కాళహస్తి జాగీరుదారులగు దామెరలవారును చెంజి పరిసరప్రదేశములపైఁ బ్రభుత్వము సల్పుచుండిరి. వధురాంతకము, కరుగడిపాలెములు వెలుగోటి యాచమనాయునికిని కంచి, పూనమల్లి, దేసూరు, మటముమొదలయిన కోటలు దామెరల వెంకటప్పనాయునికిని జెందియుండెను. అతని యనుచరుఁడగు పేట కృష్ణారెడ్డి దేసూరి కోట నేలుచుండెను.

ఖాన్ ఖానునియూజ్ఞ మేరకు సంబారుఖానుఁడును నతని సర్దారులును మొదట మటముకోట నాక్రమించిరి. ఇది చెంజిదుర్గసమీపమున

నిప్పటి యత్తరక్కాటుజల్లాలోనికి నణఁకువయైన వందవాసితాలూకా యందున్నది. తత్సమీపముననున్న కొన్ని కోటలను వశపఱచుకొని చెంగల్పట్టజల్లాయం దంతర్గతమైన కరుగుడిపాళెము, కంచి మొదలగు స్థలములను గొనుటకై తూర్పుమఖముగ నడచిరి. మార్గమున నయ్య వారిపురమును గాల్చిరి. ఇది యప్పటి కాంచీపురము తాలూకాలోని యయ్యంపేట యగునేమో? అచ్చటి ప్రజలు తాళబాలక దేశత్యాగము చేసిరి. కడపట కంచిపైఁ బడిరి. ఇంతవఱకును వారి కవజముము లేదు. కాని యకస్మాత్తుగ వెనుకనుండి వాఁకిఁ బడుగువంటిదెబ్బతగిలెను. అంతట వారచటినుండి మరలవలసివచ్చెను.

చెంజిప్రాంతమున పై బేర్కొనఁబడిన మటముకోట కనతిదూరమున దేసూరుదుర్గము గలదు. ఇది బహుబలిష్ఠమైనది. దీనికి 'చెంజి హృదయభీకర' మను బిరుదు గలదు. దేసూర్విప్రభువగు పేట కృష్ణారెడ్డి, దామెరల వెంకటప్పనాయని కాప్తానచరుడు. తనదేశముపైఁబడి యంబారుఖానునిదండు నాశనము సేయుటఁగని కోపించి వెంకటప్పనాయని పోదరుఁడు సంకటప్పనాయకుడు (ఇతఁడే ఉపాపరిణయకావ్యకర్త) కృష్ణారెడ్డిని బురికొల్పి బిజాపూరివారి భూములను గోటలను బాడుసేయుమని యాజ్ఞనిచ్చెను. అతఁడు మొదట మటముకోటను గొని యచటికాపున్న బిజాపూరపుర్రాదుఁడగు దుర్గోజిని సంహరించి యటువెరుక మధురాంతకముపై నడచెను. కడపట చెంజిని మట్టడించి పేటలను గాల్చి కోటలగ్గలఁకెక్కి చూఱఁగొనెను.

ఈ సీసమాలికయందు వర్ణింపఁబడిన విషయము మఱియేగ్రంథమునందును గానరాదు. కృష్ణారెడ్డిని సంబోధించు నీ సీసమాలిక యాతనికాలముననే రచియింపఁబడెననుట నిశ్చయము. కావున నిది సమకాలికగ్రంథము. చరిత్రరచియితలకు నిది యత్యంతోపయుక్తమగుచున్నది.

నీసమాలిక.

సీ. శ్రీనిష్ఠదేవుని శ్రీపాదమునఁబుట్టి
 గంగకు పై దోడనంగఁ బ్రబలు
 పంట వంశాగ్రణి పరమపావనుడైన
 పేటయల్లన్నకుఁ బ్రచురనూజు
 లయ్యన్న నీవును నలఘుడౌ పేరప
 నాగన గంగభూనాయకుండు
 రంగభూపాలుండు రణవీరగాండివి
 సౌందర్యవంతులు సరసనిధులు
 కలిగితి రయ్యారె! ఘనబలాధ్యులు మీరు
 వసుధ నార్దురు చక్రవర్తులనంగ
 మిముఁ బెంచె హర్షాన మీమేళనామ దే
 వారెడ్డి చెన్నభూవరుండు వాసి
 వన్నెగా మిము రాయ మన్నీలు దొరలను
 రాజులు గొనియాడ తేజముగను
 నీసోదరులలోన నెఱయోధ నాగన్న
 రణవిక్రమార్క వీరప్రతాప
 శాలి నిశ్చలవృత్తి శాత్రవబలములు
 దలఁ పైకొని రాతురండములను *

గవయు తద్వైరి సంఘము నందఱిని దన
 కరఖడ్గధారచే నఱకి నఱకి

చెంజిపులిబయల్ల సింహలంఘనవృత్తి
 దేవతల్ దెచ్చిన దివ్యరథము

రహి నక్కి చేరె వీరస్వర్గ మచ్చోట
 తదనంతరంబున హదులు మెఱసి

తక్కినరిపుల నీతమ్ముండు గంగన్న
 నిలిచి ఖడ్గాఖడ్గి నీటణంగ

౧౦

ద్రుంచెను రణభూత లంచితంబుగఁ దన
 మేనికి భూషణ మిశ్ర మమర
 నీకెంతయును ముద్దు నీటుగాఁ జూపుచు
 పౌరుషఖ్యాతిచే పరిధిల్లు
 గంగన్న రంగప్ప కదవహంబీరులు
 భక్తితో నినుఁగొల్పఁ జ్రాధిమెఱసి *

శ్రీమంతుఁడై నట్టి హేమాద్రిదాన చిం
 తామణి భోగసుత్రాముఁ డభి
 గాంభీర్యగుఁజాలి కనకకర్పూరవ
 సంతరాయఁడు సత్యసంధుఁ దుచితుఁ
 డంగనాజఁమోహనాకారపాపపాం
 చాలుఁడు రాజవేశ్యాభుజంగు
 జగన్బాబు గండేశ్వలవీరనారాయ
 గాంకసద్భిరుదాంకుఁ డమితకీర్తి

రేఖాప్రతాపధుఁడొందు పంటవం
 శాగ్రణి సత్సంకుఁ డర్జునాంశఁ
 జెలువుగా విలసిల్లెఁ జెంజుగర్గానకు
 హృదయభీకర మహాబిరుదమైన
 దేసూరికోటలో వాసివన్నె ఘటిల్ల
 బంధువుల్ దొరలును బరిజనంబు
 తోనుండ నన మానవేంద్రులు మెచ్చి
 రయ్యారె! సకల దిగంతరముల
 లంతలో ఖాఖానుఁ డాగ్రహించినబాబు
 మీఁద దండెత్తి హామికను గండి
 కోట ముట్టడివేసికొని రోషచిత్తుఁడై
 యక్కడి ఘడికోట లాక్రమించు

౨౦

మని కాగితం బంప సంబాధుఖానుండు
 అది చదువుక [తాను] మామలు మెరిసి
 బల్లిదుండగు మురారలిని బారోజి
 యహిపతిరాయ శూరాగ్రగణ్య
 బాజఖానుని [బల] వంతు మహమ్మద
 రఖాను మత్తు కై రాతఖానుఁ *
 బేరు పేరులఁ బిల్చి....
 గడిసీమ లన్నియుఁ గట్టు డనుచు
 సెలవుపెట్టినవారు బలువిడి నేతెంచి
 యతివేగ మటముకో టాక్రమించి
 క్రూరుడైనట్టి దుర్గోజి పండితులచు
 నిర్భయు నచట కాణెంబు వెట్టి
 అలకోట తెల్పాటికో? టాదిగాఁగల
 కోటలన్నియుఁ గట్ట కొని....
 ముట్టడిసేయను మొనగాండ్రఁ గై చేసి
 దాదారరానను ధాణె ముంచి
 కంచి చెంగల్పట్టు కరుగుడిపాలె
 మాక్రమింపఁదలంచి
 అలమురారలియు నత్యుగ్ర† బారోజి
 యహిపతిరాయఁడు నయ్యవారి
 పురము పేటలు గాల్చి పొలుపుగాఁ గంచిపై
 జగదమిచ్చిరి ప్రజల్ పగిలిపాట
 అంతట కంచి శే నంతయు ముట్టడి
 దా కివచో నీవు దాక మెరిసి
 నిను సంతరించిన నృపమణి దామెర
 వెంకటేంద్రుని రాజ్యవిభవమెల్ల

30

* బాజఖానుని వంతుడైన మహమ్మదరఖాను దుర్మత్తుడైన కై రాతఖాను. † ఉగ్రోగ్రు.

నుద్ధరింపఁదలంచి యుద్ధసన్నాహమై

దామర యంకభూధవునియాన¹

౪౦

పినతండ్రియైనట్టి పెదకృష్ణవిభుని నీ

యల్లు ....

శూరుడైనట్టి దేవారెడ్డి పెద్దన

(ధీరుతా) దొరల దేవూర నునిచి²

మధురాంతకపురోత్ర మన్నెసింహంబుపైఁ

(గూచి సేయించి) గగ్గోలుగాను

లఘుబెఘ్నును లేక యత్యంతఘోరమై

బహువాద్యఘోషములే పరిధవిల్లి

బట్లు నీచిరుదు లేర్పాటుగాఁ బొగడంగ

కటికవారలు చేరి కలటు (?) సేయ

నెఱయోధులగు రెడ్డిదొరల రాజుల మంచి

కై జీతపొంటిరికాండ వీర

భటుల హెచ్చైన తుపాకుల చేరువ³

కాండఁ గూర్చుక భయంకరనిరూఢిఁ

గదిసి పురంబుల గాల్చునాఁ డుగ్రుని

ధాకతో మటము కోటకును జేరి

కదిసి లగ్గల కెక్కి కరఖడ్గధారచే

చిరుదు రాహుత్తుల పింఛ మార్చి

గబ్బిగరీబుల కంఠనాళంబులఁ

గటికఱుక్కునఁ దెగ నఱికి నఱికి

౫౦

1. అపుడు దామర యక్క భూవిభు పనుమర్తిగొని

2. అత్యంతరణశూరుడైన దేవారెడ్డి

పెద్దనదొరల దేవూరనునిచి

3. భటుల హెచ్చినట్టిగరి తుపాకులచెరువ

నిండుసిలేదార్ల బొండుగ లైగటార్పి
 నీలైన రిపుపతాణీలఁ గొట్టి¹
 కపటగరీబులగర్వంబు లణగించి
 వీర మరాటీల పే రణంచి
 యబిసికనీజుల² యంగము లైగటార్పి
 దళకర్త దుర్గోజగళము ద్రుంచి
 నెత్తురు మాంసంబు మెత్తనిక్రొవ్వను
 రణభూతభేతాళరాజి కపును
 విందు గావిం చువో! వీరలక్ష్మీనిజెంది
 దయవచ్చి ధర్మదారయును వేగఁ
 బట్టించి యంతటఁ బటువిజృంభణశీలిఁ
 దనరుచుఁ గీర్తిప్రతాప మెలయ³
 నతని డాలుడమాము లతని తేజీలను
 నతని వస్తువ్రాత మంత (వట్టు)
 గైకొని చెంజిలోగల పేట లన్నియు
 లక్ష్మీపురము మొదలయిన వన్ని
 గాల్పించి చెంజి లగ్గల కెక్కవలెనని
 పొడవైన నిచ్చెనల్ పొంకవటచి
 బలుఫిరంగీబండ్లు బాణాలమోపులు
 మందుతిత్తులు చాల నందగించి
 అల చెంజిలోపలగల మల్కిమొల్కల
 రకమైన ప్రజల హేరాళముగను
 ముక్కులు గోయింప నుక్కుచిప్పులు చాల
 చేయించి నీపరిసేవకులను
 విడిచి చెంజిపురి వీధిసీఘలు ....
 రాతివాకిట⁴ మేల్గురాల హెచ్చు
 విడిపించె నాతతహృద్యధి ....
 దీనుడై యు బారుఖానుఁ దుండె

౬౦

అంతట బాలోజయహివతిరాయఁడు

యలమురాజ్జలి మొదలయిన దొడ్డ

సరదారులందఱు ....

.....

అదె వచ్చు పేట కృష్ణార్జునుం డంచును

వెటచువారును పూరిఁ గఱచువారు

నై విరిగి (ర్రి ?) పోయిరి యలసరదారులు

నీయుద్ధ మిలను వర్ణింపఁ దరమె

యీవార్త విని నిను నేలు దామెర వెంక

టోవీవరుఁడు ....

.....

..... నీకను జన్మఁడెన

20

.....

..... రంగప్పఁదోడ్కొని రాజసమున

(పాడగని పించినపడసిన గెల్పునా

యనివాడ దెల్పుఁగా విని నబాబు

శాజసహా ! (నీదు) శౌర్యం బనుచు మెచ్చి

పంపె (నునీకు) వై భవముగాను

జోకతో నిచ్చు మేల్కొకసుతాలీలు

చొకట్లు చాల్చుగ ల్పమ్ముదమున)

2౪

గీ. .... డారడ్డి మన్నీలలోన

కదనహంవీర పేటెల్ల ఘనుకుమార

కృష్ణభూపాలచంద్ర ! సత్కీర్తిసాంద్ర !

ధరణి వర్ణిల్లు మాచంద్రితారకముగ.

2౫

మండలికరణముచేయఁబడిన పంక్తులు సంస్కరింపఁబడినవి. అవి మాశ్చర్యకరముగ

గానించుచున్నవి. "బాబుపాడగనిపించి నీవుగల్గిన గెల్పులు నాయని వారుదెల్పుగావిని నబాబు జోకతోనిచ్చుమేల్కొక సలమి శాజసహా శౌర్యంబయ్యారె యనుచు మెచ్చిపంపె వైభవముగాను సుతాలీలు చొకట్లు చాల్చుగ చన్మానముగను "

గవలానామితి రేఫలోపే మస్యగత్వే కేహదేశస్యేతి ఆదేశస్య
ద్విత్వే 'అగ్' ఇతిస్థితే 'వర్ణ' లోపాగమాశ్చేతి బహవ స్సంతి తద్భవే"
ఇత్యత్వ... ..ప్రాప్తయోః అగ్గువ ఇతిస్థితం. ఇతితద్భవప్రక్రియా సర్వం
సమాప్తం.

29. ఆంధ్రకాముది 16

గణపవరపు వేంకటకవి విరచితము. ఈతడు రచించిన
'లక్షణశిరోమణి' యను నుద్గ్రంథములోని మూడవ యల్లాసమే యీ
ఆంధ్రకాముది. ఈప్రతిలో 'చింతామణి' మున్నగునవిగలవు* వ్రాతమంచి
ది. తప్పులంతగ లేవు. గ్రంథపాతము లేదు. పత్రములు మంచిస్థితిలోనున్నవి.
ప్రారంభము :—

క. శ్రీభామానర్మోక్తి క
భాభవ నిజమందహాస భాగధగశ్రీ
శోభిత శుభతత్కుచకుం
భాభోగకలాస వేంకటాచలవాసా.

అవధాంపుము :—

సీసమాలిక :—

సీ. శ్రీకరమ్మగను సంస్కృతమునకును బ్రాకృ
తమునకుగల లక్షణములు చెప్పి
తేరుగున నానావిధమ్మున లక్షణముఁ జేయ,
రాకున్కియదియు నేరమ్ముగాదు
తొల్లిటి సుకవులకెల్లను ననుభవ్యఁ
గావించు తలఁ ఁ తె కాని యనుచు
కుకవిజనాజ్ఞాన ఘోరాంధతమనము
పోగొట్టగల్గుఁ గాముదివిధాన...

*చూ. ప. పు. భాం. మూడవభాగము చాళుక్యగ్రంథములు. పు 1-3 సంపు

జ్ఞా. సం-గీ-౬.

ప్రబంధ రాజ వేంకటేశ్వర విలాసమును రచించిన కవియారాజు.

ఈ కాముది పరివత్సనండు ముద్రితమయినది. విశేషము లట నరమునది.

30. ఆంధ్రకాముది 31.

పరివత్సనక భాండాగారము మూడవభాగమున 6-8పుటలలో నీవ్రతనిగూర్చి విపులముగ వ్రాయబడినది. అందలి మూడవయల్లాస మేయిది. కాననటఁ జూచునది.

31. ఆంధ్రకాముది 133.

సంస్కృతమంతోడను, తెలుఁగుతోడను గూడినది. 17 పత్రము లుగలది. వ్రాత బాగుగ లేదు. తప్పలంతగ లేవు. వ్రాయసగానిపేరుగాని, కవిపేరుగాని తెలియరాదు. సూత్రములు వృత్తి సంస్కృతభాషను, ఉదాహరణములు తెలుఁగునను వ్రాయబడినవి. పత్రములు శిథిలములు-క్రిమిదప్తములును.

గ్రంథారంభము:—

శ్లో. శ్రీమచ్ఛంకర మానమ్య నారాయణమునిం గురుం

కుర్మశ్శుతృ? తా మాంధ్రకాముదీం జ్ఞానసిద్ధయే

ఆదావర్ణవివేకః. అః ప్రీతింతనుతే నిషేమరూ...నబ్రూతే

యథ-మాకారః. ఆకారోహర్షం. క్రోవిద-క్రోధాదివాచకోన

చేత్. ఇకారాది చతుష్కం తుష్టిమనోరథమూలం భవేత్.

ఇందు-వర్ణ శుభాశుభవిచారము గణశుభాశుభఫలవివేకము. రేఫ రకారనిర్ణయము, యతిప్రాస ప్రకరణములును గలవు.

తుదిభాగము.

అథద్విప్రాసః:—

స్థానే ద్వివర్ణౌ చరణ చరణయోః

నియమేషు యథాపూర్వా ద్వా వర్ణౌ స్థాచేత్ స....

అథబిందుప్రాసః:—

నియమవర్ణపూర్ణబిందుఃస్యాత్. వద్యస్య యథాపూర్వక్రమేణ నియమస్థితోవర్ణః పూర్ణబిందుశ్చేతోఽపి బిందుప్రాసః. ఇతిప్రాసశ్రుతకరణం సంపూర్ణం.

తుదిని రెండుపత్రములలోఁ గొన్ని స్తోత్రశ్లోకములు గలవు.

32. ఆంధ్రశబ్దచింతామణి - సంస్కృతవ్యాఖ్యానము.

ఇందు 46 పత్రములు గలవు. వ్రాత బాగుగనే యున్నది. తప్పలంతగ లేవు. పత్రము లటనటఁ గ్రమిదప్తము లయినను మంచి స్థితిలో నున్నవి. వ్రాయసగానివేరు తెలియరాదు. తొలుత 5 పత్రములు చింతామణి కాఁకలును, ఆవెనుక 34 పత్రములు చింతామణి కాఁకలకు సంస్కృతవ్యాఖ్యానమును, పిమ్మట 8 పత్రములు వివిధవిషయములును గలవు. టీక రచియించినవారెవరో సరిగాఁ దెలియవచ్చుట లేదు. తుదినిమాత్రము “బాలసరస్వతీయ టీకాసహితాంధ్రశబ్దచింతామణి స్సమాప్తః” అని కలదు. ఇంతమాత్రమున విది బాలసరస్వతి రచియించిన టీకయనటకు వలెనుపడకున్నది. వీరియనఁ బ్రారంభమున అప్పకవినిగూడ నీతఁడు స్తుతించినాఁడు. కావునఁ దరువాతివా రెవరో యీటీకను రచించి బాలసరస్వతి రచియించినట్లు దెలుపుటకై తుది నిట్లు వ్రాసినారేమో? కాని యుదాహరణములు, విషయమును ముద్రిత బాలసరస్వతీయమునకుఁ జాలవఱకు సరికాసియున్నవి. విమర్శకు లిందలి యభార్థమును నిర్ణయించెదరుగాక.

ప్రారంభము:—

నమస్కృత్యాన్నపాఖ్యార్య మధర్వణవివశ్చితమ్

తథై వాప్సుకవిం చాంధ్రమాత్రవ్యాఖ్యా విరచ్యతే.

విశ్వేతి-కవయతీతి కవిః తస్యకర్మ కావ్యం. పంకజాదివత్ యోగ రూఢత్యాద్ర సోల్లసిత శబ్దార్థాత్మకమేవ న కర్మమాత్రమ్. తత్కావ్యం విశ్వక్శేయః ప్రపంచశ్రేయస్కరం భవతి. సారోపలక్షణయా అవ్యభి

చారణ కార్యనిష్పాదకత్వం ధ్వనితమ్. ఏతేన సకలజనానాం ధర్మాద్య
ఖలపురుషార్థప్రదమితి తాత్పర్యమ్.

తుదిభాగము:—

అత్యాదీతి:—తత్సమానామివ తత్సమక్రియాణామివ జేశ్యానాం
క్రియాపదానాంచ అత్యాదికార్యం స్యాత్. వ్యతిరేకాదా భావినిత్యాది
సూత్రేణ విహితాకారాదికార్యాణి తత్సమక్రియాణామివ జేశ్యక్రియా
ణామపి భవంత్యర్థః. ఉదాహరణం తత్ర తత్రోక్తమ్. పురుషేషు, వర్త
మానార్థప్రభృత్యర్థేషుచ, ఏకవచనప్రభృతివచనేషుచ వర్ణాగమో
విశేషతయా భవంత్యన్వయః. యథా:—ఉన్నాడు, రాడు, రావించె,
కాచె, కావడు, పోయె, పోతివి, పంపె, చనియె, చనితివి, వినియె,
వింటె, అయితివి, కాడు, కమ్ము, కావించె, చూచున్, చూడడు,
ఇత్యాదయః.

పిమ్మట గోమూత్రికాబంధము మున్నగునవి చిత్రములతోపాటు
చిత్రింపబడినవి.

33. ఆంధ్రశబ్దచింతామణి-తెలుగుటీక.

ఇది 28 పుటలుగల కొండపల్లి పీచుకాగితపుత్రుతి. శ్రీమహా
రాజువారు పరివర్తనకొసంగినది. వ్రాతలీరు బాగుగ నేయున్నది. తప్పు
లంతగ లేవు. టీక వ్రాసినవారెవరో తెలియదు. వ్రాయసగానిచేరు తెలి
యరాదు. పత్రముల తుదలు తునిగి పోయినవి. తొలుత నాలుగుపుటలు
లేవు. 'యరలవసహశం తు హల్వర్గః' అనుసూత్రము టీకతో నారంభ
మయినది. అది మొదలు అజంతపరిచ్ఛేదమునందలి 'టాడిః భక్తౌ రిన్నే
త్యేకే' అనుసూత్రము టీక తుదివఱకు నిండువ్రాయబడినది.

ఆరంభము:—

హల్వర్గః-హల్=హల్లుల మొక్క, వర్గః=సముదాయము. అనగా
జేశ్యతదృవాత్మకమయిన యీ యాంధ్రభాషయందుగల ముప్పది
యాఱువర్ణంబులలో హ్రస్వదీర్ఘభేదమువలన రెండువిధములయిన-అ,

ఇ, ఉ, ఎ, ఒ, లును, ఏకారములును, పూర్ణ ఖండబిందువులును, ఈశునాలుగచ్చులు దంత్యతాలవ్యభేదమువలన రెండు విధములయిన చకారజకారములును, కగటడణ తదన పబమ యరలవ సహశములును నీయురువదిరెండు హల్లులని తాత్పర్యము.

తుదిభాగము:—

టాదివిభక్తౌ నిర్నేత్యేకే-టాదివిభక్తౌ=తృతీయైకవచనము, ఆది= మొదలుగాఁగల విభక్తౌ=విభక్తి పరిమగుచుండుగా నిః=న్యాయము, నేతి=లేదని, ఏకే=కొందఱు. అనఁగా-టాదివిభక్తిపరంబగునపుడు న్యాయ ముంబులేదని కొందఱుందురని తాత్పర్యము. రాముచేతన్-రాముకొఱ కున్ ఇత్యాదులు.

34. హరికారికావళి 4678.

శిష్ట కృష్ణమూర్తిశాస్త్రిగారిచే రచింపఁబడినది. ఇందు 54 పత్రములు గలవు. క్రమముగ-10 పత్రములు హరికారికావళి, 34 పత్రములు ఆంధ్రశబ్దచింతామణివృత్తిజ్యోస్న-10 పత్రములు హామీజేస్తవమును గలవు.

కారికావళి ప్రారంభము. —

పరిభాషా ప్రకరణము.

శ్లో. సిద్ధి స్పృశ్యత శబ్దానాం భవేత్సంచాశదక్షరైః

ద్విభాక ఏవోఽచస్యానో విసర్గ జ్ఞోదశ స్వరాః. ౧

స్పర్శా అంతస్థలోప్యా శ్చతుష్ప్రింశ ధల స్పృతాః

ప్రాకృతానాం చ సిద్ధిస్యాత్ తే చత్వారింశదక్షరైః. ౨

ఈరీతి కారికలు 226 గలవు.

ఇందలి పరిచ్ఛేదములు. —

1. పరిభాషా 2. సంజ్ఞా 3. సంధి 4. అంత 5. హలస్త
6. ఆచ్చిక 7. కారక 8. సమాస 9. తద్ధిత 10. క్రియా 11. కృదంత
12. ప్రక్షీర్ణపరిచ్ఛేదములను నివి.

తుదిభాగము. —

శ్లో. యవలా లఘువోఽలఘవ స్నిహ్యంతి సతా తథా లఘో రేఫః

అన్యే విశేషవిషయా శ్చార్యవ్యవహారసరణితో జ్ఞేయాః.

ఇతి ప్రకీర్ణ సరిచ్ఛేదః.

ఆంధ్రశబ్దచింతామణి వృత్తిశోత్సవ.

కృష్ణమూర్తిశాస్త్రిగారు కారికావధిని దాము రచించినట్లు దెలుపలేదు గాని యీ చింతామణి వృత్తిశోత్సవమును దాము రచించినట్లు దెలుపుచు గ్రంథారంభమున శ్లోకముల రచించినారు కారికలు మాత్రము వెనుకఁ దెలిపినవియే. టీక సంస్కృతభాషను, ఉదాహరణములు తెలుగుభాషను గూర్చుఁబడినవి.

ఆరంభము: —

౧ శ్రీసతీస్తన తైలాగ్రవాస ప్రత్యగ్రవాదం

కంచన ద్విజరాజాజ్ఞం కమలాశిత మాశ్రయే

౨. శ్రీమత్కదంబవర్ణసింహసదైశ్వర్యయుక్తి రజయత్.

ఇనగాలనోతథర్మా స్ఫురిత శ్రీకాళహస్తి ధరణీశః.

౩. శ్రీమద్వరదామరకుల కులధామాదరరామ సూక్తిత స్సోఽహం

సుమతి ర్వృత్తి రాక్షససూత్రాణాం కృష్ణమూర్తి నిహకుర్యే.

౪. అతులా మత్స్యతి స్సేయ మ్రభాంతనితాకృతిః

దిగంతవ్యాపిని జ్యోత్సాన్ని ధినోతు రసికావధిం.

౫. మాతృసమలిన వృత్తి నతాసర్య వదీయకృతి రియం వృత్తిశో

త్సాన్ని. లోకానివ సవివేకాన్ లోకా నిహ రంజయతి చకోరాన్యా.

౬. జయతిసకలవిద్యాబస్మభూమి ర్జగత్యాం

జనితసరసచేత స్సంక్రతో షాద్యభాషా

తదనుసరణ లీలాదత్త వీక్షామనీషా

తరళయతిచ శీర్షం తావదే వాంధ్రభాషా.

2. శ్రీరామాయణ భారతాది వచనోదారార్థ వల్మీక భూ
పారాశర్యముఖాస్పదమ్య కవితాధారా నిదానీతనాన్
ధీరానస్తరమిత్రపాత్రపదవీదూరా నలీనాదరా
దారాధ్య ప్రకృతార్థసార్థఘటనాచారాయ సమ్యగ్యతే.

౩. యేకేచన ప్రకృతిమత్సోణో మదీయ
గ్రంథం సందర్థమపి సంక్రతి దూషయన్తి
బుధ్యాపి సాధ్యదమితి స్థితి మత్యజస్త
స్తేఽపీహ భూతకవితల్యతయా ప్రణమ్యాః.

తుదిభాగము: —

శ్లో. సర్వత్ర సమతః క్వాన్తే వృత్తిరేకేతు వాభవేత్
ఉత్తరస్య కొనే ధాన్యోః క్కంబుధాః కేఽదూచిరే.

వృ. ఇక్కర్జ మొందించి యేగుము. రొక్కమిచ్చి వెడలుము. ఓర్వ
కనుండె. ఓర్వకుండె ఊహక నడలోవేటాడె. గబ్బిమరు, డాన, బెట్టక
గొబ్బునపై బుడును. తమ్ములదీసుక వచ్చితి. పక్షే-అన, బెట్టుకొని, తమ్ము
లదీసికొని ఇత్యాది.

శ్లో. యవలా లఘువోలఘున స్నిహ్యంతి న తా తథాలరో రేఫః
అన్యే విశేషవిషయా శ్చార్యవ్యవహార సరణితో జ్ఞేయాః.

ఇతిప్రకీర్ణ పరిచ్ఛేదః.

శ్లో. శిష్టాన్యవాయుజలనిధిజనితశ్రీకృష్ణమూర్తి కృతిచంద్రః
వ్యతనోద్విద్యచ్ఛేతఃకువలయసంమోద దాయినీం జ్యోతాన్నిం.

శ్రీలలితార్పితాభవతు.

శ్రీకృష్ణమూర్తి రచితా వృత్తి రియం నన్ననార్య సూత్రాణాం
జ్యోతాన్ని సతతం వసతా దాచంద్రార్కం కవీంద్రసనాసు

“సలనామసంవత్సరం పై శాఖ శు కి శుక్రవారం మర్ల నూరయ్య”

అథ తుదినిగదను.

35. హరికారికావళి-ఆంధ్రకబ్బచింతామణి వృత్తిజ్యోత్స్న 49.

పై మాతృక కిది పుత్రిక. 41 పుటలుగల కాగితపుత్రుతి. క్రాత్ర పల్లి సూర్యరావుగారిచే వ్రాయబడినది. వ్రాత చక్కనిది.

36. కావ్యాలంకారచూడామణి. 75.

విన్నకోట పెద్దనకవి విరచితము. ఇది 76 పత్రములుగలది. వ్రాతమంచిదిగాదు. తప్పులుమెండు. లిపి కన్నడమోడీనున్నది. వ్రాయ సగానివేరు గానరాదు. తొలిపత్రములేదు.

గ్రంథారంభము:—

అభ్యుదయపరంపరల కకంపితస్థితి నావహిల్లునల్లుగా మద్వచోర చనీయంబగు కావ్యాలంకారచూడామణియను నలంకార లక్షణంబునకు ప్రథమావతరణం బెట్టిదనిన.

ఇది మొదలుగఁ దొమ్మిదవయాశ్వాసము తుదికావల నిందు వ్రాయబడినది.

తుదిభాగము—తరళ.

విరుదమిత్రుఁడు భిక్షుశత్రుఁడు డుజేంద్రపుత్రుఁడు యామిని

శ్వరకులేశుఁడు మాంబేశుఁడు వాహిని... ..

... .. కాముఁడు పూర్ణసోముఁడు కీర్తులన్.

పరఁగుచుండిడ నాసుధాకర భానుతాకరచిశ్రుతిన్.

ఇతి శ్రీమనుమారమణ చరణారవిందవందన గోవిందా మాత్యసం దన వివిధ... ..యనామధేయప్రణీతంబైన కావ్యాలంకారచూడామణి యనునలంకారశాస్త్రంబునందు సంధభాషావిశేషసంధి సమాసాది నియా పణలక్షణస... ..ల్లాసము.

37. కావ్యాలంకార చూడామణి 871.

విన్నకోట పెద్దనకవి ప్రణీతము. ఇం దుల్లాసములు తొమ్మిది యును సమగ్రముగ వ్రాయబడినది. వ్రాతచక్కనిది. తప్పులంతగలేవు. 80 పత్రములు. అటనటఁగ్రిమివచ్చుములు. “సర్వవిన్నామసంపత్సకపుష్ప

శు॥ ౮ జయవారం వరకు పూసపాటి రామభద్రరాజుగారి మాతృక
క్రమంగా ముప్పివెంకన్న కావ్యాలంకారచూడామణి కృష్ణార్పణంగా
ప్రవాసెను" అని తుదినిగలదు.

గ్రంథారంభము:—

శ్లో. శ్రీవాగాస్పదయోః పరస్పరయుజ్జోః శ్రుత్యుత్పన్నశ్లాఘయోః
రాగాలాపనిరూఢయో ర్యతిగణవ్యాపారసారణయోః
సారస్యం గిరిజేశయోరివ సదాసంఘితసాహిత్యయో
ద్విద్వద్విశ్రమహేతుకం విహారతాం చాభ్యుత్పన్నప్రభో.

తుదిభాగము:—తరళ

విరుదమిత్రుఁడు భిన్నశత్రుఁడు మేంద్రపుత్రుఁడు యామిని
శ్వరకులేశుఁడు మానవేశుఁడు వాహినీశుఁడు విక్రమ
స్ఫురణరాముఁడు సూర్యకాముఁడు పూర్ణసోముఁడు కీర్త్యులక్ష్మ
వరఁగుచుండెడ నానుభాకరభానుతారకవిశ్రుతిన్.

ఇది శ్రీమదుమారముగా చరణారవిందవందన గోవిందమాత్య
నందన వివిధబుధవిధేయ విన్నకోట పెద్దయ నామధేయనిరచితంబైన
కావ్యాలంకారచూడామణి యను సలుకారశాస్త్రంబునందు, (నకం)ద్ర
భాసావిశేష సంధిసమాస దేశీయప్రయోగక్రియాది నిరూపణ క్రిత
సముద్దేశంబులంగల నవమోల్లాసము.

మిగిలినప్రతులందుఁ గానరాని పద్యములొకకొన్ని యీ ప్రతి
యందుఁగలవు. పరివత్తునందు వెలువడిన కావ్యాలంకార చూడామణిలో
వానిని జూడనగును.

88. కావ్యాలంకారచూడామణి 8826.

ఇది 88 పత్రములుగలది. ఈ ప్రతియందే అహోబలపండితు
మును గలదు. ఇందలి తొలిపత్రమును తుదిపత్రమును లుప్తములయి
నవి. మిగిలిన తొమ్మిది యాశ్వాసముల విషయములు సమగ్రముగ
ప్రాయోజనము. ప్రాత భాగమున్నది. అహోబలపండితీయమును

ప్రాసిన యాత్రా యీ కావ్యాలంకారచూడామణి ప్రాసినవాడును. *
పత్రము లటనట దునిగినను విషయముమాత్రము లోపింపలేదు. తప్పు
లంతగ లేవు.

ఆరంభము:—

క. రతిహాసశోష (క?) రోషము

లతులోల్పాహంబు భయసమాఖ్యజుగ్ధా

కృతివిస్మయ శమములుగా

సతతనవస్థాభావ సంపద నొందున్.

తుదిభాగము:—

గీ. శైలగు పలుకులు పునరుక్తి బలుకువోట

గదిసి రెండవపదమున మొదలిప్రాతర

దనరు గిత్వంబు ప్రాసంబు దప్పకుండ

వర్ణములు దీర్ఘసూత్రప్రవర్తి యగుచు.

ఈమూడు ప్రతులలో గానవచ్చిన పాఠభేదములను పరివర్తన
త్రిక ౨౮, ౨౯ సంపుటములలో ముద్రించినారుము. పాఠకులూ పాఠ
భేదములబోకించి ముద్రితప్రతులందలి వ్యత్యాసములను సరిచించుకొని
యెదరుగాక.

39. కావ్యాలంకారసంగ్రహము 242.

మూర్తికవిప్రణీతము. సమగ్రము. ఇందు 56 పత్రములు గలవు.
ప్రాత చక్కనిది. తప్పులంతగ లేవు. పత్రములు క్రిమిదప్తములు. గ్రంథ
పాఠములులేవు. ప్రతి మిక్కిలి శిథిలావస్థలోనున్నది. పాఠములు నిర్దు
ష్టములు.

చూ-పరివర్తన స్తక భాండాగారము. మూడవభాగము. ఆంధ్రవ్యాకరణగ్రంథ
*మూలము పుట 31-వంకర్పత్రిక సం ౨౯-౪౦, ౫-౬.

ఆరంభము:—

శా. శ్రీ లీలావతి దా నురోమణిసభాసింహసంతైస్తుభా.

వేలాభాప్రతిబింబితాంగి యమునన్ వేరొక్కతెందాల్పినా,
జ్ఞా లేయంచుఁ దలంచునోయని యమందాసంచుడై లక్ష్మీనే
వేళం గొఱిటుజేర్చు శౌరి నరసోర్వినాథుని బ్రోవుతన్.

ఇత్యాదిగా నయిదాశ్వాసములు సమగ్రముగ వ్రాయబడినవి.

తుదిభాగము:—

హరహీర సారసారి హరశైలవాసవో

— ర్వీరుహహి హరశేష వేషహసలాలనా

శ్రీరసోరుహయశస్సుశీలవైలివీరసం

హరసార శౌర్యసూర్యహర్యవార్య సాహసా.

గ ద్య.

ఇది శ్రీ హనుమత్ప్రసాద లబ్ధకవితాసార సారస్వతాలంకార

నిరంకుశప్రతిభాబంధుర ప్రబంధపతన రచనా ధురంధర

ప్రబంధాంక వేంకటరాయభూషణ సుపుత్ర తిమ్మరాజ

పౌత్ర...నిరుపమానధాన శారదామూర్తి మూర్తి

ప్రణీతంబైన కావ్యాలంకార సంగ్రహంబు

మహా ప్రబంధంబునందు ... .. సంపూర్ణ

సంకర నిర్ణయంబును నన్నది సర్వంబును,

పంచమాశ్వాసము.

—

40. కావ్యాలంకార సంగ్రహము 257.

ఇది 10 పత్రములు గలది. వ్రాత తిన్నదిగాదు. తవ్వలు మెండు. పత్రములు శిథిలములు. వ్రాయసగానిపేరు గానరాదు. నాయి కానాయకుల లక్షణములు నూదాహరణములు నిందు వ్రాయబడినవి.

41. కావ్యాలంకార సంగ్రహము 2968.

ఇందు 24 పత్రములు గలవు. వ్రాత బాగుగనున్నది. తవ్వలు మెండు. పత్రములు మొదటను తుడిచి తునిగిపోయినవి. వ్రాయసగాని పేరు తెలియరాదు. అసమగ్రము.

ఈపత్రిలో తృతీయాశ్వాసము పూర్ణముగను, చతుర్థాశ్వాసమునఁ గొంతభాగమును వ్రాయబడినవి.

ఆరంభము:—

క. శ్రీరమణి చరణసేవా

పారాయణ యుభయవంశ పావనలక్ష్మం

భారచిత భాగధేయ య

పార కృపావరస మౌలపార్థివనరసా.

గీ. అవధింపుము లక్షలక్షణములెల్ల

ననఘ భవదీయ నామధేయాంకితముగ

బహు విభక్తుల నొనరింతుఁ బద్యచిత్ర

నిచ్చటఁ బ్రబంధతతివిధం బెట్లటన్న.

తుదిభాగము.—

క. శ్రుతికటువులైన పదములు

కృతిపరుషములనంగఁ జెలంగు క్షీతినంద్రే

పతిఁగొల్తు నభివృద్ధి ఫలముల కనంగన్.

42. కావ్యాలంకార సంగ్రహము 502.

ఇందు 155 పత్రములుగలవు. తొలుత 181 పత్రములు అయ్యల రాజు రామభద్రకవి విరచితమయిన రామాభ్యుదయము. సమగ్రము. పిమ్మట 24 పత్రములు కావ్యాలంకార సంగ్రహమునందలి ప్రథమ తృతీయాశ్వాసములు, సమగ్రములు. చతుర్థ మసమగ్రము. వ్రాత బాగుగనున్నది. తప్పలంతగ లేవు. రామాభ్యుదయము తుదిని “కాద్రి సంఘై కాఖి బ॥ ౧౦ గు॥ (గురువారము) వర్కువారణాశి పేంకపేశు రామాభ్యుదయము వ్రాసుకొనెను.” అని కలదు. ఆతఁడే యీగరస భూపాలీయమును గూడ వ్రాసినయారఁడు.

ఆరంభము:—‘శ్రీలీలావతిదాసురోమణి’ ఇత్యాదిగనున్నది.

తుదిభాగము:—

సీ. అక్రమంబు విసంధి ప్రక్రమభంగంబు

పునరుక్తియుతము సంపూర్ణతరము

వాక్యసంక్షిప్తంబు వ్యాఖ్యీర్ణమధిక వ

దంబు వాచ్యవివర్జితంబు ితి

న్యూనోపమం బధికోపమంబు సమాప్త

మధాః పునసమాస మనియతఘండంబు....

43. రసాభరణము. 1781.

ఇది అనంతకవిరచితము. తెలుఁగు అలంకారగ్రంథము. నాలుగొ శ్వాసములుగలది. సమగ్రము. ఇందు 32 పత్రములు గలవు వ్రాతచక్కనిది. తప్పలంతగ లేవు. వ్రాయసగాని పేరులేదు. ప్రతి మంచిస్థితిలో నున్నది. నడమ రెండుపత్రములు తృటితములు.

గ్రంథారంభము:—

శ్లో. శృంగార హాస్యకడణా రాద్రవీరభయానకాః

రత్నాద్భుతశాంతాఖ్యా రసాః పూర్వైర్విధాహృతాః

సీ. చారుశృంగార రసస్థాయి రతియగు

హాస్యరసస్థాయి హాసమరయ

కరుణరసస్థాయి పరగళోకంబు కా

ద్రస్థాయి క్రోధమై తనదువంస

వీరరసస్థాయి జలయు నుత్సాహంబు

తలఁప భయానకస్థాయి భయము

త్రకట జగుప్స బీభత్సరసస్థాయి

విపులాద్యుతస్థాయి విస్మయంబు

విమలశాంతరసస్థాయి శమయంక

నిట్లు నవరసములకు నూహింతుఁగలిగి

యంచితస్థాయిభావంబు లతిశయిల్లు

ప్రసవఫలరాసులకుఁ బాదపంబులట్లు.

తుదిభాగము:—

శా. జానాందన్ శకవర్షముల్ ఋతుశరజ్జ్వలీమలై యొప్పు న
య్యానందాబ్జమునందు మాఘమున కృష్ణైకాదశీ భానుయు

క్రानామామృతవేళ నీకృతి యవంతాత్మ్యంబు సమ్యక్రస

శ్రీవిండో ధృవపట్టణాధిపున కిచ్చెన్ భక్తిపూర్వంబుగాన్.

క. తలఁచిన తలఁపు ఫలించుచు

జెలు లగుదురు శత్రులైన శ్రీలాడఁగూడన్

కలికాల దురితములు తు

ప్పల దూరును ధృవపురీశుభాసుర కరుణన్.

గద్య.—ఇది శ్రీవాణీప్రసాదలబ్ధ వాగ్విధవ తిక్కనామాత్యసంభవ
సుకవిజనవిధేయ అంకనామధేయ ప్రణీతంబైన రసాధరణంబునందు
సాధారణనాయక చతుష్టయంబు తెలుగును, చతుర్విధ నాయకా
విశేషంబును, తత్సభిధేయంబును, నాయక ప్రకరణంబు నన్నది
చతుర్థాశ్వాసము.

43. రసమంజరి 165.

గుడిపాటి కోదండకవి విరచితము. ఇందు 95 పత్రములు గలవు. వ్రాత బాగుగ లేదు. నడుమఁ గొన్ని పత్రములు లేవు. వ్రాయసగాని పేరు తెలియరాదు. క్రమముగ 71 పత్రములు పదములు తాళములును, 13 పత్రములు రసమంజరియును, 5 పత్రములు ఆంధ్రభండస్సును, 6 పత్రములు సంగీతవిషయములు గలవు.

రసమంజరి ప్రారంభము :—

శా. శ్రీరంగేశ భుజాంతరాసితమణి సింహాసనాధ్యక్షయై
స్నేహోల్లాసకటాక్షవైఖరి జయశ్రీ చింతితాభీష్టముల
సారప్రాధి నొసంగి మద్భవామునన్ సానందయైయున్న మా
శ్రీరంగేశ్వర... నాయకి మమక జేపట్టు నల్లప్పుడఁ.

క శ్రీరంగ నాయకీకుచ
సారంగ మదార్ధపత్ర జయశాసనలే
ఖారుచి భుజాంతరుండగు
శ్రీరంగేశుడు నివ్వసిద్ధు లొసఁగుతన్.

వ ఇట్టిష్టదేవతాప్రార్థనం బొనరించి కృతిపూర్వంబున మదీయ వంశాను
చరితం బభివర్ణించెద.

గీ. నందవర వంశజలధి పూర్ణేందుఁడగుచుఁ
దనరునట్టి వసిష్ఠగోత్రమునఁబుట్టి
బిరుదుగా ఘంటసురధానిపేరుఁ గాంచె
మహిని గుడిపాటి వెంగళమంత్రి ఘనుఁడు

క. ఆవెంగళమంత్రికి హరి
సేవాపరుఁడగుచుఁబుట్టె శిష్టజనుల్ సరి
భావింప ... .. డల
ధీవరుఁడై యుక్కమంత్రి ధీరులు వొగడఁ.

క. ఆయిక్కన మంత్రిమన
కాయత భుజాంతరాసితమణి గలిగె

ధీయుక్తిని గురుడన నుతి

సేయఁగ వేవాతశాస్త్ర...డగుమా.

గీ. మహితగుణహరి వెంగళమంత్రి శౌరి

శ్రీనరసింహ కెయ్యెన సింగమాంబ

నతిమందంబునఁ బరిణయమై వెలింగె

భాసురతరానుకూలదాంపత్యమునను.

క. వాణి హరిరమణి శ

ర్వాణీద్రులకు సాటి వరఘంటాసుర

ధాణి వెంగళమంత్రికి

రాణియగున్ సింగమాంబ రమ్యగుణాలిన్.

క. ఆవెంగళ బుధవర్మన

కావసుధాసదృశసింగమాంబకుఁ గలిగెన్

శ్రీననితా మాధవులకు

భావజుక్తియ రంగమంత్రి భావజ్ఞుండై.

సీ. తారతారాధీశ తారహరపటీర

తారకాహీర మందారకుంద

పారద సీరదాపార దై రావత

శారదాంబుద ఘనాసారతుహిన

హరిహరకైరభా హరిరాజ హరిహయ

సురధు నీమాలతీ దరమరాళ

శశికాంతకదంతశతకోటి డిండిర

కరసుధాసాగర చరమకాల

చకచక స్ఫూర్తిమెఱయుచు సాంద్రుడుచుతి

...

, ...

ఘంటాసురభాణిరంగ కరుణాపాంగో !

సంస్కృతలోకోక్తిముక్తావళి.

ఈయూన్నే వేంకటపీఠరాఘవాచార్యుడు, ఎం. ఏ. కాకినాడ.

దస్తవేము.

శ్రీ విజయనగరమహారాజాంగ్లకళాశాలలో నియమించుగ నర్థ శతాబ్దము ప్రధానసంస్కృతాధ్యాపకులుగను నాంధ్రపండితులుగను నుండి వందలకొలది విద్యార్థుల కాంధ్రగీర్వాణభాషావాఙ్మయములఁ గఱపి ధన్యులై, ప్రకృత మెనుబడివర్షములు దాటియు వాసనాబలమున సారస్వతసేవావ్యసనమును దొలఁగించుకొనఁజాలక, యీకను ద్రావిడ భాషాగ్రధితమగు వైష్ణవదివ్యప్రబంధామృతము నాంధ్రసువర్ణపాత్రమున నింపిన సుగృహీతనామధేయులగు ఉ. వే శ్రీమాన్ మేడేపల్లి వేంకటరమణాచార్యపాదులవంటి మహామహులు ప్రాతఃకాలతారకలవలె సారస్వతాకాశమున బహునిరళముగాఁ గానవచ్చెదరు. ఆంధ్రగీర్వాణములయందు విదవృత్తులై, యాంగ్లద్రావిడభాషఁలో జిత్రములై, సంఘానాఘానకవీంబ్రులైన వీరిపరిత్రనామము నెఱుఁగనివారాంధ్రవాఙ్మయప్రపంచమున నుండరని చెప్పవచ్చును. వీరు రచించిన 'హాసికన్యాయవివరణ' మనుగ్రంథరాజము నాంధ్రసాహిత్యచరిత్రవారు 1939 వ సంవత్సరమునఁ బ్రకటించియున్నారు. అందు 282 సంస్కృతలోకోక్తులు, న్యాయములు, ఆధాణకములు వివరింపఁబడినవి. ఇం దింకను శేర్పవలసినవి వరస్సహస్రముగఁ గలవు. ఆచార్యచరణులచరణోపాంతమున గీర్వాణభాషావాఙ్మయముల నధ్యయనముచేసిన శిష్యువరమౌనువునగు నేను పారికృతి కనుబంధమును గూర్చి సహృదయలోకమునకు నివేదించుచున్నాను. ఆచార్యులపారికృతిలో నడనెడ ముద్రణదోషములు గలవైతఁకొన్ని యాధాణకములకు సంబంధించినట్లేకముల

వా రుదాహరింపలేదు; ఆయాలోకోక్తులకుఁ బ్రసిద్ధగ్రంథములలో లభించు నాకరములఁ గొన్నిటిని వా రుల్లేఖింపలేదు. 'ఉజ్జ్వలమతులైన పండితులసన్నిధి నించుకబోధశాలినై' నే నాంగ్లాంధ్రగీర్వాణగ్రంథములఁ జరశ్మతముగాఁ బరిశీలించి, పైలోపలేశముల నా తెలివియెఱుకలను బట్టి సవరించి, ఆంగ్లాంధ్రముల ననుసూపములగు సూక్తుల నుదాహరించెదను. ఈయనుబంధనిర్మాణమున నేఁ బరిశీలించినకృతులలో నొకటి 'సంస్కృతన్యాయములు'— 2 భాగములు. (లక్ష్మీగ్రంథమండలి, తెనాలి, 1939). వీనికి వ్యాఖ్యానము రచించినపండితులు శ్రీ కూడిభొట్ల ప్రభాకరశాస్త్రి, శ్రీ ఘట్టి లక్ష్మీనరసింహశాస్త్రి యరు వారు. పేరుదాహరించిన కొన్నివాక్యముల కాకరమే చూపలేదు; కొన్ని చోటుల గ్రంథముచు మాత్రము పేర్కొని, యేప్రతియో, యేప్రకరణమున నేపద్యమో (లేక పుటయో) యల్లేఖింపక- సురేశ్వరవార్తికము, భాగవతము, శాంకరభాష్యము, కుమారసంభవము, విక్రమోర్వశీయము, మహాభాష్యము- ఇట్లు పేర్కొనియున్నారు. ముద్రాశాలలులేని ప్రాచీనకాలమునఁ దాళీదశసంపుటములతో గ్రంథవ్యాసంగము చేయు దినములలో సీతీతిగాఁ బ్రమాణముల సరిగా నుదాహరింపకపోవుట యిండుక శ్చంతవ్యము కావచ్చునేమో, కాని ముద్రాశాలయములు గల నేఁడు వీ రిట్లు ప్రమాణముల సమగ్రముగాఁ జూపకుండుట శోచనీయము. ఒక వాక్యము మహాభాష్యములోని దనియో, మహాభారతములోని దనియో వీరు పేర్కొనినచో నాస్థగల మావంటికాతకుల కెంతకాలము వ్యయపడుచి, యెంతప్రయాసపడిన నావాక్య మాయాగ్రంథములలో లభించునో ఏరేమైన నాలోచించియుండిరా? ఒకవేళ ప్రమాదవశమున మహాభారతమచుటకు వారు మహాభాష్యమని యుండిరా, పాఠకుఁడు వ్యర్థముగా శ్రమపడుటయేకాని, యాయాకరము లభించుటయే దుస్తరము. ఇట్లు సరిగా ప్రమాణముల నాకరముల నుదాహరింపని గ్రంథకర్తలను క్షేపణుండితుఁడు (Colonel G. A. Jacob) తన

‘తాకిన్యాయాంజలి’ (౧ భాగము - నిర్ణయసాగరము ప్రబాలయము, బొంబాయి, 1900 సం.) పీఠికలోఁ దీప్రముగ నిరసించి యున్నాఁడు.† ఈముక్తావళి సూర్యలోక భాగ్యము నంది సహృదయకంఠాభరణమగుఁ గాక !

— ౨౩౩ (1) * పంకప్రక్షాళనన్యాయము —

(తాకిన్యాయాంజలి. I భా. 24. 48. పుట. సంస్కృతన్యాయములు, 47 పు; సంస్కృత లోక్తులు, 659 సంఖ్య.)

‘అడును (బురద) త్రొక్క నేల, కాలు కడుగ నేల?’ అర్థ మనర్థ ప్రదము. ధర్మకార్యచరణము కొఱుకైనను ధనేచ్చ వాంఛనీయము కాదు. ధనసంపర్క మేమాత్రమైనను గీడు నొసఁగుటచే నట్టిధనమును గోరనేల? ఆపదలసాలు కానేల? అనుసందర్భమున ‘పంచతంత్రము’న (II భా. 165 ప.) వీక్రిందిశ్లోకము గలదు:

‘ధర్మార్థం యశ్య విక్షేపః తస్యాపి న శుభాశహః

ప్రత్యేలవాద్ధి పజ్జ స్య దూరాదస్పృశం వరమ్.’—(సుభాషితరత్న భాండాగారము. ౧౭౦ పు. 472 ప. ‘వ్యాసమునే’)†

† ‘In Taranatha Tarkavachaspati’s *Vacaspathyam* we have a list of 151 *nyayas*, popular and technical; but references to works where they are to be found are few and far between, and this considerably lessens their value. Thirty of these were reproduced in V. S. Apte’s dictionary, in 1890 but with the same defect. Again in 1875, Pandit Satyavrata Sumasrami published a small pamphlet of 36 popular maxims together with a large number of purely technical ones, and professed to give a reference for each of them.‡ But a man who refers you to the *Bhagavata-Purana*, to ‘A Comentary on the *Vedanta-Bhashya*’ or to ‘A Commentary on the *Kavya Prakasa*’ and vouchsafes no further information whatever, is a worthless guide; and such mere semblance of guidance deserves nothing but reprobation. One can tolerate ambiguity of this kind in the ancient writings; but in modern times, when printed books of reference abound, such vagueness is inexcusable.’

* ఇట్టి గుఱుకు గల లోకోక్తులు శ్రీ వేంకట రమణాచార్యులవారి ‘తాకిన్యాయ వివరణము’న లేదని గ్రహించువది.

మల్లినాథనూరి 'ప్రత్యాసన్నే' (౧-4) అను మేఘసందేశకవద్య వ్యాఖ్యలో నిట్లు వ్రాసియున్నాడు—“దయుతా-జీవితాలమ్బనార్థీ సన్ వర్షాకాలస్య విరహిదుస్సహత్వాత్—‘ఉత్పన్నప్రతికారాదనర్థస్య ఉత్పన్నప్రతిబంధ ఏవ వర’ మితి న్యాయేన ప్రాగేవ ప్రియప్రాణధారణోపాయో చిక్షిప్వస్మిన్నిత్యర్థః”—(8 పు. వేంకటరాయశాస్త్రిగోచరి.)

‘ప్రత్యాలనాద్ధి...వరమ్’ (చూ. రత్నసముచ్చయము, ౬౦ పు, 1111 సంఖ్య; లోకోక్తిరత్నప్రభ, ౪౧ పు, 920 సం; ఆభాణికమాల, 3౧ పు. 145 సం; సంస్కృతలోకోక్తులు, 730 సం; సంస్కృతలోకోక్తి చంద్రిక, 277 సం.)

బహుసూత్రభాష్యము (IV. ౧. 16) పై నానందగిరివ్యాఖ్యలో నీన్యాయము రెండుసారు లిట్లు పేర్కొనఁబడినది:

‘అగ్నిహోత్రాదీనా మపి పుణ్యావ్రతవద్యినాశత్వాత్ పజ్జప్రత్యాలనన్యాయాపాతా దారురుక్షణాపి తాని న అనుష్ఠేయాని.’

‘ధీనాశ్యానామపి కర్మణా అనుష్ఠానస్య విద్యోశ్చ త్యర్థతయా పజ్జప్రత్యాలనన్యాయాః పకాశాత్ పూర్వం జ్ఞానాదనుష్ఠేయాని అగ్నిహోత్రాదీని ఇతి సిద్ధాంతప్రతిజ్ఞాం వివృణోతి’. పైసూత్రముపై ‘భామతి’ ‘భావ్యరత్నప్రభ’లను గూడఁ జూడఁదగును.

బ్రహ్మసూత్రభాష్యమున మఱియొకచోటఁ గూడ (III. 2. ౨౨)

శంకర భగవత్పాదులు—‘పశ్చిత్తాశనాద్ధి...వరమ్’

అను శ్లోకపాదమును రెండుసారు లుదాహరించి యుండిరి. ఈ భాగముపై వ్యాఖ్య వ్రాయుచు ఆనందగిరి ‘పంకజప్రత్యాలనన్యాయము’ నుమూఁడుసారులు పేర్కొనియుండిరి.

పంచతంత్రములోనిదని సామూన్యముగా మహాభారతమునఁ గూడఁ గానఁబడుచున్నదని 'జేకబ్' పండితుఁడు వ్రాసి యున్నాఁడు (తా. న్యా. అం. 1. ౪౯. పు.) మహాభారతము నందలి పాత మిట్లున్నది.

‘ధర్మాత్థం యస్య విత్తేహ వరం తస్య నిరీహతా
ప్రజ్ఞాలసాద్ధి పశ్యన్త్య శ్రేయో న స్ఫుర్యనం స్మృణామ్’

—(ఆరణ్యచర్య. ౨. 49. బొంబాయిప్రతి)

పంచతంత్రపాతమునే శంకరాచార్యులు స్వీకరించి యున్నారు.

పైలోకోక్తికి సరియగు వాంగ్మలోకోక్తి—

‘Prevention is better than cure.’

వివిధవైద్యవిధానములలో సామూన్యముగా రోగనివారకౌషధములు ప్రయోగింపఁబడుచుండును. ‘హోమియోపతి’ మొదలగు కొన్ని విధానములలో మాత్రము రోగోత్పత్తినిరోధకములగు మందులు వాడుచుండురు, పైలోకోక్తి కిది తాకికొదాహరణము.

— ౨౩౪. (2) * మర మద్య కపోతః, శ్వో మయూరాత్. † —

శేపు దొరకునన్న నెమలికంటె నేడు చేతఁజిక్కిన పాపురమైనను మేలే—దీనికనురూపములగు సంస్కృతలోకోక్తులు:

—౩. ‘వరంతిత్కాలోపనతాతిత్తిరీ, న తు దివసాస్తాతామయూరీ’.—

—(విధిపాలభంజక. ౧ అం. 21 పు)

వేటొకనాఁడు లభించునన్నయాఁడు నెమలికంటె నేడు లభించిన తిత్తిపక్షి (తీతుపుపిట్ట) యే మేలు.

† సంస్కృతలోకోక్తులు, 1081 సం; ఆభాణకమాల, 18 పు. ౬౨ సం; సంస్కృత వ్యాఘములు, 851 పు; తా. న్యా. ఆంజలి, ౧. 82 పు; తా. ర. ప్రభ, ౪౪ పు. ౧౨౫౧ సం.

సంస్కృతలోకోక్తిముక్తావళి.

— 4. 'వరం సాంశయికాన్నిష్కా దసాంశయికః కార్షాపణః'. —

—(అథాణక. ౧౩ పు)

సందేహాన్వదమయిన బంగారునాణెముకంటె గర్వ మెత్తు తూనిక
గల వెండినాణెమైనను సందేహములేనిదగుచో (మాటునదగుచో) మేలు.

ఇదియు, 'వరమద్య' యనునదియు వాత్స్యాయనుని 'కామసూ
త్రము'న (౧౯ పు.) నుల్లేఖంపబడి యున్నది.

— 5. 'వరం జీవన్ గర్దభః, న పున ర్మృతో ఘోటకః' —

—(అథా. మా. ౧౩పు.)

చనిపోయిన గుట్టముకంటె జీవించినగాడిద యైనను మేలు.

వీనికి సమానములగు నాంధ్రాంగ్లలోకోక్తులు:

'అరు వాటుకాసులకంటె రొక్కము మూడుకాసులు మేలు'

'A bird in the hand is worth two in the bush'.

'To-day is better than two tomorrows.'

— ౨౩గి (6) ఏక్రీశే కణి కి మజ్కుశే వివాదః ? † —

గొప్పవిలువగల యేరుగునే యమ్మివేసి కొలఁదివెలగల యం
కుశము నీయ నని పెరుగులాడుట యే ?

'గుమ్మడికాయ పోవుచుండ నూరుకొని, ఆవగింజలు పోవుచుండు
నట్టె పట్టి చూచెనట.'

- 'Penny-wise and pound-foolish'.

పైలోకోక్తి సమస్యగా గ్రహించి యెవరిచేతనో యిక్రిందిపద్య
ములు రచింపబడెను. —

అ. 'కాస్తాశే ఘోటిమికే భుజ్జమేభ్యో

నో భీతా, న చ గణితా మహాపగాపి,

కిం కాతే! తహాసి భయం మదజ్ఞసద్గాత్, ఏక్రీశే.' (స. ప. మా. 61 పు. ౨౯)

† రా. వ్యా. వి. 110 సం. 3౮౪; సు. వ్యా. 3గి౧పు; స. ప. మా. 61 పు.

౨౯—3౧ శ్లో; రత్నసు. 1502పం. ౮౧పు; సు. లా. 1049 సం ౧౬౨పు; లా. ర.
ప్రభ. 1288 సం. ౫౭ పు.

(జాణిని గూర్చి విటునివాక్యము—పిల్లా, ఈయనవిలో గాఢాంధకారమున, చాములు మొదలగు సూరజాతువులకును భయపడక, మహానదిన గూడ నవలీలగా చాటిన నీవు నాశరీరసంగమునకేల జడిసెదవు? ఏనుఁగు నిచ్చి యంకుశముకొఱకా పీసులాట !)

అ. “సామిత్రి ర్యదతి ‘విభీషణాయ లజ్కాం

దేహి త్వం భువనపతే! విన్దైవ శోశమ్’

ఏకస్మిన్ రఘుపతి రావా వాక్యమేతతద్, విక్రీతే.” (స. ప. మా. 61 పు. 30)

(శ్రీరామునితోఁ జెప్పఁబడినవాక్యము— ‘జగత్పతీ, ధనాగారము మాత్రము తీసికొని, తక్కినలంకారాజ్యమును విభీషణున కీయఁదగును’ — అనఁగా రాముఁడు ‘ఏనుఁగు నిచ్చివేసి యంకుశముకొఱకుఁ బెనఁగలూట యేల’ యనె నట)

ఇ. ‘సంపీతేఽగరమభుని, స్తనే గృహీతే

సంజాతే గతఃసనే తథోపయుగ్మ

ఐం నీవీత మపతే! దణ్ణి పాణిం, విక్రీతే.” (స. ప. మా. 61 పు. 30)

(ప్రియురాలినిగూర్చి ప్రియునివాక్యము—అధరమధు వాస్వాదింపఁబడ, స్త్రగ్రహణము చేయఁబడ, జఘనము విగతవసనము కాఁగా, నిత నబలా! నీవియొద్దకుఁ జేరిన నాకరము నేల యడ్డగించెదవు. ఇదెట్లు లున్నదనఁగా నేనుఁగు నిచ్చి యంకుశముకొఱకుఁ దగవులాడినట్లున్నది.)

— ౨౩౬. (7) * శ్రోత్రీయవిటన్యాయము. —

(సంస్కృతన్యాయములు. ౧౪౭ పు.)

ఛాందసవిటుఁడు ప్రియురాలిని మడి గట్టుకొని రమ్మనె నట— అని పై గ్రంథమునందలి శాస్త్రీసోదరుల వ్యాఖ్య. కాని యీనడుమ శ్రీ శివోమణి సన్నిధానము సూర్యనారాయణశాస్త్రీసాదులు సంస్కృతన్యాయములంగూర్చి ప్రకటించినవ్యాసమున బైవ్యాఖ్యను గాదని యీక్రిందిపద్యము నుదాహరించిరి:

‘వేదాధ్యయనసంపూతే మేద్భిష్టం తద మే మథే

అన్తీచే న్మహతిః ప్రీతి ర్వాచం కర్ణం దళస్య మే.

(అధరసానావసరమున ఛాందసప్రియుఁడు ప్రియురాలితో ననిన వాక్యము—వేదాధ్యయనముచే బవిత్రమగు నావదనము నెంగిలి చేయకుము. అంతకుతూహలముగా నున్నచో నా యెడమచెవిని గొలు కుము.)

పై శ్లోక మీక్రిందివిధముగా సుభాషిత-మణికంఠహారమున (171 పు. ర౯౮ ప.) నున్నది—

‘సామగాయనపూతం మే నోచ్ఛిష్ట మధరం కురు,

ఉత్కణ్ఠితాసిచే ద్భద్రే! వాయు కర్ణం దశస్య మే’.

(‘కన్యాపి’-శార్ఙ్గరపద్ధతి. 4062 ప. ౬౨౦ పుట)

(‘సంభోగరసికురాలగు ప్రియురాలు ప్రియునిమధరమున దంత త్కములఁజేయ యత్నింపఁగా నాకామినితో ఛాందసుఁడగు ప్రియుఁడు వలుకుచున్నాఁడు’) రసాస్వాదనావసరమున శ్రోత్రియుఁడు కుంతిత హృదయుఁడని లోకప్రవాదము. కాళిదాసమహాకవి యిట్లు నుడివి యున్నాఁడు.

‘వేదాభ్యాసజడః కథం ను విషయవ్యావృత్తకౌతూహలః

నిర్మాతుం క్రథవే నృనోహర మిదం రూపం పురాణో మునిః’.

(విక్రమార్వశీయము. 1. ౮ ప.)

(వేదాభ్యాసముచే ముక్కుపోయినబుద్ధితో విషయసుఖవిముఖ మగుహృదయముతోఁగూడిన యాముసలిముని యీమనోహరరూపము నెట్లు నిర్మింపఁగలుగును?)

‘బుద్ధిబాద్యజనితోన్మాదుల్ గదా శ్రోత్రియల్’.

(మరుచ. 2. ౧౬.)

అని పెద్దనయు నుడివియున్నాఁడు గదా.

వీణాప్రవీణముగు నొకసుందరి

‘వీణాభ్యాసనవేళాయా మహా మామలక స్తని’

అని తన గానకళానైపుణినిగూర్చి నుడువగా వేదాధ్యయనజమడగు నాపేభర్త యిట్లు తనవేదవిద్యావైశుష్యమునుగూర్చి చెప్పకొనె నట.

‘వేదాభ్యసనవేళాయాం వార్తాక—వయమ్’.

‘వైదికునిచేతివిడము’-అను తెనుఁగుజాతీయము గూడ నిట్టిదే.

—౨౩౭.(8) *యా లతాన్విష్యతే సై వ లగ్నా సంప్రతి పాదయోః—

తాను వెదకఁబోయినతీఁగె తనకాళ్ళకుఁదగుల్కొనినట్టులు తా నే కార్యముకొఱకుఁ బ్రయత్నింపఁబోవుచున్నాఁడో దానిఫలము తలఁపని తలఁపుగా ననాయాసముగా సిద్ధించుట. పై పద్యపాదము కాంచనా చామ్యుని ధనంజయవిజయవ్యాయోగములోనిది. దీక్షికి నుత్తరార్థము:

‘కురురాజోఽభియతవ్యః స్వయమేవ సమాగతః’ (౧గి ప. ౩ పుట.)

ఈలోకోక్తికి ననురూపములగు తెనుఁగుసామెతలు:

అ. వెదకఁబోయిన తీవ కాలుఁ దనితె.

ఆ. మ్రొక్కుఁబోయినదేవర యెదురై నట్లు.

ఇ. ఆడఁబోయినతీర్థ మెదురై నది.

పై మూఁడు లోకోక్తులు ననురూపములే కాని ప్రయోగమున నించుక భేదము చూపట్టును. మనకంటెఁ జిన్నవానిని తక్కువవానిని జూచుట కేఁగునప్పుడు వారిని మార్గమధ్యముననే కలసికొనుట తటస్థించు చో ‘వెదకఁబోయినతీవ కాలుఁ దగితె’ ననియు, నిట్టి సందర్భముననే మనకుఁ బూజ్యులగు పెద్దలవిషయమునఁ దక్కిన రెండు సామెతలను వాడుదుము. ఇఁక వీనికిఁ బూర్వప్రయోగములు:

అ. 1. క. ‘నినిరోయుతీఁగ కాళ్లం

తెనఁగెఁగదా యనుచుఁ బొంగి భీష్ముడు ద్రోణున్

ఘనభుజ సభీష్టపూజల

ధనభాన్యవిభానముల ముదంబునఁ దనిపెన్.’

2. మ. 'వెదకంబోయినతీవ కాలఁ దవలె న్నేయేల, (దుర్వాసుచే)'
ఉత్తరహరివంశ. ౪. 163.
3. శా. 'చూడంబోయెను తీవ కాళ్ల దవలెన్ శూరోత్తమా! సంగర
క్రీడారోపితచాపటంకరణమూకీభూతలోకత్రయా!
యీడా నీకొక రంశుమంతుడవె నీ, వీడేరె నాకోర్కి నేఁ
డాడంబోయెను పుణ్యతీర్థ మెదురై యబ్బెం బురోధారుణిన్.'
సుదక్షిణాప. ౨. 64.
4. క. 'వెదకంబోయిన తీగియ
పదములఁ దగిలినవితంబు పాటింపఁగ ని
న్నెదుటనె కనుగొంటిని స
మృదమున హరిణాంక వినుము మానినివెతలన్.'
తారాశశాంకవిజయ ౪. 102.
౫. 1. ఉ. 'ఆడఁగఁబోవుతీర్థ మెదురై నవిధంబున నెల్లి యేను తే
పాడియ చంద్రశేఖరు నుపాస్తి యొనర్చి యుపాయసంబుతోఁ
జూడఁగవచ్చువాడ నయి చూచుచునుండఁగ నీవ వచ్చి తో
చేడియ! యెట్టిపుణ్యములుచేసినవాడనొ ప్రాగ్భవంబునన్.'
హరవి. 2. 124.
2. క. 'మది నూతను మిఁక నీతలఁ
పుడలంపన్ గూడె నాడఁబోయినతీర్థం
బెదురుగ వచ్చినక్రియ ని
మృదిరేక్షణ తాన వచ్చె మనకడ కర్థిన్.' దశకుమార. 3. 142.
3. శా. 'చూడంబూడ నృసింహాక్షరీచయ మీతోఁగీనభోమధ్యమం
బేడం జూచినఁ దానయై నెగడఁగా నీక్షించి మిన్నేటిసి
రాడంబోయెడి బేసితాపసులు, మేలొ మ్రోల సిద్ధించెగా
నాడంబోయినతీర్థమంచు మదిలో హర్షింతు రక్రాంతమున్.'
నరసభూ. ౧. 57.

4. సీ. 'ఎదురయ్యె నాడఁబోయిన తీర్థ మద్యుత
మావహిల్లంగ నీయవసరమున.'

శృంగరకవి, హరిశ్చంద్ర. ౪. 102.

5. ద్వి. 'పుడమిపై మరుడ ! నీ పొందు నేఁ గోరి
తడ వాయె నేటికి దైవయోగమున
నాడఁబోయినతీర్థ మరుదెంచినట్లు
నేడు మోహము దీఱ నినుఁ జూడఁగంటి.'

సారంగధర. ౧. 571-'74.

6. ఉ. 'అడఁగఁబోవుతీర్థ మెదురై నగతిన్ భవదాగమంబు బల్
వేడుకతో నిరంతరము వేడుచునుండఁగ నేడు మాకుఁ జే
కూడె నభీప్సితంబు లొనఁగూడె నమాత్యసుహృజ్ఞనంబు మా
నాడును భృత్యకోటి నదనంబులు ధన్యతనొందె మాధవా.'
—అల్లమరాజు సుబ్రహ్మణ్యకవి. భద్రాపణియ. 3-30.

- ఇ. క. 'ఈవేళ మ్రొక్కుఁబోయిన
దేవర యెదురయ్యె, బుద్ధదేవర మనకుం
గావలసిన వర మియ్యఁగఁ
దా వచ్చినవాడు, రండు తామరసాక్షుల్.'

—దశావతార. పాథ. 847.

ఇట్టిభావమే భవభూతికృత్యయందును గలదు. —

- శ్లో. 'అన్వేష్యో యదసి భువనే భూతనాథః శరణ్యో
మా మన్విష్యన్నిహ వృషలకం యోజనానాం శతాని
క్రాన్తాప్రాప్తః స ఇహ తపసాం సుప్రసాదోఽన్యథాచేత్
శ్వాయోధ్యాయాః పునరుపగమో దణ్డకానాం వనే వః.'

—ఉత్తరరామచరిత. ౨ -18.

— 935. (9) * శీతాంశో రమృతార్పణమ్. —

అమృతకరణః డగుచంద్రున కమృత మప్పించినట్లులు నిష్ప్రయో
జన మైనపనులయం దిది వర్తించును. ('కుమ్మరివీధిని కుండలమ్ముట')

— 10. * హిమాద్రా హిమవిక్రయః. —

హిమాలయవర్షితమునొద్ద మంచుగడ్డ నమ్ముట.

— 11. * ఆయస్కారవాటికాయాం సూచీవిక్రయః. —

కమ్మరవీధిని సూచు లమ్ముట.

దీని కనురూపమగు నింగ్లీషుసామెత.—

'To carry coals to Newcastle.'

'జర్మన్' సామెత—'To carry water to the sea.'—(Proverbs from
East and West, p. 29)

ఇంగ్లండుదేశములోని న్యూకాసిల్ నగరమున బొగ్గు సమృద్ధిగా
దొరకును. అక్కడకు బొగ్గు తీసికొనివెళ్లుట వృథాయాసము.

1. శా. 'వాతాంశోభితచందనాగరులతావ్యాల్లిభ కేళీవనీ

జాతంబుల్ భవదీయనర్మగృహముల్, చైత్రుండు నీబంటు నీ

కేతత్కాననజాతఃస్తునిచయం బే మిచ్చి పూజించుటల్

శీతాంశో రమృతార్పణ మ్మను క్రియం జేకొమ్ము చేతోభవా.'

—ననుచ. 3. 172.

2. శ్లో. 'సేవయా దృష్టకప్తస్య దాక్షిణ్యోత్పాదనే శ్రమః

అస్య యో స స భృత్యానాం హిమాద్రా హిమవిక్రయః.'

—రాజతరంగిణి. 3. 138.

('అతికష్టసాధ్యమగు సేవనిసేవజేయు తమయం దీతనికి దాక్షి
ణ్యము గలుగునట్లు ప్రయత్నించుట హిమాద్రయందు మంచుమ్ముటకై
పూనుకొనుటవంటిది')—అంధ్రరాజతరంగిణి. ౪౪ పు.

3. ల్లో. 'వ్యజ్ఞేతాస్య సదాచారం కలికృత్యం ద్విషి త్వయి
ప్రారభ్యో దేవ! భోజేన హిమాద్రా హిమవిక్రయః.'

—రాజత. ౮. 3102.

4. 'కి మాత్థ కే కిత్తవ సాధు సమ్య గుక్తం.—

అయస్కారవాటికాయాం సూచీవిక్రయవ దస్మాభిః కి ముపాలంభి.

—వసంతతిలకభాణ. ౧౪ పు'

— ౨౩౯. (12), *త్వయా స్వహస్తేన అంగారాః కర్షితాః —

నీచేతులతో నీవు నివ్వలను నలిపితివి. స్వయంకృతాప రాధము
వట్ల నిది వర్తించును.

— 13. * నాహ మాత్మనాశయ బేతాలోత్థాపనం కరిష్యామి. —

బేతాళమును లేపి నాకు నేను హానిని చెచ్చుకొనను.

దీని కాంగ్లమున—

'To dig one's own pit (grave).'

'I shall not raise a devil for my own destruction.'

—(Apte's Guide to Sanskrit Composition, pp. 327-'28.)

फ़ैन्च् భాషలోకోక్తి :

'The fool cuts himself with his own knife.'

— (Proverbs from East and West, p. 25.)

అనురూపములగు నాంధ్రలోక్తులు—

'కొంగున నగ్ని దాచినట్లు'. 'చెట్టు కొట్టి పై వేసికొనినట్లు'.

'తన్ను గట్ట ద్రాళ్లు తానె తెచ్చుకొనునట్లు'.

— 14. * అజ్ఞాకృపాణీయన్యాయము. —

నీనికిగల రెండుమూఁడు వివరణములలోనొకటి పై సామెతలవంటిదే.

‘యథా అజయా భూమిం ఖగ్రాత్య అత్యుదాహరణ కృపానో దర్శితః,
తత్తుల్యం కృతం కేవలీ కాత్మవివాకాయ కృతం అజాకృపానీయమ్.’†

—వర్ధమానుని ‘గణరత్నమహోదధి’. 3. 196

(కత్తి తేకపోవుటచే దన్నుఁ జంకఁజాలక యుచుయుము సరయు
చుండు నొకనిపై నొకమేఁక మదమునఁ గాలించే నేలఁ ద్రవ్వెను. అట్లు
త్రవ్వఁగా మట్టిలోఁ గప్పబడిన యొకకత్తి బయటపడెను. దానిచే నాతఁ
డామేఁకను దెగటార్చె నట. ఇట్లుజంతువు తనగోతిని దానే త్రవ్వ
కొనను.)‡

1. శ్లో. ‘అనాలోచ్య ప్రేక్షుః పరిణతి, మనాదృత్య సుహృద
స్వయాకాణ్డే మానః కిమితి తరళే సంక్రతి కృతః ?
సమాకృష్టా హ్యేతే క్రశయదహనోద్భాసురశిఖాః
స్వహస్తే నాక్సారాస్తదల మధునారణ్యరుచితైః.’

[‘స్వహస్తే నాక్సారాః సమాకృష్టాః—ఇత్యనేన భవత్యా అజ్ఞా
తైవ అన్యః కృత ఇతి సూచితమ్.’—వేమభూపాలుని శ్మశ్శారదీపికా
వాఖ్య.]

—అమరుశతక. ౮౪ ప.

(అతని యనురాగ మెట్లుమాటునో యనియైన నాలోచింపక,
చెలులమాటలు లెక్కచేయక, నీ వసమయమున నాతనిపై నలిగితిని.
దీనికి ఫల మాతః డలిగి వెడలుటయే. కావున నీవు చేసినపని క్రశ
యాగ్నిజ్వాలాజటలంబులయిన నిష్పలను దెచ్చి మీఁద వైచికొనిన
ట్లయినది. కార్యము మించినతరువాత నిష్ప డేల యరణ్యరోదనము
చేసెదవు.)

- 2 కొంగున నగ్ని (చిచ్చు) దాచుకొనినట్లు—

(తననాశమును దానే కొనితెచ్చుకొనినట్లు.)

† రాజన్యాయాళ్లరి. 1. భా. ౧ పుట.

‡ సంస్కృతశాస్త్రములు. ౪ పుట.

తే. 'మమ్ము నందఱ నెవ్వనిమహితశక్తి
యెక్కుడై సంగరంబునఁ జిక్కుపఱచె
నట్టికర్ణుని, గొంగున నగ్నిదాచి
నట్టు, లెమ్మెయి దాచితో యమ్మ చెపుమ.'

—భారత శ్రీపర్వ. ౨. 178.

3. కొఱవిని దల గోఁకికొనుట.

(కొఱవితోఁ దల గోఁకికొనిన, తల కాని స్వవ్యాఘాతమే
యగును గాని తలదురద తీరునా?)

చ. 'మెఱసిన మృత్యుదేవతకు మృత్యువు లై నముకుందదాసులన్
దరలక మాదుకొం టరయఁ దాఁ గొఱవిని దల గోఁకుకొంట.'

—శ్రీరంగమహాత్మ్య. 3. 686.

4. క. 'చిఱునవ్వు నవ్వి, భళిరే

కొఱవిని దలగోఁకికొనుటకుం దలఁచిరి, యే

డైఱ నిత్రటిఁ బైకొని నే

నఱిమెద యమనగరి దరియ నరివర్గములన్.'

—సిరిపెండ ధర్మయామాత్యుఁడు నలచరిత్ర. ౨ 124.

5. తే. 'ఇట్టి చలపాది నాట న న్నెఱిగి యెఱిగి

యెట్లు గైకొన దమయంతి నీ నలుండు ?

కొఱవి చేబూని తలగోఁకుకొనఁదలంచెఁ

గటకటా ! గర్వమున మీఁదు గానడయ్యె.'

—ధర్మయామాత్యుఁడు నలచ. ౪. 252.

6. క. 'వెఱ పొకయింతయు లే కి

'తెఱఁగున మీఱు నీవ్వఁ డింత తెగి చేసెనొకో

ఎఱిఁగెఱిఁగియుండి యకటా

కొఱవిని దల గోఁకుకొనుటకుం దలపెట్టెన్.'

—రాజశేఖరచ. ౨ 23.

సంస్కృతలోకోక్తిమూలములు.

7. క. 'బలధిఁ బడఁ గడపె మును నను

వలదు సరభాంతి నీకు వైరం బేలా

బలవంతునితోఁ గొలుపిం

దలే గోకికొనంగఁ దగున దనుజాధీశా.'

—రామాభ్యుదయ. ౧ అ. 156. ప.

8. తన్ను గట్టఁ ద్రాళ్ళు తానె తెచ్చుకొనునట్లు.

సీ. '...అత్మోకభూతార్థ మత్యంతమూఢులై

చేయరానివి మీరు చేసినారు

మిమ్ముఁ గట్టఁగఁ ద్రాళ్ళు మీరె చేకొంటిరి

యిక మీరు వగవంగ నేమి కలదు ?'

—శివభగ్గోత్తరఖండ. ౪. 97.

9. క. 'తను గట్టఁ ద్రాళ్ళు తానె

కొనివచ్చినజాడ యనుచుఁ గుదియించి కరం

బునఁ బాశముఁ గొని దానన

వనధీశునిఁ గట్టె నామరవర్ణం దాజన్.'

—కవికర్ణరసాయన. ౨ అ. 110. ప.

10. 'కుడిచి కూర్చుండఁ జెట్టు గొట్టి వయి వేసికొన్నాడు.'

—ధర్మజ్ఞానమాయ 20 పు. 2 వక్తి.

—౨౦. (15) *హ స్రకటకః కిం దర్పణే నేక్ష్యతే ?—

చేతినున్న కడిమియు నట్టియొకఁ ఁ జూడవలెనా ? పైలోకోక్తి

భోజని 'సరస్వతీకంఠాద్ధరణిమ్మ'న నుదాహరింపబడినయొకానొకవద్య

మునఁ గలదు. (159 ప. ౧౧0 పు)

'హ తో జో జ్జులదేశి నైవ మదనోన్మదాయం భుకతే

తర్కిం దీపిష సచ్చమా సాతపథా కామః కిం ప్రూయతే

క మాపి కిలతేతి భూతకర్మినో గౌరీధామాత్మనః

సంకల్పవర్జితా హి స్రకటకః కిం దర్పణే నేక్ష్యతే.'

